

The background features an abstract design with three large, overlapping blue circles of varying shades (dark blue, medium blue, and light blue) arranged diagonally from the top right to the bottom right. Two thin, light blue lines intersect to form a large 'V' shape, with the circles positioned within and around this shape. The text is located on the left side of the page.

IZVJEŠTAJ O RAZVOJU BIH 2012.

**DIREKCIJA ZA EKONOMSKO
PLANIRANJE
2013.**

Sadržaj

Tabele	3
Grafik	4
Lista skraćenica/akronima	5
Uvod.....	2
Izvršni sažetak.....	3
I Makroekonomski okvir	6
I.1. Razvoj prema ciljevima Strategije razvoja BiH.....	6
II. Makroekonomska stabilnost	8
II.1. Benchmark indikatori.....	8
II. 2. Analiza trendova	10
III. Konkurentnost	21
III.1. Uvod.....	21
III.2. Benchmark indikatori.....	22
III.3. Analiza trendova	23
IV. Zapošljavanje	29
IV.1. Uvod.....	29
IV.2. Benchmark indikatori	29
IV.3. Analiza trendova	31
V. Održivi razvoj	39
V.1. Uvod.....	39
V.2. Benchmark indikatori	40
V.3. Analiza trendova	40

Tabele

Tabela 1: Pregled najznačajnijih preporuka.....	5
Tabela 2: Benčmark indikatori ekonomije BiH, 2006-2012	8
Tabela 3: Kreditni rejting BiH.....	9
Tabela 4: Stanje javnog duga BiH na dan 31.12.2012.	13
Tabela 5: Prihodi od direktnih poreza i doprinosa po vrstama i entitetima	15
Tabela 6: Benchmark konkurentnost	22
Tabela 7: Konkurentnost-Kompetentnost ljudskih resursa BiH, 2006-2012	25
Tabela 8: Kvalitet obrazovanja u BiH, 2012	25
Tabela 9: Broj prijava патената, industrijskog dizajna i žigova u BiH, 2012-2000.....	27
Tabela 10: Percepcija poduzetnika.....	28
Tabela 11: Benchmark zapošljavanja	29
Tabela 12: Nominalni i realni rast neto plata u BiH.....	30
Tabela 13: Nominalni rast neto plata-poređenje g/g(%).....	31
Tabela 14: Samozaposleni	31
Tabela 15: Ukupna rana poduzetnička aktivnost(RPA) u BiH, 2012-2010.....	37
Tabela 16: Sektorska struktura rane poduzetničke aktivnosti regije, 2012	37
Tabela 17: Razlozi za prekid poslovanja u BiH i zemljama regije 2012.....	38
Tabela 18: Dobna struktura rane poduzetničke aktivnosti u BiH i zemljama regije za 2012	38
Tabela 19: Benchmark održivi razvoj.....	40
Tabela 20: Emisija stakleničkih gasova iz sektora poljoprivrede, BiH	43
Tabela 21: Cijene el. energije i plina za period 2010-2011, (EUR/kWh).....	45
Tabela 22: Infrastrukturni indikatori WEF izvještaja za BiH, (2011-2012).....	47

Grafik

Grafik 1: Stanje SDU u BiH po godinama	10
Grafik 2: Deficit tekućeg i robnog računa kao učešće u BDP-u BiH (2007-2012)	10
Grafik 3: Učešće pojedinih kategorija proizvoda u ukupnom uvozu i doprinosi promjeni uvoza	12
Grafik 4: Učešće pojedinih kategorija proizvoda u ukupnom izvozu i doprinosi promjeni izvoza	12
Grafik 5: Učešće u ukupnom uvozu i izvozu po grupacijama zemalja za 2011 i 2012	12
Grafik 6: Stanje javnog vanjskog duga, udio u BDP i servisiranje, 2009.-2012.....	14
Grafik 7: Struktura javnog vanjskog duga prema kreditorima u 2012. godini.....	14
Grafik 8: Konsolidovani podaci za BiH u periodu od 2008-12 (%BDP).....	14
Grafik 9: Učešće finansijskih posrednika u ukupnoj bilanci stanja finansijskog sektora u BiH za 2011- prvu polovinu 2012. godinu	16
Grafik 10: Sektorska struktura depozita	17
Grafik 11: Sektorska struktura kredita.....	17
Grafik 12: Kretanje bankarskih kamatnih stopa u BiH.....	18
Grafik 13: Kretanje kamatnih stopa MKO u BiH	18
Grafik 14: Tržišna kapitalizacija u milionima USD u zemljama iz okruženja 2008- 2012.godini	18
Grafik 15: Ukupna tržišna kapitalizacija u BiH na kraju 2012. godine	19
Grafik 16: Ukupan promet ostvaren na SASE u 2012. godini	19
Grafik 17: Ukupan promet ostvaren na BLSE u 2012. godini.....	19
Grafik 18: Uporedni prikaz vrijednosti indexa zemalja iz regiona BiH.....	20
Grafik 19: Stanje razvijenosti klastera, BiH i komparatori,2009-2012.....	23
Grafik 20: Vodeći izvozni sektori bh. ekonomije, 2007-2012 (u 000 KM)	23
Grafik 21: Udjeli klasterau BH izvozu i globalnom izvozu, 2012	23
Grafik 22: Lanci vrijednosti, zemlje komparatori, 2008-2012	24
Grafik 23: Stopa dugoročne nezaposlenosti komparatora, 2006-2012	30
Grafik 24: Udio uključenih u programe zapošljavanja u ukupnoj registriranoj nezaposlenosti u BiH, 2006-2012 ...	32
Grafik 25: Rashodi na programe zapošljavanja zavoda za zapošljavanje u BiH, 2006-12	33
Grafik 26: Obrazovna struktura radno sposobnog stanovništva BiH, 2006-12	34
Grafik 27: Ocjena poljoprivrednih politika sa zemljama komparatorima	39
Grafik 28: Proizvodnja električne energije u BiH u GWh	44

Lista skraćenica/akronima

ARS	Anketa o radnoj snazi	KM	Konvertibilna marka
BAM	Bosanska Konvertibilna Marka	MIPD	Strateški programski dokumenta za IPA-u
BAT	Best available techniques/Najbolja praksa (tehnika, sredstvo)	MIO	Mirovinsko i invalidsko osiguranje
BD	Brčko distrikt	MKO	Mikro kreditne organizacije
BDP	Bruto društveni proizvod	MMF	Međunarodni monetarni fond
BHAS	Agencija za statistiku Bosne i Hercegovine	MSP	Mala i srednja preduzeća
BLSE	Banjalučka berza	NATO	Sjeverno atlantska alijansa
CB BiH	Centralna banka Bosne i Hercegovine	NCP	Nacionalne kontakt tačke
CDS	Državna razvojna strategija	NPP	Nastavni plan i program
CEFTA	Centralno evropski sporazum o slobodnoj trgovini	OECD	Organizacija za ekonomsku saradnju i razvoj
COST	Međunarodni okvir za evropsku saradnju u oblasti nauke i tehnologije	OMC	Otvoreni metod koordinacije
DEI	Direkcija za evropske integracije	PDV	Porez na dodatnu vrijednost
DEP	Direkcija za ekonomsko planiranje	PIO	Penziono i invalidsko osiguranje
DERK	Državna regulatorna komisija	PPP	Javno privatno partnerstvo
DG ECFIN	Generalna direkcija Evropske komisije za ekonomske i	PSBiH	Parlamentarna skupština Bosne i Hercegovine
DKP	Diplomatsko-konzularna predstavništva	R&D	Istraživanje i razvoj
DL	Društva za lizing	RIA	Procjena uticaja propisa
EBRD	Evropska banka za obnovu i razvoj	RPA	Rana poduzetnička aktivnost
ECTS	Evropski sistem akumulisanja i transfera kredita (bodova) u	SASE	Sarajevska berza
EFP	Ekonomsko fiskalni program	SDU	Strana direktna ulaganja
EHEA	Evropski prostor visokog obrazovanja	SEETO	Osnovne transportne mreže u Jugoistočnoj Europi
EIB	Evropska investiciona banka	SIS	Strategija socijalnog uključivanja
EKS	Eskontna kamatna stopa	SPO	Vodeći državni službenici za programisanje IPA-e
EQF	Evropski kvalifikacioni okvir	SPS	Sanitary and phytosanitary measures/Sanitarni i fitosanitarne mjere
EU	Evropska unija	SSP	Sporazum o stabilizaciji i pridruživanju
EUROSTAT	Agencija za statistiku EU	STO	Svjetska trgovinska organizacija
FBiH	Federacija Bosne i Hercegovine	SWOT	Prednosti, slabosti, prilike i prijetnje
FDI	Strane direktne investicije	ŠKO	Štedno-kreditne organizacije
FP	Okvirni programi EU	TBT	Technical Barriers to Trade/Tehničke barijere za trgovinu
FTE	Ekvivalent punog (radnog) vremena	TEA	Ukupna rana poduzetnička aktivnost
FV	Fiskalno vijeće	TRIPS	Trade-Related Aspects of Intellectual Property Rights/Aspekti prava intelektualne svojine vezani za trgovinu
GCI	Global Competitiveness Index/Indeks Globalne konkurentnosti	UN	Ujedinjene nacije
GCR	Globalni rang konkurentnosti	UNCED	UN organizacija za zaštitu okoliša i razvoj
BDP	Gross Domestic Product/Bruto društveni proizvod	UNESCO	UN organizacija za obrazovanje, nauku i kulturu
BDP per capita	Bruto društveni proizvod po glavi stanovnika	UNFCCC	UN Okvime konvencije o klimatskim promjenama
GEM	Global entrepreneurship monitor/Globalni monitor poduzetništva	VET	Vocational education and training (Strukovno obrazovanje i trening), Proces saradnje u polju strukovnog obrazovanja i obuke
GIS	Baza miniranih i kategorizovanih područja	WTO	Svjetska trgovinska organizacija
GTZ	Deutsche Gesellschaft für Technische Zusammenarbeit/ Njemačka vladina Organizacija	WUS	Svjetski univerzitetski servis
GWh	Gigawatsat	ZARID	Agencija za razvoj informacionog društva BiH
IDDEEA	Agencija za identifikacione dokumente, evidenciju i razmjenu podataka BiH	ZZZ	Zavod za zapošljavanje
IPA	Instrumenti pred pristupne pomoći EU		
IPPC	EU Direktiva o integralnoj prevenciji i kontroli zagađivanja		
IR	Istraživanje i razvoj		
IT	Informacione tehnologije		
ITS	Sistem inteligentnog transporta		
JIE	Jugoistočna Evropa		
KI	Klasterke inicijative		

Uvod

Razvoj je složen društveno-ekonomski proces koji podrazumijeva rast kvalitete života građana tokom vremena. Primjeri brzo rastućih ekonomija pokazuju da se dugoročni razvoj mora zasnivati i na solidnim političkim temeljima. U rastućim ekonomijama donosioci odluka razumiju da se razvoj ne dešava spontano, nego zahtijeva angažman cjelokupne zajednice, a posebno onih koji je vode. "Brzi, održivi razvoj se ne dešava spontano. Ovo podrazumijeva dugoročnu predanost i kontinuitet u vrijednostima boljeg i kvalitetnijeg životnog standarda za sve građane. Također, moramo biti svjesni činjenice da ako želimo rast i razvoj moramo dio onoga što trošimo danas, pretvoriti u investiciju i viši životni standard u budućnosti. Ovakva vrsta trgovine će biti prihvatljiva ako donosioci odluka komuniciraju kredibilnu viziju budućeg razvoja koji uključuje sve građane i dugoročnu strategiju za njeno ostvarivanje.¹

Strategija razvoja (SR) i Strategija socijalnog uključivanja (SSU BiH) najznačajniji su razvojni dokumenti u BiH, koji definišu strateške pravce djelovanja zemlje na području ekonomskog i socijalnog razvoja u narednom periodu. Ovi strateški dokumenti pokazuju da BiH može napraviti iskorak u ekonomskom i socijalnom razvoju i u relativno kratkom roku osigurati kvalitetniji život građana.

Ovaj izvještaj predstavlja korak ka sistemu implementacije, monitoringa i izvještavanja razvojnih dokumenata u BiH, čime se jača cjelokupni sistem planiranja socio-ekonomskog razvoja u zemlji, a što će biti od posebnog značaja u procesu približavanja EU. Izvještaj je pripremljen uzimajući u obzir podjelu administrativnih nadležnosti u BiH (proces razvojnog planiranja u BiH na strateškom nivou uključuje modularnu izradu SR/SIS kao strateškog okvira socio-ekonomskog razvoja zemlje, te izradu akcionih planova za njihovu realizaciju na državnom, entitetskom, nivou Distrikta Brčko i kantonalnom nivou). Izvještaj o razvoju za 2011/2012 podrazumijeva i pripremu izvještaja na različitim nivoima vlasti, a u skladu s EU principima otvorenog metoda koordinacije (OMC).

Ključna svrha pripreme godišnjih Izvještaja o razvoju je redovno praćenje napretka razvojnih trendova socio-ekonomskog razvoja zemlje, BD, entiteta i kantona prema

definisanim strateškim ciljevima, načina i procesa implementacije akcionih planova, programa i politika, putem usaglašenog seta kvalitativnih i kvantitativnih indikatora, te identificiranje ključnih mogućnosti djelovanja.

Monitoring i izvještavanje omogućavaju vladama i civilnom društvu da prepoznaju ključne poluge i kočnice razvoja, uče na temelju iskustava, da stalno poboljšavaju javne politike i alokaciju resursa (materijalnih, finansijskih, ljudskih) kako bi efektivnije i efikasnije ostvarivali planirane ciljeve. Monitoring i izvještavanje treba posmatrati kao proces koji primarno omogućava dinamiku upravljanja ciklusom politika, daje objektivne kritičke poglede, identifikuje slabosti u implementaciji programa u smislu odabira instrumenata i procesa, te osigurava odgovornost i podržava primjenu naučenih lekcija.

Ovaj izvještaj se sastoji od analize poređenja sa benchmark zemljama, pregleda trendova razvoja i politika u pojedinim oblastima, a prema ciljevima strategije razvoja sa preporukama, pregleda finansiranja, odnosno intervencije kroz sistem javnih investicija, i dodataka koji obuhvataju dva seta indikatora razvoja BiH, dizajniranih s ciljem kvantifikacije razvoja i na kraju metodoloških pojašnjenja.

Izvještaj je pripremljen na osnovu saradnje sa relevantnim institucijama, dostupnih stručnih analiza i analiza stručnjaka u pojedinim oblastima kao i komentara sa održanih radionica. Pored međunarodno dostupnih podataka, koji obezbjeđuju uporedivost i konzistentnost sa drugim državama, korišteni su podaci bh. statističkih institucija dostupnih 2012. godine. U izvještaju je korištena i *benchmark* analiza sa drugim zemljama, uglavnom sa ranije definisanom grupom EU-4, koja obuhvata četiri zemlje u tranziciji koje su članice EU i na manjem su stepenu razvoja od većine EU članica. Ova grupa obuhvata Bugarsku, Rumuniju, Mađarsku i Slovačku. Pored ovih zemalja, radi uporedbe, prati se i napredak dvije zemlje iz okruženja koje su bili kandidati u vremenu pripreme strategije i izvještaja, Makedonije i Hrvatske. *Benchmark* tabele u tekstu ne odnose se na nominalne vrijednosti, nego na izračunati indeks odnosno prosjek EU-4 izjednačen sa 100, tako da brojevi u *benchmark* tabelama predstavljaju bh. udaljenost u odnosu na prosjek po pojedinom indikatoru. U izvornim tabelama u dodatku korišten je i prosjek EU27.

¹ Isto, str. 2

Cilj razvojne strategije je voditi Bosnu i Hercegovinu ka zemljama sa visokim dohotkom, dinamičnoj i konkurentnoj ekonomiji Evropske unije, uz održiv ekonomski razvoj, sa više radnih mjesta, većom društvenom uključenosti svih, boljom infrastrukturom i kvalitetnijom životnom sredinom.

Izvršni sažetak

1. Izvještaj se priprema upoređivanjem razvojne pozicije BiH sa četiri manje razvijene zemlje Evropske unije (Mađarska, Bugarska, Rumunija i Slovačka), a prema cijelom nizu pokazatelja.

2. Uprkos ozbiljnim ekonomskim teškoćama tokom proteklog perioda, valutni odbor je uspješno funkcionisao i njegova stabilnost nije bila ugrožena. Centralna banka BiH je nastavila da dosljedno provodi zakonom zacrtana pravila i osigurava punu konvertibilnost domaće valute, tako da je održan visok stepen povjerenja javnosti u domaću valutu. Bosna i Hercegovina nije napravila značajan napredak u dostizanju prosjeka zemalja komparatora EU-4, odnosno prosjeka zemalja EU-27, prema većini pokazatelja. Nažalost, došlo je do daljnjeg udaljavanja po nekim pokazateljima.

3. Analizom kretanja ekonomskih trendova u Bosni i Hercegovini u 2012. godini zabilježen je nastavak slabljenja ekonomskih aktivnosti. Ovakvo stanje rezultat je stagnacije ekonomija zemalja EU i zemalja regiona. Negativan ekonomski rast se manifestovao kroz realni pad domaće tražnje i izvoza, pada investicionog finansiranja od domaćih banaka i pada industrijske proizvodnje.

4. Reforme trgovinskih politika su bile vrlo izražene, uz usvajanje najliberalnijeg trgovinskog režima u regionu i pregovore o bilateralnim trgovinskim sporazumima sa zemljama jugoistočne Evrope. Ukupan vanjskotrgovinski deficit u 2012. godini je povećan i veći je za 1,3 % u odnosu na 2011. godinu. Recesija i slab ekonomski rast u širem okruženju, te problemi u proizvodnji električne energije u Bosni i Hercegovini bili su glavni faktori slabljenja priliva novca iz inostranstva, te pada BiH izvozne tražnje. Aktuelne projekcije u okruženju za tekuću godinu predviđaju slabljenje negativnih trendova iz 2012. godine i uz bolju proizvodnju električne energije moglo bi doći do boljeg BH ekonomskog rasta.

5. Tržište rada u BiH i dalje karakteriše visok udio neformalne zaposlenosti, te visoka neaktivnost radno sposobnog stanovništva. Prisutan je trend rasta broja

nezaposlenih lica, a potražnja za radnom snagom je na nižem nivou nego u vremenu prije recesije, iako je zabilježen trend rasta. Tržište rada u BiH je nefleksibilno, a mobilnost radne snage je veoma niska.

6. Prosječne neto plate u BiH u nominalnom smislu su uvećane usljed loše poslovne klime u privatnom sektoru i budžetskih ušteda u javnom sektoru, a usljed porasta cijena realni rast prosječne neto plate je negativan.

7. Pored izuzetno visoke stope nezaposlenosti, posebno zabrinjava to što je u pitanju uglavnom dugoročna nezaposlenost, kao i izuzetno visoka stopa neaktivnosti bh. populacije. Broj zaposlenih se u 2012. smanjio za 0,5% u odnosu na prethodnu godinu, a visina stope dugoročne nezaposlenosti kreće se između četvrtine i petine radne snage, dok kod zemalja komparatora ne prelazi dvadesetinu radne snage. Potrebno je raditi na reformama obrazovnog sistema i prihvatanju koncepta cjeloživotnog učenja kroz razvoj odgovarajućih centara i VET pravnog okvira i institucija. Potrebno je što brže staviti institucije na tržištu rada u funkciju bavljenja aktivnim politikama zapošljavanja umjesto obavljanja dosadašnje uloge obezbjeđivanja socijalnih transfera.

8. Nominalni GDP prema podacima Centralne banke BiH za 2012. godinu iznosi 17.010 miliona, a GDP „per capita“ je 4.430,00 USD. GDP po glavi stanovnika u 2012. godini nešto je niži nego u 2011. godini. U 2012. godini realna stopa rasta GDP-a na godišnjem nivou je negativna i iznosila je 0,5%.

9. Opšti nivo cijena bilježi rast, više uzrokovan povećanjem cijena ulaznih komponenti nego oporavkom domaće tražnje. Cijene u decembru 2012. godine u odnosu na decembar 2011. godine u prosjeku su više za 1,8%. Prema dostupnim pokazateljima došlo je do smanjenja raspoloživog dohotka i smanjenja štednje domaćinstava.

10. Privatna potrošnja i investicije, nakon dvije godine smanjenja, ponovo bilježe skromni rast. Povećanje finalne potrošnje, zabrinjavajuće nizak nivo stranih ulaganja, i povećanje deficita tekućeg računa doveli su i do smanjenja bruto nacionalne stope štednje.

11. Prioritet ekonomske politike BiH je unaprijeđenje poslovne klime da bi smanjila jaz u konkurentskoj

sposobnosti. Da bi okruženje bilo uređeno potrebno je smanjiti administrativne prepreke kroz zakonsku regulativu, obezbijediti odgovarajuću radnu snagu koja prati kretanja tj. tražnju na tržištu i potrebni su povoljni izvori finansiranja.

12. Niska stopa ulaganja u istraživanje i razvoj, dovode do smanjenja inventivnosti i patentiranja, što je ključni put napretka. BiH su potrebne godine izvrsnih ekonomskih politika, da bi dostigla razinu najmanje konkurentnih zemalja članica EU.

13. Potrebno je uvesti poticajne mjere za brže osnivanje i povezivanje istraživačkih centara i tehnoloških parkova sa preduzećima, povećanje izdvajanja za primijenjene istraživačke projekte. Pored drugih oblika i javno privatnim partnerstvom jačati razvoj poslovne infrastrukture, uz trajno opredjeljenje na unapređenje i pojednostavljenje pravnog okvira poslovnog okruženja. Nužno je stvarati uslove za aktiviranje ljudskih resursa iseljeništa, što uključuje umrežavanje domaćih stručnjaka i institucija sa stručnjacima porijeklom iz BiH i njihovim institucijama u inostranstvu, razvijanje svijesti o vezi između migracije i razvoja u svim institucijama, uključivanje migracija u strategije i politike u svim sektorima i na svim nivoima vlasti (poput gender pitanja i pitanja okoliša), te stvaranje uslova za aktiviranje finansijskih i investicijskih potencijala iseljeništa.

14. Informaciono-komunikaciona infrastruktura predstavlja okosnicu fizičke infrastrukture savremenog, postindustrijskog društva. Širokopojasni pristup Internetu je dodatno povećan, ali je još uvijek na relativno niskom nivou. Stanje nažalost ukazuje da značajno zaostajemo za zemljama komparatorima. Izgradnja i modernizacija transportne infrastrukture (cestovne, zračne željezničke i vodne) koja je jedan od preduvjeta razvoja ekonomije napreduje, ali ne napreduje tako brzo kao kod zemalja komparatora.

15. Mala i srednja preduzeća u EU predstavljaju značajan izvor zapošljavanja i dodane vrijednosti. Međutim, da bi se iskoristio taj potencijal potrebno je imati koherentanu i transparentnu podršku razvoju sektora i zasnivati ih na očekivanim rezultatima, odnosno mjerenju efektivnosti poticajnih sredstava. Prilagođavanje VET sistema, aktivnih mjera zapošljavanja, kao i obrazovnog sistema u cjelini je ključ napretka u ovoj veoma važnoj oblasti. Nužno je osigurati sistematsko praćenje pokazatelja razvoja malih i srednjih preduzeća (uključujući zanatske radnje), olakšan pristup finansiranju malih i srednjih preduzeća, kao i obezbijediti dostupnost potrebnih znanja i vještina za njihov brži razvoj i stvaranje novih radnih mjesta, olakšati njihovo osnivanje i razvoj, a posebno za mlade u oblastima visoke dodane vrijednosti i sa visokim potencijalom za novo zapošljavanje.

16. Postojeće stanje u sektoru okoliša rezultat je dugogodišnjeg utemeljenja ekonomskog razvoja na teškoj industriji i eksploataciji prirodnih resursa, ratne devastacije, nekontrolirane poslijeratne eksploatacije, korištenja zastarjele tehnologije, nedovoljno razvijenog zakonodavnog i

regulatornog okvira. Također, nedovoljno je educiranosti o važnosti racionalnog korištenja prirodnih bogatstava, poštovanju prirode i potrebe očuvanja čistog i nezagađenog okoliša za buduće generacije. Slijedeći ove pokazatelje možemo razumjeti koliko je povećanje energetske efikasnosti važno za BiH.

17. Struktura potrošnje energije vrlo je nepovoljna (glavnina potrošnje energije otpada na kućanstva) te je nužno razvijati programe energetske štednje objekata, aparata i sl., kako bi u roku 7-10 godina bh. potrošnja energije kućanstava dostigla relativnu razinu zemalja članica EU.

18. BiH treba visoku stopu ekonomskog rasta, kako bi rastom produktivnosti razvijala konkurentnost i rastom zaposlenosti osiguravala snažniju ekonomsku i socijalnu uključenost. Od iznimne je važnosti osigurati povoljan politički i ekonomski ambijent za postizanje takve stope rasta kroz uvećane strane i domaće investicije. Ključni sastojci politike trebaju biti smanjenje nenadanih troškova rada (fiskalnih i parafiskalnih izdvajanja), poticajne mjere za privlačenje investicija i razvoj regionalnih trening centara, prvenstveno onih vezanih za klastere poslovnih aktivnosti i internacionalne lance vrijednosti, a koji će uvećati atraktivnost kompetencija radne snage. Za izgradnju sljedećih nužno je koristiti projekte javno privatnog partnerstva.

19. Nužno je razvijanje znanja i vještina za konkurentno društvo, bazirano na novim znanjima kroz stimulisanje tehničkih i naučnih studija, razvoj poduzetničkih i kreativnih vještina, učenje stranih jezika, jačanje standarda nastavničkih znanja, istraživačkog rada i tehničke opremljenosti nastavnih ustanova. Potrebno je također smanjiti udio onih koji napuštaju i ne nastavljaju obrazovanje na svim obrazovnim nivoima, razviti statistiku obrazovanja, inventivnosti i naučno-istraživačkog rada, te se uključiti u uporedna mjerenja kvaliteta ishoda obrazovanja.

20. Razvoj sektora infrastrukture transporta i komunikacija je također nužno i pretpostavlja jačanje strateškog i institucionalnog okruženja kao i niz konkretnih projekata. Međutim razvoj ne smije biti baziran isključivo na transportnoj infrastrukturi uz zanemarivanje konkurentnosti i novog zapošljavanja.

21. Ulaganja u poljoprivredu i produktivnost sektora su niski, što uzrokuje i nisku konkurentnost i relativno visok vanjskotrgovinski deficit u sektoru hrane. U oblasti poljoprivrede, energije i ekologije nužno je osnažiti strateško, institucionalno okruženje te jasno i transparentno odrediti prioritete djelovanja i politike poticaja.

22. Cijeli niz zakonskih rješenja je nužno usvojiti u cilju prilagođavanja i razvoja svih navedenih oblasti, koje su od najvećeg značaja za bh. društvo. Nepronalaženje konsenzusa vodit će energetske i prehrambene ovisnosti te najdirektnijim negativnim posljedicama po život i zdravlje građana BiH.

Ključne politike koje je nužno realizirati predstavljene su u nastavku:

Tabela 1: Pregled najznačajnijih preporuka

Pregled najznačajnijih preporuka		
Cilj	Kratkoročne	Srednjoročne
Makroekonomska stabilnost	- Ograničiti sve vrste transfera i sticanje povlaštenog statusa (bilo kroz transfere ili kroz PIO); - Dokinuti zaduživanja za tekuće javne rashode osim u svrhu prevladavanja tekuće nelikvidnosti i usmjeriti ih u finansiranje investicionih javnih rashoda; - Ukloniti prepreke implementaciji megaprojekata; - U javnim kompanijama jačati transparentnost i efikasnost; - Olakšati poslovanje izvoznika smanjenjem roka za povrat PDV-a; - Stvoriti uslove za smanjenje roka za naplatu potraživanja ako ista nisu osporena, a voditi se evropskim standardima. U tom smislu i adekvatno destimulirati izbjegavanje plaćanja; - Analizirati učinak-uticaj utroška javnih sredstava kroz unapređenje prakse evaluacije; - Ospособiti kapacitete javne uprave za veću apsorpciju sredstava iz EU fondova; - osigurati konkurenciju na bh. tržištu (regulisati monopolski položaj dobavljača; bolju zaštita od nekvalitetnog uvoza u BiH- uvoznici u velikoj mjeri ne certificiraju svoje proizvode u bh. institucijama)	- Izvršiti temeljnu analizu ekonomske efektivnosti i efikasnosti javnih rashoda kako agregatno tako i na pojedinačnim stavkama; - Razmotriti mogućnosti osiguranja kontra cikličnosti kroz izvršenje budžeta; - Ostvartiti snažniju koordinaciju unutar Fiskalnog vijeća BiH; - Obezbijediti brži razvoj sekundarnog tržišta kapitala; - Potaći smanjenje koncentracije u bankarskom sistemu i osnažiti podršku razvoju nebankarskog finansijskog poslovanja; - Harmonizacija regulative na finansijskim tržištima sa svjetskim i evropskim standardima; - Obezbijediti poticaje ciljanih izvoznih kategorija visoke dodane vrijednosti; Inicirati uspostavu fondova riziko kapitala; - Stvaranje uslova za aktiviranje finansijskih i investicijskih potencijala iseljeničstva; - Statistički sistem treba osnažiti kako bi obezbijedio praćenje ključnih pokazatelja u različitim oblastima razvoja i djelovanja društva; - Pripremiti analizu i program jačanja kreditnog rejtinga zemlje;
Konkurentnost	- Povećati udio investicija i nastavnih sredstava u ukupnom iznosu finansiranja obrazovanja; - Uvesti poticajne mjere za brže osnivanje i povezivanje istraživačkih centara i tehnoloških parkova sa preduzećima; - Povećanje izdvajanja za primijenjene istraživačke projekte; - Jačanje i poticanje novog dizajna, inovacija, patentiranja, i standardizacije; - Umrežavanje domaćih stručnjaka i institucija sa stručnjacima porijeklom iz BiH i njihovim institucijama u inostranstvu; - Razvijanje svijesti o vezi između migracije i razvoja u svim institucijama, uključivanje migracija u strategije i politike u svim sektorima i na svim nivoima vlasti (poput gender pitanja i pitanja okoliša); - Sistemske razvijati distribucione kanale, analizirati poziciju BiH, te olakšati poslovanje izvoznika smanjenjem roka za povrat PDV-a i drugim mjerama, te jačati promociju i poticaje ciljanih izvoznih kategorija visoke dodane vrijednosti;	- Potaći uspostavu i razvoj klastera i odgovarajućih trening centara koji se uklapaju u globalne lance vrijednosti; - Smanjenje nenadmičnih troškova rada (fiskalnih i parafiskalnih izdvajanja); - Koristiti se projektima javno privatnog partnerstva; - Stimulisati tehničke i naučne studije, razvoj poduzetničkih i kreativnih vještina, učenja stranih jezika; - Jačanje standarda nastavnih znanja, istraživačkog rada i tehničke opremljenosti nastavnih ustanova; - Smanjiti udio onih koji napuštaju i ne nastavljaju obrazovanje na svim obrazovnim nivoima, razviti statistiku obrazovanja, inventivnosti i naučno-istraživačkog rada kao i uključiti se u uporedna mjerenja kvaliteta ishoda obrazovanja; - Uspostaviti novi sistem vrednovanja nastavno naučnog kadra koji će stimulisati kompetencije, naučni rad i ostvarene rezultate; - Jačati razvoj poslovne infrastrukture, uz trajno opredjeljenje na unapređenje i pojednostavljenje pravnog okvira poslovnog okruženja; - Potrebno je inicirati uspostavu fondova riziko kapitala koji bi finansirali MSP, snažno rastuće kompanije;
Zapošljavanje	- Razvoj sektorskih regionalnih centara za profesionalnu obuku i trening - Prihvatanje koncepta cjeloživotnog učenja kroz razvoj odgovarajućih centara i VET pravnog okvira i institucija; - Staviti institucije na tržištu rada u funkciju bavljenja aktivnim politikama zapošljavanja umjesto obavljanja dosadašnje uloge obezbjeđivanja socijalnih transfera;	- Osigurati sistematsko praćenje pokazatelja razvoja malih i srednjih preduzeća (uključujući zanatske radnje); - Olakšati pristup finansiranju malih i srednjih preduzeća, kao i osigurati dostupnost potrebnih znanja i vještina za njihov brži razvoj i stvaranje novih radnih mjesta; - Olakšati njihovo osnivanje i razvoj, a posebno za mlade u oblastima visoke dodane vrijednosti i sa visokim potencijalom za novo zapošljavanje;
Održivi razvoj	- Konsolidirati sektore i omogućiti olakšano finansiranje u cilju ukupnog razvoja; - Sprovesti acquis Energetske zajednice o sigurnosti snabdijevanja gasom i električnom energijom; - Usvojiti Transportne politike Bosne i Hercegovine za period 2010.–2020.	- Podstaci uvođenje i razvoj informaciono-komunikacionih tehnologija u bh. društvo, u javnu upravu kako bi se olakšale i pojednostavile i pojeftinile administrativne procedure, smanjili troškovi uprave razvojem e-vlada; - Potrebno je osigurati usvajanje i implementaciju cijelog niza aktivnosti od strateškog okvira preko pravnog okvira do poticaja informatizacije društva a posebno visokoškolskih ustanova, zdravstva i drugih servisa poslovne zajednice i građana; - U oblasti poljoprivrede, energije i ekologije nužno je osnažiti strateško, institucionalno okruženje te odrediti prioritete djelovanja; - Cijeli niz zakonskih rješenja je nužno usvojiti u cilju prilagodavanja i razvoja ovih oblasti, koje su od najvećeg značaja za bh. društvo; - Razvoj infrastrukture transporta i komunikacija.

I Makroekonomski okvir

1. Nepovoljna ekonomska kretanja u užem i širem okruženju, kao i problemi u proizvodnji električne energije su u najvećoj mjeri obilježili ekonomski rast BiH u 2012. godini.

2. Negativan ekonomski rast se manifestovao kroz realni pad domaće tražnje i izvoza uprkos realnom smanjenju vanjskotrgovinskog deficita od 4,5% prema procjenama DEPa. Tri godine negativnih trendova proizvodnje, zaposlenosti i realnih plata, realnog smanjenja novčanih priliva građana iz inostranstva i drugo dovelo je do pada domaće tražnje i to u domenu privatne potrošnje i investicija.

3. Na tržištu rada se već drugu godinu zaredom nastavlja smanjenje broja zaposlenih. Smanjenje broja zaposlenih lica u 2012. godini je bilo većeg intenziteta u odnosu na 2011. godinu. U 2012. godini zabilježeno je najinertniji smanjenje broja zaposlenih u građevinarstvu (-8,5%) i u privatnom sektoru (-1,4% g/g).

4. Prema izvještaju CBBH inflatorna kretanja u 2012. godini bila su ograničena i stabilna, gdje je prosječan rast cijena bio 2,1% što je manje za 1,6pp nego prosječan rast cijena u 2011. godini.

5. U 2012. godini zabilježena je godišnja stopa inflacije od 1,8%. Tokom godine inflacija je oscilirala gdje je početkom godine imala trend smanjenja 1,4% da bi pred kraj godine porasla na 2,3% i pri samom kraju stagnirala na 1,8% prema CBBH.

6. Pad privatne potrošnje se nastavlja u 2012. godini kada je prema procjeni DEP-a zabilježen njen neznatan pad od 1%. Realno smanjenje uvoza dobara široke potrošnje od (najvjerovatnije²) preko 1% praćeno realnom stagnacijom njihove proizvodnje u zemlji najviše ukazuju da je privatna potrošnja BiH u 2012. godini zabilježila realni pad od približno 1%³. Ovo je uglavnom bilo posljedica nastavka višegodišnjeg slabljenja zaposlenosti i raspoloživog dohodka građana započetog recesijom 2009. godine kako u BiH tako i okruženju. Smanjenje broja zaposlenih od 0,5%, te realni pad plata od 0,8% su znatno oslabili najveću komponentu raspoloživog dohodka.

7. Prema izvještaju Ekonomski trendovi 2012. javna potrošnja i investicije bilježe izuzetno skroman realni rast

obzirom na složenu fiskalnu poziciju u 2012. Smanjenje domaće tražnje je rezultiralo realnim padom robnog uvoza od 4,4%, dok je BiH izvoz u najvećoj mjeri bio ugrožen problemima u proizvodnji električne energije.

8. Smanjenje domaće privatne i javne štednje, te negativan priliv direktnih stranih ulaganja su znatno otežali finansiranje investicija. Slaba izvozna tražnja i spor oporavak bh. izvoznih tržišta su nesumnjivo umanjili interes za investiranjem. Konačno, iako nema zvaničnih podataka o tome, pad izvoza je najvjerovatnije direktno ili indirektno u velikoj mjeri ugrozio profitabilnost niza domaćih preduzeća ugroživši time njihov glavni izvor finansiranja privatnih investicija.

9. Rast vanjske trgovine je dodatno oslabljen u 2012. godini. U 2012. godini izvoz je iznosio 7,9 milijardi KM, što je za 4,4% manje nego u istom periodu 2011. godine, dok je uvoz iznosio 15,3 milijarde KM, što je za 1,8% manje nego u istom periodu prethodne godine.

1.1. Razvoj prema ciljevima Strategije razvoja BiH

10. Mnoge zemlje su postigle rast BDP-a povećanjem izvoza, ali su i unatoč tome propustile prevesti taj rast u industrijaliziranost, produktivnu zaposlenost i smanjenje siromaštva. Za tranzicijske zemlje poput BiH se može kazati da su, unatoč relativnom snažnom rastu u predkriznom razdoblju propustile reindustrijalizirati ekonomiju i povećati zaposlenost. Postignut je rast, ali ne i razvoj⁴. Ekonomisti koji se bave pitanjima razvoja traže, druge puteve, teorije i instrumente koji bi omogućili analizu ekonomskih promjena, strukturnu transformaciju i silnice koje omogućavaju veću brzinu dostizanja razvijenih zemalja. Takva, nova paradigma se definira kao sustav znanja i neovisnih teorija koje omogućavaju ne samo analizu procesa dostizanja razvijenih i evaluaciju razvojnih politika, nego i utvrđivanje pravca, prirode i granica istraživanja.⁵

11. Teorija rasta analizira dostizanje zemalja s visokim dohotkom kroz modele fokusirane na tehnologiju i ljudski kapital u funkciji povećanja produktivnosti. Zemlje s nižim dohotkom trebaju ostvarivati akumulaciju znanja i tehnologija, ulagati u ljudski kapital i moderan fizički kapital, u infrastrukturu i institucije kako bi povećale ukupnu produktivnost faktora i postigle veću putanju rasta. Promatrajući kroz prizmu teorije rasta, dostizanje zemalja s visokim dohotkom je zapravo rast produktivnosti. Zemlje s nižim dohotkom trebaju dostizati

² U vrijeme pisanja BHAS nije objavila nacionalne račune, pa prema tome ni deflator privatne potrošnje za 2012. godinu. Stoga je za potrebe procjena korišten indeks jediničnih vrijednosti robnog izvoza i uvoza koji pored dobara široke potrošnje uključuje i dobra za ostale ekonomske namjene (intermedijama, kapitalna i sl), te otuda i izraz „najvjerovatnije preko“. Zapravo, deflacionisanjem nominalnog pada uvoza dobara široke potrošnje od 1,4% sa rastom jediničnih vrijednosti ukupnog robnog uvoza od 3,1%, dobije se realni pad uvoza dobara široke potrošnje od 1,7%.

³ Procjena DEP-a.

⁴ ILO (2011)

⁵ Kuhn (1970).

zemlje s višim dohotkom većim prinosima na ulaganja u ljudski i fizički kapital.

12. Domaća tržišta malih ekonomija, a posebno ako su dodatno iscjepkana, daju malo mogućnosti privredi da se specijalizira u oblastima u kojima postoji potencijalna komparativna prednost. Domaća tražnja ni u kojem slučaju ne može biti zamjena za ogromno vanjsko tržište i njegovu elastičnost. Drugo očigledno ograničenje su osobine i zahtjevi domaće tražnje, koji ne moraju nužno odgovarati onome što domaći proizvođači najbolje proizvode.⁶ Iz tih razloga strategija koja gleda prema unutra zatvara vidokrug djelovanja odnosno ako je njen glavni fokus samo na supstituciji uvoza, ona ne može proizvesti željene rezultate i voditi većem životnom standardu građana.

13. Značajni finansijski doprinosi dijaspora u formi novčanih doznaka, te investicijski i štedni potencijal dijaspora ukazuju na potrebu posvećivanja veće pažnje migraciji i načinima na koji ona može snažnije uticati na investiranje, zapošljavanje i otvaranje malih i srednjih preduzeća u BiH. Osim novčanih doznaka, štednja migranata, iako većinom zadržana u zemljama prijema, predstavlja ogroman finansijski resurs i nekoliko puta je veća od iznosa poslanih novčanih doznaka. Pretpostavlja se da je riječ o iznosu od nekoliko milijardi eura godišnje⁷ uštede što bi uz odgovarajuće mjere moglo biti usmjereno ka investiranju i štednji u BiH. Što se tiče realizovanih investicija, u BiH se ne vode zasebni podaci o investicijama iz dijaspora i pretpostavka je da su one relativno male. Međutim, gledajući na iznos štednje u dijaspori i veze koje dijaspora održava sa BiH, očigledno je da postoje realne pretpostavke za više investiranja iz dijaspora.

⁶ Svetska Banka, Komisija za rast i razvoj, "The Growth Report Strategies for Sustained Growth and Inclusive Development", The International Bank for Reconstruction and Development / The World Bank 2008, str.23, pristupljeno 20.05.2011 <http://cgd.s3.amazonaws.com/GrowthReportComplete.pdf>

⁷ IOM, IASCI. 2010. "Maximising the Development Impact of Migration-related Financial Flows and Investment to Bosnia and Herzegovina."

II. Makroekonomska stabilnost

II.1. Benchmark indikatori

Tabela 2: Benčmark indikatori ekonomije BiH, 2006-2012

	Bazna vrijednost indikatora je benchmark odnosno prosjek EU4=100								
Cilj Makro stabilnost	Nivo	Izvor	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012
BDP per capita (u odnosu na prosjek EU4=100)	BiH	1	41	39	39	42	40	41	:
BDP u tek. cijenama (u odnosu na prosjek EU4=100)	BiH	1	15	14	15	16	16	15	:
Indeks potrošačkih cijena CPI (nominalni indikator)	BiH	4	6,1	1,5	7,4	-0,4	2,1	3,7	2,1
Uporedni nivo cijena (EU27=100) (nominalni indikator)	BiH	4	:	:	:	:	57	57	:
Nejednakost Gini - distribucija potrošnje (nominalni ind.)	BiH	2	:	36,2	:	:	:	:	:
Zaštita investitora (u odnosu na prosjek EU4)	BiH	2	:	:	82	84	83	85	86
Makroekonomska stabilnost (u odnosu na prosjek EU4)	BiH	3	111	96	100	96	93	95	85
Sofisticiranost fin. tržišta (u odnosu na prosjek EU4)**	BiH	3	:	95	89	85	83	80	83
Stopa agregatne štednje (u odnosu na prosjek EU4)	BiH	3	:	41	53	50	45	47	
Ukupna porezna stopa (u odnosu na prosjek EU40)	BiH	2	:	98	107	106	168	191	177
Finansijske usluge (u odnosu na prosjek EU4)*	BiH	3	:	:	81	:	84	:	84
Bruto dug/GDP (%) (nominalni indikator)	BiH	1	21,3	18,2	17,2	21,8	28,8	38,9	39,7
Budžetski saldo (% GDP) (nominalni indikator)	BiH	1	2,85	1,18	-2,18	-4,45	-2,49	-1,27	2,3

*dvogodišnji indikator **od 2010: Razvoj finansijskih tržišta 1-Eurostat 2-Svjetska banka, Doing Business (online baza podataka) 3-Svjetski ekonomski forum 4-BHAS

14. Postoji trend relativnog zaostajanja BiH u odnosu na zemlje komparatore. To se vidi po kretanju BDP per capita koji je relativno jednak onome iz 2006. Naime, udio od 41% prosjeka prema 4 EU zemlje komparatora koji smo imali 2006 i nakon 5 godina je ponovo na istoj poziciji, odnosno umjesto sužavanja jaza u odnosu na komparatore, prema nekim pokazateljima naše stanje se pogoršava. Ovo je očigledno imajući u vidu pokazatelje poput makroekonomske stabilnosti gdje gubimo korak sa komparatorima, razvoju finansijskih tržišta te stope bruto duga prema BDP-u.

15. Veliki obim i utjecaj javnog sektora i brojne prepreke razvoju privatnog sektora usporavaju proces seljenja faktora proizvodnje iz manje u više profitabilne djelatnosti. Time se, naravno, utječe negativno na konkurentnost bh. ekonomije⁸. Opredijeljenost za strukturne reforme i čvrste javne finansije i dalje su neujednačene u BiH. Izvjesne mjere fiskalne i strukturalne reforme su nedavno provedene pod pritiskom budžetskog debalansa i međunarodnih programa podrške, no vanjskotrgovinske i fiskalne neravnoteže ostaju.⁹

16. Brzo rastuće ekonomije obično štede značajan dio dohotka - stope nacionalne štednje od 20-25% ili više su uobičajene. Zemlje se mogu osloniti na ino kapital radi financiranja investicija, međutim to pokazuje nejasne

rezultate. Ino štednja kao motor razvoja je neperfektna zamjena za domaću, uključujući javnu štednju.¹⁰ Stoga su razvoj i produbljivanje finansijskih tržišta nužan preduslov bržeg socio-ekonomskog razvoja društva kao cjeline. Uzrok zaostajanja BiH je relativno neproduktivan karakter štednje.

17. Kreditni rejting BiH prema posljednjim analizama je stabilan, što se može vidjeti iz izvještaja dviju međunarodnih rejting agencija Moody's Investors Service i Standar & Poor's koje objavljuju svoje analize o BiH. Prema zadnjim analizama i objavljenom izvještaju, dana 27.marta, 2013. godine Agencija Standard & Poor's potvrdila je suvereni kreditni rejting „B sa stabilnim izgledima". Agencija Moody's Investors Service je u Julu 2012. godine dala Bosni i Hercegovini suvereni kreditni rejting „B3" gdje je izmjenila izgled "sa posmatranja- negativno" na „stabilne izgleda".

⁸ Evropska komisija, "Izvještaj o napretku Bosne i Hercegovine u 2010.", Brisel, 9.11.2010, str.37, preuzeto sa www.dei.gov.ba, 22.06.2011.

⁹ Evropska komisija, "Izvještaj o napretku Bosne i Hercegovine u 2010.", Brisel, 9.11.2010, str. 35, preuzeto sa www.dei.gov.ba, 22.06.2011.

¹⁰ Svjetska banka, Komisija za rast i razvoj, "The Growth Report Strategies for Sustained Growth and Inclusive Development", The International Bank for Reconstruction and Development / The World Bank 2008, str. 3, pristupljeno 20.05. 2011. <http://cgd.s3.amazonaws.com/GrowthReportComplete.pdf>

Tabela 3: Kreditni rejting BiH

Agencija	Datum	Rejting	Aktivnost
Standard & Poor's	27.03.2013.	B/stabilni izgledi	Potvrđen rejting
Moody's Investors Service	10.07.2012.	B3/stabilni izgledi	Potvrđen rejting /izgled izmijenjen
Standard & Poor's	30.11.2011.	B/ na posmatranju-negativno	Snizen rejting
Standard & Poor's	28.07.2011.	B+/ negativni izgledi	Izgled izmijenjen
Moody's Investors Service	16.05.2011.	B2/ negativni izgledi	Izgled izmijenjen
Standard & Poor's	08.12.2009.	B+/ stabilni izgledi	Potvrđen rejting
Standard & Poor's	22.12.2008.	B+/ stabilni izgledi	Dodijeljen rejting
Moody's Investors Service	17.05.2006.	B2/ stabilni izgledi	Povećan rejting
Moody's Investors Service	29.03.2004.	B3/ pozitivni izgledi	dodijeljen rejting

Izvor: Moody's Investors Service; Standar & Poor's

II. 2. Analiza trendova

II. 2.1. Vanjski sektor

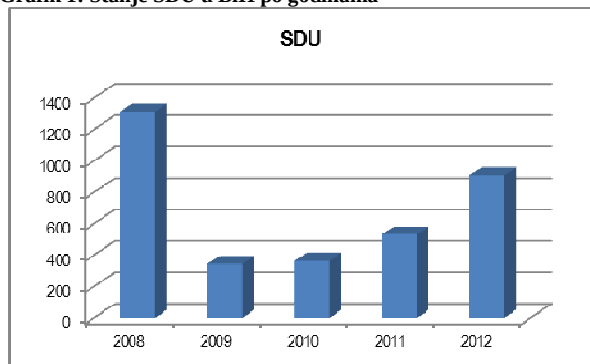
18. Strana direktna ulaganja u Bosni i Hercegovini u 2012. godini bilježe rast u odnosu na vrijednosti u istom periodu 2011. godine za 0,5%. Prema podacima Ministarstva vanjske trgovine i ekonomskih odnosa u BiH strana ulaganja u ovom periodu su iznosila 430,4 miliona KM što je više u odnosu na ulaganja u istom periodu 2011. godine.

19. **Direktne strane investicije registrirane u Centralnoj Banci BiH u 2012. godini su iznosile 907,9 miliona KM¹¹.** Neto finansijska aktiva iznosi 55,5 miliona KM (ulaganja u inostranstvo iz BH) a finansijska pasiva 963,4 miliona KM. Od tog iznosa 203 miliona KM se odnosi na „zaduživanje“, a 31,2 miliona KM se odnosi na reinvestiranu dobit.

20. **Direktne strane investicije su nastavile da rastu** i u velikome su nadmašile prethodne godine gdje je priliv investicija bio dominantan u nefinansijske sektore. U relativnom iznosu prema BDP-u strane direktne investicije su dostigle 3,8% što bilježi sličan rezultat prije nastanka krize.

21. **Prema podacima Ministarstva vanjske trgovine i ekonomskih odnosa BiH SDU su 2012. godini pretežno imala karakter dokapitalizacija.** U FBH je uloženo 120,42 miliona KM a u RS 307,36 miliona KM i u BDBH su ulaganja bila veoma niska 0,74 miliona KM a 3,36 miliona KM se odnosilo na ostala društva. Strani kapital se najviše ulagao u oblasti proizvodnje, firme koje se bave trgovinom, saobraćaj i komunikacije za razliku od sektor bankarstva gdje je došlo do povlačenja kapitala.

Grafik 1: Stanje SDU u BiH po godinama

Izvor: CBBiH

22. Izmjene i dopune Zakona o politici direktnih stranih ulaganja u BiH¹² su znatno pojednostavile i skratile proces registracije. Strani investitor se sada registrira samo kod nadležnog suda, na kojem je obveza izvijestiti nadležno ministarstvo. U toku je provođenje projekta uspostavljenja sistema jedinstvenog evidentiranja i izvještavanja registracija SDU prema Ministarstvu vanjske trgovine i ekonomskih odnosa kod nadležnih sudova. U toku je priprema za realizaciju novog projekta kojim bi trebalo da se ovaj već postojeći sistem unaprijedi.

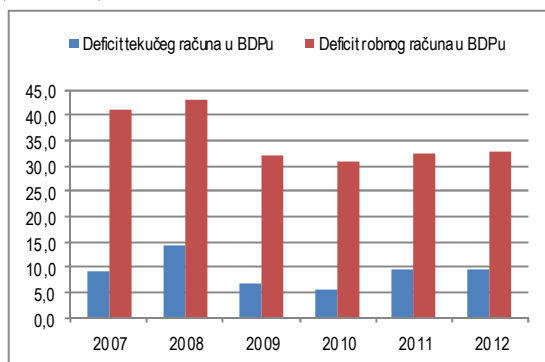
23. **Povećanje vanjskotrgovinskog deficita (roba i usluga)** od 2% praćeno smanjenjem tekućih novčanih priliva iz inostranstva od 3,7% doveli su do povećanja deficita na tekućem računu BiH od oko 1% u 2012. godini.

24. Na tekućem računu platnog bilansa u 2012. godini **zabilježen je rast deficita.** Deficit tekućeg računa je u posmatranom periodu iznosio 2,4 milijardi KM i veći je za 1% u odnosu na isti period prošle godine. Izvoz usluga je umanjen za 2% dok sa druge strane uvoz usluga isto bilježi pad od 3,6%

25. Prema izvještaju CBBH deficit tekućeg računa platnog bilansa bilježi neznatno nominalno povećanje za 21 miliona KM ili 0,9% i u 2012. godini iznosi 2,45 milijardi KM, gdje se nastavlja trend uvećanog deficita. U relativnom smislu deficit tekućeg računa u 2012. godini iznosi 9,5% BDP-a što je isto kao i u 2011. godini. Na povećanje deficita tekućeg računa najveći uticaj je imalo produbljivanje vanjsko trgovinskog deficita i smanjenje suficita na računu usluga.

26. Struktura vanjskotrgovinskog deficita pokazuje da najveće učešće u deficitu 2012. godine ima pet grupa proizvoda mineralna goriva, mineralna ulja i proizvodi njihove destilacije, vozila i njihovi djelovi, nuklearni reaktori i mašine, električne mašine i oprema i plastične mase i proizvodi od plastičnih masa.

Grafik 2: Deficit tekućeg i robnog računa kao učešće u BDP-u BiH (2007-2012)

Izvor: Centralna banka BiH

¹¹ Direktna strana ulaganja (tokovi i stanja) kompilirana su u skladu sa najnovijim metodološkim uputstvima i preporukama Međunarodnog monetarnog fonda (MMF) i Organizacije za ekonomsku saradnju i razvoj (OECD). Detaljan metodološki pristup kompilaciji i prezentiranju je predstavljen u MMF-ovom Priručniku za platni bilans - šesto izdanje i OECD-ovom Okvirnom konceptu definicije direktnih stranih ulaganja - četvrto izdanje.

¹² Sl.gl.48/10 od 14.07.2010.

27. Deficit na računu robe u 2012. godini je iznosio 8,45 milijardi KM. U poređenju sa prethodnom godinom deficit trgovine robom se nominalno povećao samo za 98,9 miliona KM. Do povećanja je došlo smanjenjem izvoza, dok je uvoz ostao isti.

28. Na računu dohotka ostvaren je suficit od 344 miliona KM u 2012. godini i bio je 8,1% viši u odnosu na isti period prethodne godine, pri čemu je glavnu ulogu imao rast priliva u odnosu na odliv kompenzacija zaposlenim.

29. Značajan izvor prihoda za bh. ekonomiju su personalni transferi koji iznose 2 milijarde KM i čiji je godišnji rast iznosio oko 4%. Prema podacima Svjetske banke najviši prilivi novca iz dijasporе zabilježeni su u Bosni i Hercegovini i Srbiji. Transferi državljana porijeklom iz ove dvije zemlje iznose približno 13% u BDP matične države. Podaci pokazuju da je platežna moć stanovnika BiH u značajnoj mjeri uvjetovana prilivom inostranog novca.

30. Kapitalni račun ne predstavlja značajan izvor finansiranja deficita na tekućem računu jer se radi o kapitalnoj pomoći iz inostranstva koja je značajno umanjena u odnosu na prethodne periode, taj iznos je u 2012. godini iznosio 298 miliona KM gdje je smanjen čak 16% g/g. Narasle su potrebe za finansiranjem rasta deficita tekućeg računa i porasle su za 3,8%.

31. Trgovinski krediti su imali vrijednost od 129 miliona KM u periodu 2012. godine koji su umanjeni za 12% u odnosu na prethodnu godinu.

32. Postepeno slabljenje trgovine i drugih ekonomskih tokova dovode do otežanog finansiranja deficita tekućeg računa. Sektor spoljne trgovine je trenutno najveći izvor problema u BiH. Izvoz pokriva samo 51,5% uvoza. Ostatak uvoza pokriven je transferima iz inostranstva, doznakama naših radnika zaposlenih u inostranstvu i finansijskim prilivima po osnovu stranih investicija i raznim vrstama stranog zaduživanja.

33. Posmatrajući strukturu robne razmjene po strukturi proizvoda, 34% spolnotrgovinske razmjene BiH čine poluproizvodi i proizvodi sa niskom dodatnom vrijednošću (tzv. intermedijarni proizvodi), netrajni proizvodi za široku potrošnju imaju učešće od 24%, dok kapitalni proizvodi čine 15%, a energija 17% od ukupne robne razmjene u 2012. godini. Značajnije kategorije proizvoda koje ostvaruju suficit su: drvo i proizvodi od drveta, odjeća i obuća, namještaj, i električna energija.

34. Najznačajnije uvozne stavke su: nafta i naftni derivati, mašine i aparati, bazni metali (dominantno aluminij, željezo i čelik) i proizvodi od baznih metala te prehrana, dok su najznačajnije izvozne pozicije takođe bazni metali i njihovi proizvodi, mašine i aparati, te rezervni dijelovi za

autoindustriju, i gotovi proizvodi poput namještaja, odjeće i obuće

35. U strukturi uvoza nije bilo značajnijih promjena. Pet najzastupljenijih kategorija proizvoda u strukturi ukupnog uvoza učestvuju sa 62%, dok na sve ostale proizvode otpada 38% u odnosu na ukupni uvoz. Najviše su se uvozili proizvodi mineralnog porijekla u iznosu od 3,2 milijarde KM, gdje dominiraju nafta i naftni derivati 2,3 milijardi KM. U odnosu na prošlu godinu, ostvaren je pad uvoza ove vrste proizvoda za 3% zbog pada uvoza nafte jer je u 2012. godini došlo i do pada industrijske proizvodnje u BiH. Ova kategorija proizvoda doprinijela je ukupnom padu vrijednosti uvoza BiH u 2012. godini od 1,5 procentna poena u ukupnom uvozu ima učešće od 21,2%.

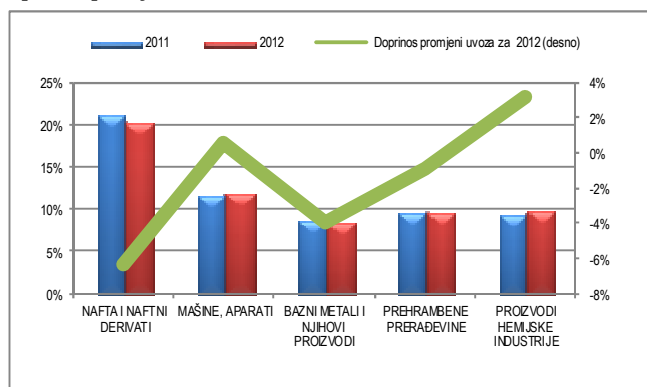
36. Drugo mjesto po vrijednosti uvoza zauzimaju mašine, aparati i mehanički uređaji čiji je uvoz u 2012. godini iznosio 1,8 milijardi KM ili 12,3% ukupnog uvoza roba. U odnosu na prošlu godinu, vrijednost uvezenih mašina je porasla za 0,6%.

37. Vrijednost uvoza prehrambenih prerađevina u 2012. godini u odnosu na prošlu godinu smanjila se za 1%. BiH je tokom 2012. godine uvezla prehrambenih prerađevina u vrijednosti od 1,5 milijardi KM. Prehrambene prerađevine u ukupnom uvozu BiH za 2012. godinu imaju učešće od 10%. Ova kategorija proizvoda uvozila se najviše iz susjednih zemalja Hrvatske i Srbije koje su u isto vrijeme i najznačajniji trgovinski partneri BiH.

38. Vrijednost uvoza proizvoda hemijske industrije je 1,5 milijarde KM (što čini 10% ukupnog uvoza BiH), a u odnosu na prošlu godinu ostvaren je rast uvoza proizvoda hemijske industrije za 3,2%. Od proizvoda hemijske industrije, BiH je najviše uvozila farmaceutske i kozmetičke proizvode. Zemlje iz kojih je BiH najviše uvozila ovu kategoriju proizvoda su Njemačka, Slovenija i Srbija.

39. Sljedeća značajnija uvozna stavka su bazni metali koji u vrijednosti ukupnog uvoza učestvuju sa 8,7%. Bazni metali su ostvarili stopu pada od 3,9% u odnosu na prošlu godinu. Od baznih metala najviše su se uvozili željezo i čelik, njihovi proizvodi, te aluminij i proizvodi od aluminija. Doprinos ove grupe proizvoda u ukupnom uvozu bio je negativan i iznosio je 0,3 procentna poena.

Grafik 3: Učešće pojedinih kategorija proizvoda u ukupnom uvozu i doprinosi promjeni uvoza

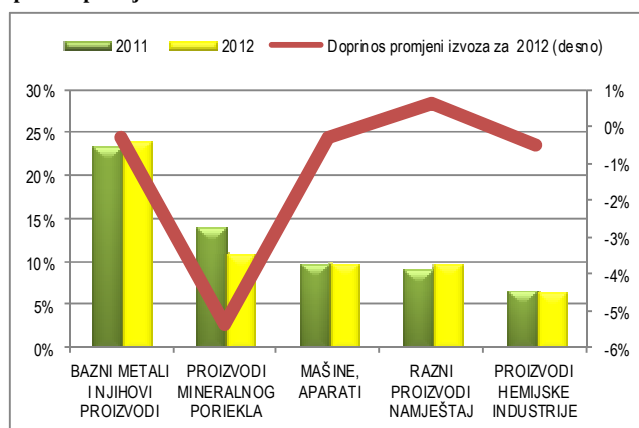
Izvor: Agencija za statistiku BiH

40. BiH je u 2012. na međunarodno tržište najviše izvozila bazne metale kao i njihove proizvode, zatim rezervne dijelove za auto industriju, namještaj, električnu energiju i hemijske proizvode. Bazni metali su izvezeni u vrijednosti nešto višoj od 1,9 milijardi KM, što čini skoro četvrtinu od ukupnog izvoza BiH i ima učešće od 24,3%.

41. U 2012. godini ubrazni rast izvoza namještaja ukazuje na to da bi moglo doći do premještanja proizvodnje na drvo-prerađivačku industriju i izvoz proizvoda veće dodane vrijednosti. U poređenju sa prethodnom godinom rast vrijednosti izvoza namještaja je iznosio 6,2% i dostigao vrijednost od 820 miliona KM. Izvoz namještaja u ukupnom ostvarenom izvozu učestvuje sa oko 10% u 2012. godini.

42. Značajna izvozna kategorija su hemijski proizvodi kojih je tokom 2012. godine izvezeno u vrijednosti od 533 miliona KM (učešće 6,8%). U odnosu na prošlu godinu ova kategorija proizvoda bilježi pad od 6,4% i doprinosi ukupnom padu izvoza sa 0,5 procentna poena.

Grafik 4: Učešće pojedinih kategorija proizvoda u ukupnom izvozu i doprinosi promjeni izvoza

Izvor: Agencija za statistiku BiH

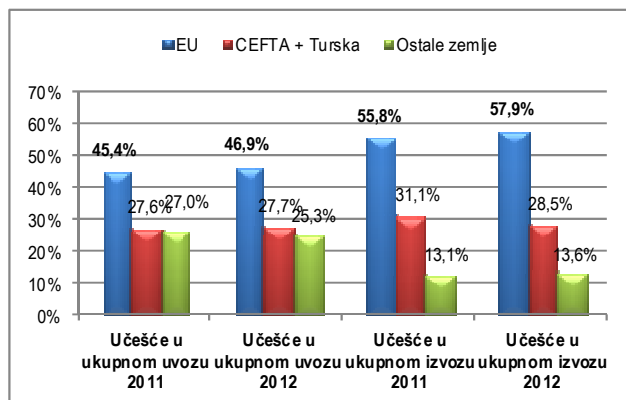
43. Posmatrajući ukupnu robnu razmjenu BiH sa regionalnim grupacijama u 2012. godini, najveći obim trgovine BiH je ostvarila sa zemljama članicama EU i to u iznosu od 50,7% od ukupnog obima spoljne trgovine. Uvoz iz zemlja EU u 2012. godini porastao je za 1,6% u odnosu

na prošlu godinu i iznosi 7,1 milijardi KM. Od ukupno ostvarenog uvoza tokom 2012. godine na uvoz iz zemalja članica EU otpada 47%.

44. Izvoz iz BiH u zemlje EU blago je umanjen za samo 0,7%. Učešće bosanskohercegovačkog izvoza na tržište EU iznosi 58% od ukupno ostvarenog izvoza u 2012. godini. Posmatrajući nominalnu vrijednost izvoza BiH je na tržište EU izvezla 4,5 milijardi KM robe i proizvoda. BiH je tokom 2012. godine u trgovanju sa članicama EU ostvarila trgovinski deficit u iznosu od 2,6 milijardi KM.

45. BiH je sa zemljama «Turskom i članicama CEFTA-e» ostvarila obim trgovine koji obuhvata 28% u ukupnom obimu spoljne trgovine. Tokom 2011. godine došlo je takođe do smanjenja uvoza iz asocijacije «Turska i članice CEFTA» za 1,3% u odnosu na prošlu godinu. Nominalna vrijednost uvoza iznosila je 4,2 milijarde KM i ostvareno je učešće uvoza od 27%. Izvoz iz BiH u 2012. godini imao je veći pad od uvoza i umanjen je za 12,5% u odnosu na 2011. godinu. Učešće izvoza na ova tržišta iznosi 28,5% od ukupno ostvarenog izvoza tokom 2012. godine.

Grafik 5: Učešće u ukupnom uvozu i izvozu po grupacijama zemalja za 2011 i 2012

Izvor: Agencija za statistiku BiH

46. Za razvijanje politike strateških proizvoda neophodno je da zemlja, radi sigurnog i održivog razvoja, ustanovi bilanse potreba i stanja, u kojima će poseban dio sačinjavati pregled ključnih izvoznih i uvoznih proizvoda. Kao strateški izvozni sektori u okviru dokumenta „Strategija rasta izvoza BiH“¹³ navedeni su: drvni sektor, poljoprivredni i prehrambeni sektor, metalni sektor, građevinski sektor i sektor turizma. Savjet ministara BiH je početkom 2010. donio odluku o izmjenama i dopunama odluke o mjerama zaštite domaće proizvodnje od prekomjernog uvoza, kojom se usklađuje legislativa BiH s principima Svjetske trgovinske organizacije. Ovom odlukom su utvrđeni uslovi i postupci za uvođenje spoljnotrgovinskih mjera zaštite domaće proizvodnje od prekomjernog uvoza robe na carinsko područje BiH ukoliko

¹³ Izvorno vijeće BiH, Savjet ministara BiH,

se utvrdi da se roba uvozi u toliko povećanim količinama u odnosu na domaću proizvodnju.

47. Aktivnosti usmjerene na jačanje podrške izvozniciima u 2010. uglavnom nisu sprovedene. Primjer je skraćanje roka za povrat PDV-a izvozniciima s 30 dana na 15 dana, što je trebalo biti provedeno izmjenom Zakona o PDV-u. U 2010. nije došlo ni do realizacije aktivnosti povećanja garantnog fonda Izvozno kreditne agencije BiH (IGA), kao ni do izmjene Zakona o istoj kojim bi se IGA-i dodijelio mandat da za račun države može izdavati garancije.

48. Tokom posljednjih 10-tak godina BiH provodi trgovinsku liberalizaciju, te ima vrlo liberalnu trgovinsku politiku, usklađenu s principima Svjetske trgovinske organizacije (STO). Iako BiH nije članica Svjetske trgovinske organizacije (STO), ona u svojoj zakonodavnoj regulativi slijedi principe nediskriminacije, tj. primjenu tretmana „najpovoljnije nacije“ i „nacionalnog tretmana uvezene robe“. Održano je sedam sastanaka radne grupe STO-a o pristupanju. BiH je veliki dio zakonodavstva uskladila sa zahtjevima STO-a. Zemlja je nastavila svoje bilateralne pregovore, posebno u vezi sa pristupom tržištu roba i usluga, kao i multilateralne pregovore o domaćoj pomoći poljoprivredi i izvoznim subvencijama.

49. U 2010 i 2011. godini su potpisani veterinarski i fitosanitarni sporazumi sa Srbijom i Crnom Gorom, također je potpisan veterinarski sporazum sa Makedonijom, a u fazi potpisivanja je sporazum sa Albanijom, koji su usmjereni na omogućavanje izvoza i uvoza pod jednakim uslovima.

50. Carinska tarifa BiH je i u 2010. u potpunosti usklađena s Kombinovanom nomenklaturom EU. Postupak za TIR je operativan, a BiH je pristupila Istanbulskoj konvenciji o privremenom prijemu roba. U 2010. nije započelo izdavanje karneta ATA¹⁴. Usvojeni su Zakoni o pravima intelektualnog vlasništva (IPR). Prijedlog zakona o carinskoj tarifi, sa oznakom "E", predstavlja potvrdu njegove usklađenosti s evropskim propisima. Glavni razlog za donošenje ovog zakona jeste usklađivanje važećeg Zakona o carinskoj tarifi BiH s odgovarajućim evropskim propisima, koji se odnose na tarifnu i statističku nomenklaturu, kao i na Zajedničku carinsku tarifu. U carinsku tarifu uključe su sve bitne informacije za uvoz, kao što su režimi izvoza i uvoza, podaci o kvotama, podaci o krajnjoj namjeni i slično, jer je cilj ovog Zakona da carinska tarifa sadrži što je moguće više podataka o robi.

Preporuke:

- Usvojiti Strategiju rasta izvoza BiH

- Sistemski razvijati distribucione kanale (zajednička predstavništva firmi, diplomatsko-konzularna mreža, predstavništva poslovnih i drugih asocijacija) na inostranim tržištima, počevši od zemalja iz okvira trokuta Rim – Berlin – Beograd na koje otpada većina izvoza roba bh. proizvođača;
- Izmijeniti Zakon o PDV-u kojim bi se omogućilo skraćanje roka za povrat poreza izvozniciima sa 30 na 15 dana;
- Povećati garantni fond IGA-e i izmijeniti Zakon o IGA-i (dodijeliti mandat da može za račun države izdavati garancije);
- Jačati kapacitete bh. za promociju izvoza;
- Unaprijediti aktivnosti VTK BiH na promociji izvoza (zajednička predstavništva VTK i kompanija,)
- Jačati kapacitete Odsjeka za unapređenja i promociju izvoza u MVTEO BiH.

II. 2.2. Javne finansije

51. Radi očuvanja makroekonomske stabilnosti, BiH je 2012. zaključila *stand-by* aranžman sa MMF-om u iznosu od 338 miliona SDRna period od tri godine. Prve obaveze po osnovu servisiranja duga proizašlog iz *stand by* aranžmana BiH očekuje u juna 2013, kada je dužna uplatiti oko 15 miliona SDR. Aranžman dogovoren 2009. nije funkcionisao od 2010. godine ali je država uspjela povući 1/3 sredstava prije isticanja SBA.

52. Prema podacima Ministarstva finansija i trezora BiH , stanje ukupnog javnog vanjskog duga BiH u 2012. godini je iznosilo oko 7 milijardi KM, što iznosi oko 25% procenjenog BDPa za 2012. godinu.

Tabela 4: Stanje javnog duga BiH na dan 31.12.2012.

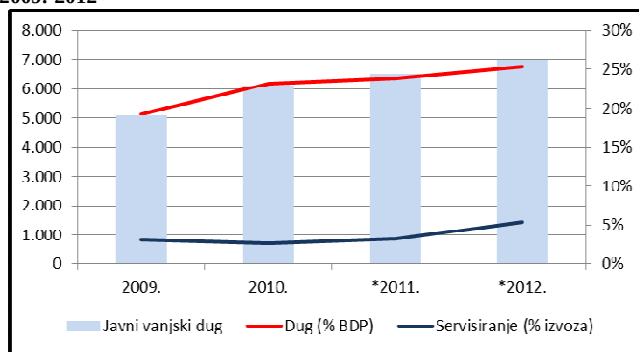
	FBiH	RS	DB	Institucije BiH	Ukupno
Unutrašnji dug	1.560,42	1.731,94	40,03	-	3.332,39
Vanjski dug	4.481,54	2.610,32	10,85	28,65	7.131,37
Ukupno:	6.041,96	4.342,26	50,88	28,65	10.463,76

Izvor: Ministarstvo finansija i trezora BiH

53. U poređenju sa istim periodom prethodne godine došlo je do porasta vanjske zaduženosti od 7,2%, od toga 25% tj. oko 1,8 milijardi KM se odnosi na stari dug prema kreditorima a ostali dio od 75% tj. preko 2,5 milijardi KM na novi dug. U 2012. godini kao i u prethodnim godinama, najveći dio vanjskog duga se odnosi na obaveze prema Svjetskoj banci oko 35%.

¹⁴ Izdavanje karneta ATA otpočelo je u 2011. od strane Spoljnotrgovinske komore BiH.

Grafik 6: Stanje javnog vanjskog duga, udio u BDP i servisiranje, 2009.-2012

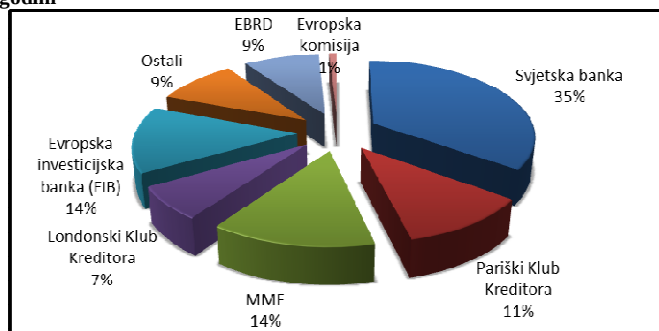

Izvor: MFIT BiH, BHAS, projekcije DEP-a za 2012. godinu

54. Tokom 2012. godine je prekinut trend porasta vanjskog zaduživanja kod većine kreditora. Vodeće je zaduženje kod EIB-a (Evropska investicijska banka) sa 34% rasta u odnosu na prethodnu godinu. Čak se pojavljuju i smanjenja zaduživanja kod pojedinih kreditora.

55. Glede servisiranja javnog duga BiH, u 2012. je na servisiranje utrošeno oko 413 miliona KM, što je u odnosu na isti period prethodne godine više za 21,6%. Od tog iznosa, oko 305 miliona se odnosi na otplatu glavnice, a ostatak iznosa na kamate, provizije i ostale troškove.

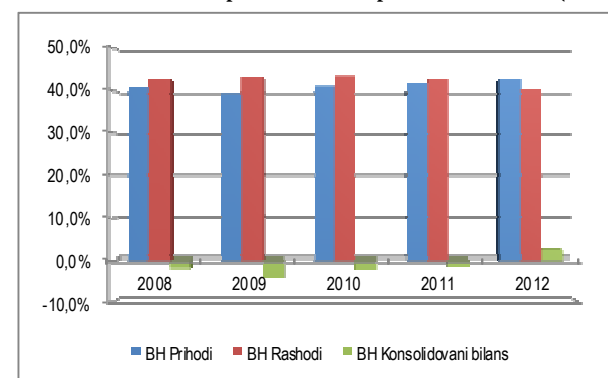
Grafik 7: Struktura javnog vanjskog duga prema kreditorima u 2012. godini

Izvor: Ministarstvo finansija BiH

56. Na kraju 2012. godine konsolidovani budžet BiH ostvario suficit i veći je za 0,9% (u BDP-u). Povećanje prihoda (u BDPu) je bilo 1% a rashodi su se smanjili za 2,4%.

Grafik 8: Konsolidovani podaci za BiH u periodu od 2008-12 (%BDP)

Izvor: Centralna banka BiH, Direkcija za ekonomsko planiranje

57. Ukupno prikupljeni prihodi od poreza (direktnih i indirektnih) u BiH, u 2012. godini su iznosili oko 5,9 milijardi KM, što je za 0,8% manje u odnosu na prethodnu godinu. Od ovog iznosa, oko 84% prihoda se odnosi na prihode prikupljene od indirektnih poreza.

58. Prema podacima UIO BiH za period I-XII 2012. godine je prikupljeno oko 4,9 milijardi KM prihoda od indirektnih poreza, što je za 0,7% manje nego u istom periodu prethodne godine. Najveći udio u ukupnim prihodima od indirektnih poreza čine prihodi od PDV-a (62,7%). Zatim, slijede prihodi od akciza sa 26,5%, putarine sa 5,8%, carine sa 4,7% a ostali prihodi sa svega 0,3%.

59. U ukupnoj strukturi indirektnih poreza 79% se odnosi na uvozni PDV, a ostatak na domaći. U periodu I-XII 2012. godine je prikupljeno oko 3 milijarde KM prihoda od PDV-a, što je za skromnih 0,3% manje nego u istom periodu prethodne godine. Prihodi po osnovu uvoznog PDV-a su ostali nepromijenjeni u odnosu na isti period prethodne godine, dok su prihodi po osnovu domaće razmjene zabilježili smanjenje od oko 1,8% g/g.

60. Socijalna davanja predstavljaju najveći izdatak u strukturi javnih rashoda. Ukupna socijalna davanja kao veoma važan faktor raspoloživog dohodka su vjerovatno takođe zabilježila negativan rast na što ukazuje njihov realni devetomjesečni pad na nivou centralne vlade od 1,4%. Na strani rashoda značajno je da socijalna davanja usporavaju rast, kao i da kompenzacije zaposlenih bilježe smanjenje, kao dvije najveće stavke na strani rashoda.

61. U 2012. nije ostvarena značajnija alokacija sredstava za investicije i podizanje konkurentnosti bh. ekonomije, što bi trebalo doprinijeti ublažavanju negativnih efekata ekonomske krize. Obzirom da plate i socijalna davanja čine većinu rashoda, glavne mjere redukcije rashoda se odnose na smanjenje plata na svim nivoima vlasti i preduzimanje sveobuhvatnih strukturnih reformi, posebno onih koje se odnose na socijalna davanja, s ciljem unapređenja održivosti javnih finansija¹⁵.

62. Prema izvještaju CBBH, BiH je u periodu od devet mjeseci u 2012. godini imala ostavreni prihod u iznosu 7,38 milijardi KM, a rashodi 7,15 milijardi KM. U poređenju sa istim periodom prethodne godine, prihodi su veći za 129,3 miliona KM ili 1,8% a rashodi su veći za 91,4 miliona KM. Na strani rashoda najveći dio ukupnih rashoda čini stavka socijalna davanja koja je veća nego u prethodnom periodu i iznosi 44,3%. Na strani prihoda najznačajnija stavka koja učestvuje u povećanju prihoda su prihodi od poreza i učestvuju u ukupnom prihodu u iznosu od 51,1%.

¹⁵ Ekonomski i fiskalni program BiH za period 2010-2012.

63. Javni rashodi u BiH nemaju razvojnu funkciju. Više od njihove polovine su vrste koje samo marginalno doprinose privrednom rastu. Ipak, treba navesti da je u periodu 2006–2009. došlo do pada udjela izdataka za međufaznu potrošnju u ukupnim javnim rashodima i BDP-u.

64. U ukupno prikupljenim prihodima od poreza u BiH, na prihode od direktnih poreza se odnosi svega 16%.

Ukupni prihodi prikupljeni od direktnih poreza i doprinosa u entitetskim poreskim upravama za 2012. godinu su za 0,7% veći u odnosu na isti period prethodne godine. Od toga, zahvaljujući rastu prihoda od ostalih taksi, kazni i naknada (8,7% g/g) ukupni prihodi od poreza i taksi, naknada su ostvarili rast od 2,5% g/g, dok su prihodi od doprinosa neznatno smanjeni (0,1% g/g).

Tabela 5: Prihodi od direktnih poreza i doprinosa po vrstama i entitetima

Naziv prihoda	FBiH			RS		
	2011.	2012.	%	2011.	2012.	%
Direktni porezi	510,9	507,6	-0,6	465,1	454,8	-2,2
Porez na dohodak	290,3	281,3	-3,1	249,7	260,7	4,4
Porez na dobit	138,7	148,8	7,3	136,2	128,3	-5,8
Porezi građana	80,9	74,7	-7,7	31,2	26,5	-15,1
Ostali porezi	1,0	2,8	180,0	48,0	39,3	-18,1
Ostale takse, kazne i naknade	350,6	402,3	14,7	255,4	256,7	0,5
Doprinosi	2.652,2	2.663,3	0,4	1.328,5	1.314,9	-1,0
PIO	1.467,5	1.468,9	0,1	708,9	701,8	-1,0
Zdravstvo	1.065,3	1.074,7	0,9	524,9	518,8	-1,2
Nezaposleni	119,4	119,7	0,3	36,1	36,6	1,4
Dječija zaštita	0,0	0,0	-	54,6	54,1	-0,9
Zapošljavanje invalida	0,0	0,0	-	4,0	3,6	-10,0
Ukupno (direktni porezi + ostale takse, kazne i naknade + doprinosi)	3.513,7	3.573,2	1,7	2.049,0	2.026,4	-1,1

Izvor: Poreska uprava RS i Poreska uprava FB

65. Poreska uprava FBiH je ostvarila smanjenje prihoda od poreza na dohodak i poreza građana što se direktno odrazilo i na neznatno smanjenje ukupnih prihoda od direktnih poreza (0,6% g/g). U istom periodu prihodi od doprinosa bilježe skromnu, ali pozitivnu stopu rasta (0,4% g/g). U poreskoj upravi RS jedino prihodi od poreza na dohodak bilježe pozitivnu stopu rasta, čime su ukupno prikupljeni prihodi od direktnih poreza zabilježili smanjenje od 2,2% g/g. Prihodi prikupljeni po osnovu doprinosa u PU RS takođe bilježe smanjenje (1% g/g).

66. Pored nedostatka fiskalne koordinacije i relevantnih institucionalnih kapaciteta BiH karakterizira i nepostojanje obavezujućih fiskalnih pravila. U cilju rješavanja tih problema, BiH je krajem 2008. uspostavila Fiskalno vijeće, kao koordinaciono tijelo za pitanja fiskalne politike. Jedan od zadataka Vijeća je pružanje doprinosa očuvanju makroekonomske stabilnosti i postizanju razvojnih ciljeva. Pored toga, Vijeće definira ciljeve fiskalne politike BiH i određuje granice rashoda na godišnjem i višegodišnjem planu. Time je zadatak Vijeća i određivanje granica deficita budžeta i smanjenje fiskalne neravnoteže.

67. Fiskalno vijeće nije usvojilo globalni fiskalni okvir za period 2011-13. u okviru rokova propisanih zakonom. To odražava nedostatak konsenzusa između entiteta i države o ekonomskoj i fiskalnoj politici. Stoga nema

napretka u razvoju mehanizama fiskalnog nadzora,¹⁶ kao ni napretka u uspostavi tijela kao što je ono za državnu pomoć.¹⁷ Globalni fiskalni okvir za period 2012.-2014. je usvojen u martu 2012. godine, a kasnilo se i sa usvajanjem budžeta Institucija BiH za 2011. godinu.

68. Reforma javnih finansija se provodi na svim razinama vlasti u BiH od 2005. Ima za cilj harmonizaciju budžetskih kalendara, uvođenje srednjoročnog budžetskog planiranja i bolju povezanost alokacije budžetskih sredstava s prioritarnim politikama vlada. Rezultati reforme ogledaju se u postignutoj harmonizaciji kalendara i procedura budžetskog planiranja te uvođenju srednjoročnog budžetskog planiranja, što se postiže kroz izradu dokumenata okvirnog budžeta za srednjoročno razdoblje.

69. Proces harmonizacije indirektnog oporezivanja s pravnim okvirom i minimalnim standardima u EU nastavlja se u 2012. prema planiranoj dinamici. U toku 2009. donesen je novi Zakon o akcizama u BiH, kojim se uvode EU standardi glede propisivanja jedinstvenih definicija akciznih proizvoda (s referencom na Kombiniranu nomenklaturu), procedura držanja i postupanja s akciznim proizvodima i strukture i visine stopa akciza. Određena usklađivanja u segmentu oporezivanja PDV-om u

¹⁶ Evropska komisija, "Izveštaj o napretku Bosne i Hercegovine u 2010.", Brisel, 9.11.2010. godine, str. 28-29, preuzeto sa www.dei.gov.ba, 22.06.2011.

¹⁷ Evropska komisija, "Izveštaj o napretku Bosne i Hercegovine u 2010.", Brisel, 9.11.2010, str. 37, preuzeto sa www.dei.gov.ba, 22.06.2011.

BiH sa pravnim okvirom u EU, iako planirana u 2009, pod stalnim pritiskom derogiranja postojećih elemenata politike PDV-a (širi opseg nulte stope i oslobađanja, diferencirane stope) su odložena za naredno razdoblje. Tokom 2009. također je implementirano nekoliko pojednostavljenih carinskih procedura kojim se olakšava i ubrza izvozno carinjenje i rasterećuju firme-izvoznice. U narednom razdoblju očekuje se dalja implementacija SSP u skladu sa predviđenom dinamikom i implementacija konvencije TIR.

70. BiH se suočava i sa brojnim nedostacima u domenu statistike javnih finansija i ekonomije u cjelini što značajno otežava analizu javnih finansija. Kao primjer može se navesti činjenica da se veličina javnih rashoda iskazana u BDP-u značajno razlikuje u zavisnosti od toga da li je BDP obračunat prema proizvodnom ili rashodnom pristupu. Pored toga, na nivou Bosne i Hercegovine ne postoje konsolidovani i koherentni podaci o rashodima vlade po funkcijama zasnovani na COFOG klasifikaciji.

71. BiH treba nastaviti s provođenjem mjera restriktivne fiskalne politike i smanjenja javne potrošnje u cilju unapređenja fiskalne pozicije. Poseban izazov u tom domenu predstavljaju i uslovi koji u sklopu trogodišnjeg stand-by aranžmana s MMF-om stoje pred BiH.

72. Novim Zakonom o akcizama je povećana stopa putarine, kao posebna vrste akcize na energente s namjenskim karakterom potrošnje. Time se ukupna stopa akcize na naftne derivate značajno približila minimalnoj stopi u EU.

73. Uvođenjem posebne akcize na cigarete BiH je prešla na primjenu složene stope akcize kod oporezivanja cigareta. Zakonom je predviđena dinamika kontinuiranog usklađivanja stopa posebne akcize na cigarete na godišnjoj razini kako bi se minimalni iznos akcize na cigarete, koji je trenutno na snazi u EU, dostigao do 2015. Strategija postepenog usklađivanja stopa akcize s minimalnom stopom u EU trebala bi doprinijeti da se zacrtani standardi EU postignu bez većih negativnih makroekonomskih implikacija na opšti nivo cijena i funkcionisanje tržišta.

74. Proces privatizacije državnog udjela u vlasništvu nekih strateških, najprofitabilnijih preduzeća u 2010. nije otpočeo. Posebice, proces privatizacije u oblasti telekomunikacije i energetike je odložen do daljnjeg. Evidentno je i kašnjenje velikih investicionih ulaganja u oblasti energetike po principu zajedničkih ulaganja sa stranim partnerima.

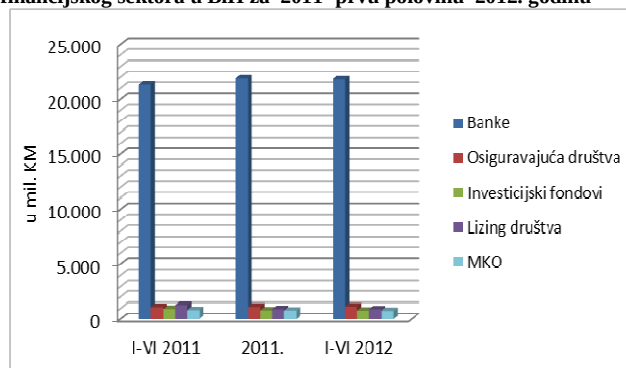
75. Preporuke

- Izvršiti temeljitu analizu ekonomske efikasnosti javnih rashoda s detektiranjem veličina proizvodnih i neproizvodnih javnih rashoda;
- Donijeti zakone o zabrani zaduživanja države za tekuće javne rashode osim za svrhu prebrođivanja tekuće likvidnosti (omogućiti javno zaduživanje samo za financiranje investicijskih javnih rashoda);
- Nastaviti reformu socijalnog sektora kako bi se socijalna davanja više vezala za potrebe (a manje za stečena prava) i počela poprimati karakter socijalnih investicija;
- Nastaviti proces privatizacije državnog dijela kapitala
- Razviti transparentni sistem procjene uticaja vladinih programa i aktivnosti koji bi omogućili efektivnost i efikasnost njihove sprovedbe. Analizirati potrošnju sa aspekta energetske efikasnosti i ekonomičnosti prostorija i voznog parka;
- Potrebno je razmotriti mogućnosti osiguranja programa i mjera kontra cikličnosti kroz izvršenje budžeta svih nivoa.
- Preduzeti potrebne mjere u cilju efikasnije naplate poreza (smanjiti broj poreskih dužnika).
- Nastaviti sa vođenjem restriktivne fiskalne politike i smanjenjem udjela javnih rashoda u BDP-u.
- Poraditi na fiskalnoj održivosti u dužem roku.

II. 2.3. Razvoj finansijskih tržišta

76. Najrazvijeniji i najznačajniji dio finansijskog tržišta u BiH je bankarski sektor. Aktiva bankarskog sektora u 2012. godini činila je preko 80% ukupne aktive finansijskog sektora.

Grafik 9: Učešće finansijskih posrednika u ukupnoj bilanci stanja finansijskog sektora u BiH za 2011- prvu polovinu 2012. godinu

Izvor: Centralna banka BiH

77. U 2012. godini u BiH je poslovalo 28 banaka, što je jedna banka manje nego u 2011. godini. Većina banaka je u privatnom stranom vlasništvu banaka i

financijskih institucija iz eurozone dok je samo jedna banka u vlasništvu države.

78. Aktiva banaka za cijelu godinu iznosila je 22,3 mlrd. KM što je povećanje od 2% u odnosu na prethodnu godinu¹⁸. Slab rast aktive uzrokovan je slabim rastom potraživanja od domaćih sektora dok su istodobno pričuve i inozemna aktiva zabilježile negativan rast. Na strani pasive sve stavke izuzev inozemne pasive, depozita centralne vlade i prenosivih depozita drugih domaćih sektora zabilježili su pozitivan godišnji rast.

79. Prema privremenim podacima entitetskih agencija za bankarstvo, ukupan financijski rezultat bankarskog sektora za 2012. godinu iznosio je 179,5mil. KM što je povećanje od svega 2,8% u odnosu na godinu ranije¹⁹.

80. Plasirani krediti u 2012. godini činili su 66,7% ukupne aktive bankarskog sektora, što pokazuje da se bh. banke gotovo isključivo bave tradicionalnim bankarskim poslovima, ne ulazeći pretjerano u druge poslove modernog bankarstva kao što je trgovanje vrijednosnicama i investicijsko bankarstvo. Omjer bankarskih kredita privatnom sektoru i BDP-a za 2012. godinu iznosio je 51,8%²⁰, dok je omjer ukupne bankarske aktive i BDP-a iznosio 80,4% i gotovo su identični pokazateljima iz 2011. godine.

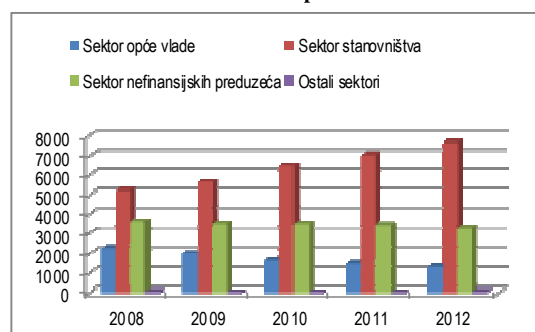
81. Ponuda bankarskih usluga se svodi na komercijalno bankarstvo tj. davanju kredita i prikupljanju depozita, dok druge bankarske usluge nisu razvijene. Razvojno bankarstvo u BiH je u rudimentiranoj formi obzirom da postojeće razvojne banke ne prikupljaju sredstva putem tržišta niti ih plasiraju u namjene za koje društvo ima interes a komercijalne banke nemaju profitni motiv za takve vrste investicija.

82. U 2012. godini bh. bankarski sektor ostvario je pozitivan financijski rezultat u iznosu od 179,5 mil. KM, što je povećanje od 2,8% u odnosu na prethodnu godinu. Ukupni prihodi i rashodi zabilježili su pad u odnosu na prethodnu godinu.

83. Ukupni depoziti u 2012. godini iznosili su 13,3 mlrd. KM i veći su u odnosu na isto razdoblje prošle godine za 2,6%. Najveći doprinos rastu tradicionalno su dali depoziti sektora stanovništva koji su iznosili 7,7 mlrd. KM što predstavlja 57,4% ukupnih depozita. Zabilježena godišnja stopa promjene iznosila je 8,5% i gotovo je jednaka stopi iz 2011. godine. Depoziti sektora nefinancijskih poduzeća i sektora opće vlade zabilježili su negativan trend i u 2012. godini. Depoziti nefinancijskih poduzeća iznosili su 3,3 mlrd. KM i manji su za 4,2% g/g, dok su depoziti sektora opće

vlade iznosili 1,3 mlrd. KM i zabilježili smanjenje od 11,3% g/g.

Grafik 10: Sektorska struktura depozita

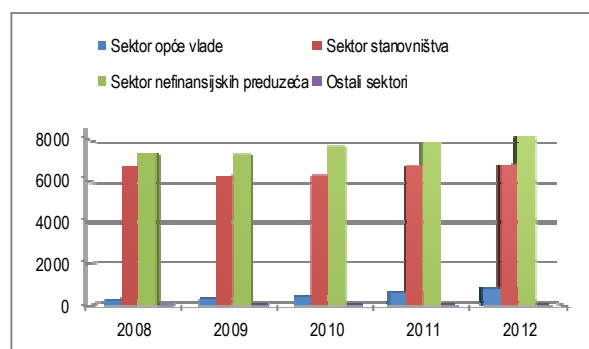

Izvor: Centralna banka BiH

84. Rast depozita nefinancijskih poduzeća u 2012. godini poprimio je negativan predznak. Također, depoziti opće vlade nastavili su višegodišnji negativan trend rasta uslijed nesukladnosti javnih prihoda u odnosu na rashode.

85. Krediti za 2012. godinu iznosili su 15,9 mlrd. KM²¹ i veći su u odnosu na isto razdoblje prošle godine za 4,1%. Najveći doprinos rastu ukupnih kredita dali su krediti plasirani sektoru nefinancijskih poduzeća koji su u promatranom razdoblju iznosili 8,2 mlrd. KM i zabilježili stopu rast od 4,3% g/g. Potom slijede, prema dopinosu rasta, krediti plasirani sektoru opće vlade koji su zabilježili rast od 31,8% g/g, što je znatno sporija stopa rasta od zabilježenih 40,7% g/g u 2011. godini. Iako se se čini da su ove stope rasta visoke, krediti općoj vladi čine 5,2% ukupno plasiranih kredita bh. banaka, odnosno 834,9 mil. KM.

Grafik 11: Sektorska struktura kredita

Izvor: Centralna banka BiH

86. Kretanje kamatnih stopa na kredite i depozite prikazano je na grafikonu ispod. Ukupna ponderirana prosječna EKS na kredite zabilježila je smanjenje u odnosu na prošlu godinu od 0,4 postotna boda²². Dugoročna ponderirana prosječna EKS za 2012. godinu na gotovo je istoj razini kao i prošle godine, tj. veća je svega 0,02 postotna boda. S druge strane, kratkoročna ponderirana prosječna

¹⁸ CB BiH je izvor podataka za aktivu, kredite i depozite.

¹⁹ Privremeni podaci za ukupan financijski rezultat, prihode i rashode dobiveni su iz izvješća o dobitku i gubitku bankarskog sektora FBiH i RS i nisu konsolidirani. Izvor: Entitetske agencije za bankarstvo.

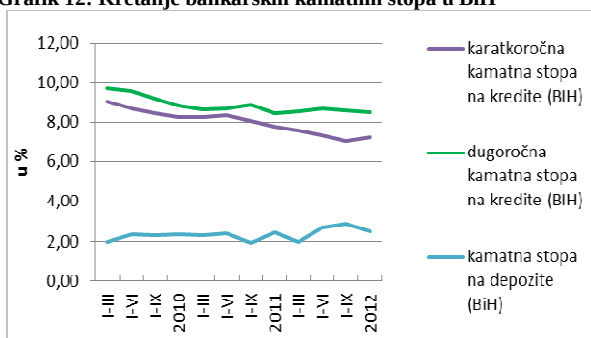
²⁰ Podatak za BDP u 2012. godini je procjena DEP-a.

²¹ Podaci za kredite i depozite predstavljaju stanja na kraju razdoblja. Izvor: Centralna banka BiH.

²² Ukupna ponderirana efektivna kamatna stopa na plasirane kredite za cijelu BiH (kao i kratkoročna i dugoročna EKS za BiH) dobivena je ponderiranjem ukupne efektivne kamatne stope na kredite za RS i ukupne efektivne kamatne stope na kredite u FBiH. Kao ponderi su korištena učesća ukupnih plasmana u FBiH i ukupnih plasmana u RS u ukupnim plasmanima u BiH. Budući da DEP ne raspolaze podacima o novoplasiranim kreditima, korištena su stanja kredita. Podaci o iznosu plasmana i kamatnih stopa po entitetima dobiveni su od entitetskih agencija za bankarstvo.

EKS zabilježila je smanjenje od 0,5 postotnih bodova u odnosu na 2011. godinu.

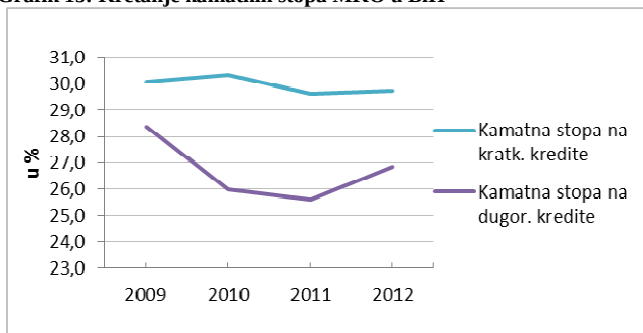
Grafik 12: Kretanje bankarskih kamatnih stopa u BiH

Izvor: entitetske agencije za bankarstvo

87. Sektor MKO u 2012. godini ostvario je ukupan finansijski rezultat od 18,2 mil. što je za 31% manje u odnosu na godinu ranije, a glavni uzrok je loša kreditna aktivnost. Ukupno plasirani mikrokrediti iznosili su 558,5 mil. KM što predstavlja smanjenje od 7,1% g/g²³.

Grafik 13: Kretanje kamatnih stopa MKO u BiH

Izvor: Entitetske agencije za bankarstvo

88. Krajem 2011. godine CB BiH službeno je uvela novu metodologiju generiranja i objavljivanja statističkih podataka vezanih za finansijski sektor u BiH, a čiji cilj je da se više približi metodologiji Međunarodnog monetarnog fonda objavljenoj u Priručniku za monetarnu i finansijsku statistiku (Monetary and Financial Statistics Manual 2000) i Vodiču za kompilaciju monetarne i finansijske statistike (Monetary and Financial Statistics Compilation Guide 2007)²⁴.

89. U 2010. je počeo s radom Stalni komitet za finansijsku stabilnost²⁵. U sastavu Komiteta su guverner CBBiH, državni i entitetski ministri financija, direktori entitetskih agencija za bankarstvo i direktor Agencije za osiguranje depozita u BiH. Stalni komitet za finansijsku stabilnost osnovan je odlukom Fiskalnog vijeća BiH kako bi se ispoštovale obveze iz pisma namjere s MMF-om.

90. Cilj Strategije za uvođenje "Međunarodnog sporazuma o mjerjenju kapitala i standardima kapitala –

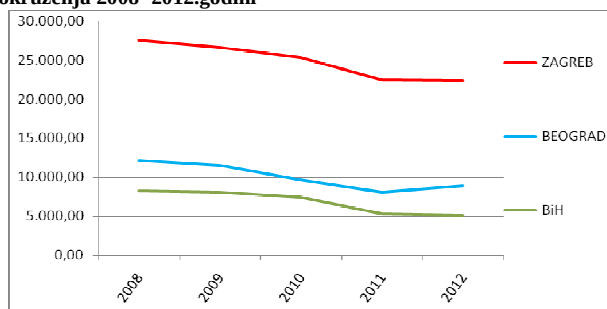
Basel II" je da preporuke Basela II²⁶ budu kroz tri faze potpuno implementirane u poslovnoj praksi banaka u razdoblju 2009–2018. Agencija za bankarstvo FBiH je 2008. usvojila Strategiju za uvođenje, a Agencija za bankarstvo RS je to isto učinila u veljači 2009.

91. Kvaliteta upravljanja rizicima vezanih za pranje novca i financiranje terorizma je bila na zadovoljavajućoj razini. U 2011. godini, prema izvješćima entitetskih agencija za bankarstvo, kvaliteta upravljanja rizicima vezanih za pranje novca i financiranje terorizma bila je bolja u odnosu na 2010. godinu.

92. Neujednačeno kretanje berzanskih indeksa u svijetu i regionu kao posljedica globalnih ekonomskih tokova u prethodnom periodu se nastavilo i u 2012. godini. Na svjetskim berzama su glavni indici doživjeli pad da bi pred kraj godine otpočeo rast koji se nastavio do kraja godine sa nagovještajem oporavka svjetske privrede

93. Sarajevska berza i Banjalučka berza bilježe u toku godine lagani pad kapitalizacije, da bi krajem 2012. godine u većini slučajeva počela ostvarivati minimalan rast.

Grafik 14: Tržišna kapitalizacija u milionima USD u zemljama iz okruženja 2008- 2012. godini

Izvor: FEAS (Federation of Euro-Asian Stock Exchanges)

94. Ukupna tržišna kapitalizacija²⁷ Sarajevske i Banjalučke berze (SASE i BLSE) na kraju 2012. godine iznosila je 8,33 milijardi KM što predstavlja rast od 1,52% u poređenju sa iznosom kapitalizacije na kraju istog perioda u 2011. godini.

²³ Privremeni podaci za kamatne stope i ukupan finansijski rezultat. Izvor: Entitetske agencije za bankarstvo.

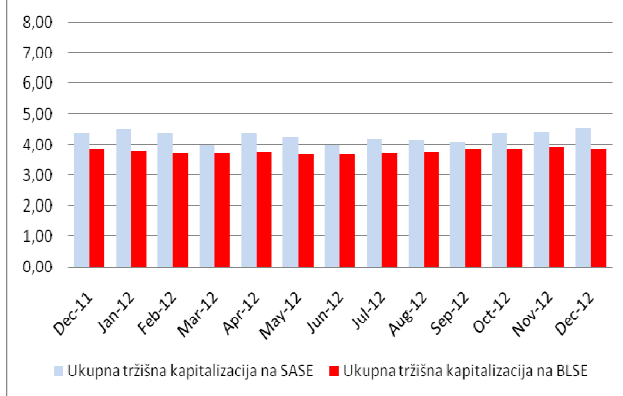
²⁴ Izvor: Centralna banka BiH, <http://cbbh.ba/index.php?id=846&lang=hr>

²⁵ Izvor: CBBiH, <http://cbbh.ba/index.php?id=724&lang=hr>.

²⁶ Basel II uvodi nove metode adekvatnosti kapitala koje bolje odražavaju rizik kojem se banke suočavaju.

²⁷ Kapitalizacija – zbir produkata cijena dionica i obima dionica kojima se trgovalo na berzama;

Grafik 15: Ukupna tržišna kapitalizacija u BiH na kraju 12. godine

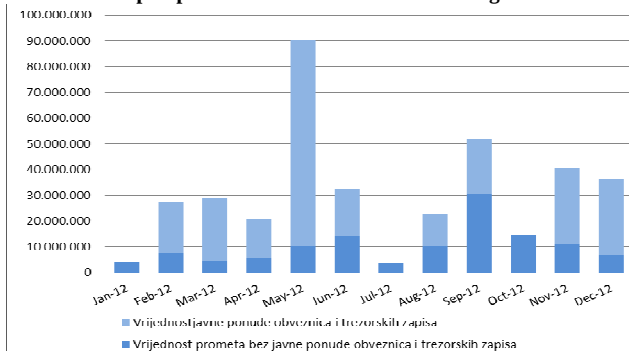
Izvor: SASE i BLSE

95. Poredeći vrijednosti kapitalizacije na Sarajevskoj berzi (SASE) u 2012. godine sa ostvarenom vrijednosti u istom periodu 2011. godine zabilježen je rast od 3,06 %. Kapitalizacija na Banjalučkoj berzi (BLSE) u 2012. godine bilježi minimalan pad od 0,23 %.

96. Ukupni promet na BiH berzama u 2012. godini je iznosio 634,51 miliona KM, što predstavlja pad prometa od 5,33 % u odnosu na promet u 2011. godini.

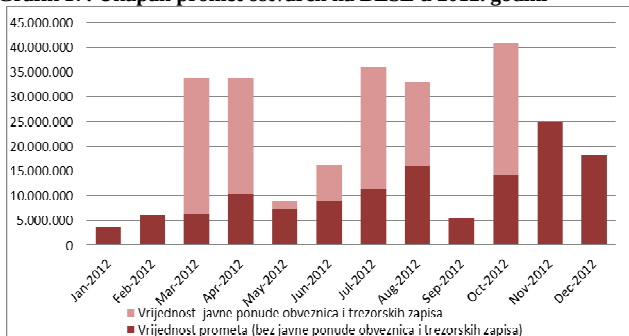
97. Ukupan promet na SASE je u 2012. godini je iznosio 373,58 miliona KM što čini 58,9 % od ukupnog prometa na BiH, te je ostvario rast od 562,6 % u odnosu na promet u 2011. godini. Ukupan promet na Banjalučkoj berzi u 2012. godini je iznosio 260,93 miliona KM što čini 41,4% ukupnog prometa ostvarenog u BiH i bilježi pad od 38,67 % u odnosu na ostvareni promet u istom periodu prošle godine,

Grafik 16: Ukupan promet ostvaren na SASE u 2012. godini

Izvor: SASE

Grafik 17: Ukupan promet ostvaren na BLSE u 2012. godini

Izvor: BLSE

98. Ostvareni promet bez javne ponude trezorskih zapisa i obveznica RS je iznosio 129,88 miliona KM i ostvario je pad od 18% u odnosu na isti period prošle godine. U prethodno navedenom periodu najveći promet kod kompanija je ostvaren dionicama „Telekom Srpske“ a.d. Banja Luka u iznosu od 12,98 miliona KM. Prodajom obveznica i trezorskih zapisa je prikupljeno 131,05 miliona KM odnosno 51 % manje nego prošle godine.

99. Najveći utjecaj na ovo povećanje prometa na SASE je ostvaren dionicama „Bosnalijek“ d.d. Sarajevo u ukupnom iznosu od 35,76 miliona KM, „BH Telecom“ d.d. Sarajevo u iznosu od 4,72 miliona KM, Tvornica cementa Kakanj“ dd Kakanj u iznosu od 4,53 miliona KM. Promet dionicama bez prodaje obveznica i trezorskih zapisa je iznosio 122,93 miliona KM i manji je za 57% od prometa (bez trezorskih zapisa i obveznica) u istom periodu prošle godine.

100. U 2012. godini putem „Sarajevske berze“, uspješno je okončano 11 primarnih emisija obveznica i trezorskih zapisa. Emisijom obveznica i trezorskih zapisa je ukupno prikupljeno 248,64 miliona KM a po jedan milion KM emisijom obveznica Opštine Cazin i „Elektro Grupa“ DD Jajce.

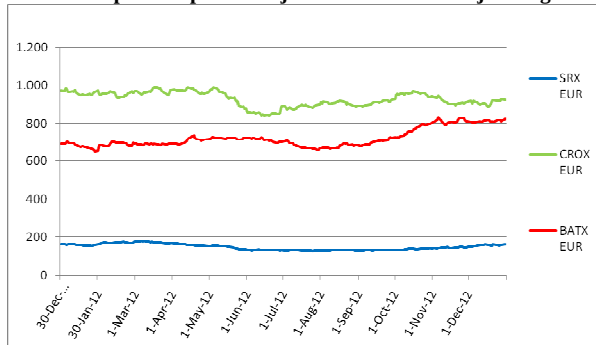
101. Posebno značajan događaj za razvoj finansijskog tržišta je formiranje BATX (Bosanski Traded Indeks). BATX je kao plod saradnje Sarajevske i Banjalučke berze, odnosno zajedničkog bh. tržišta. Bosanski Traded Indeks“ (BATX) je kapitalizovano ponderirani cijenovni indeks²⁸, koji se sastoji od najlikvidnijih i najviše kapitaliziranih dionica, kojima se trguje na „Sarajevskoj berzi“ i „Banjalučkoj berzi“. Indeks se računa u stvarnom vremenu uz vrijednosti izražene u EUR, USD i KM. U zadnjem izmjenjenom sastavu učestvuju: „BH Telecom“(23,3%), „Bosnalijek“ dd Sarajevo (18,47 %), „Fabrika Duhana Sarajevo“ dd Sarajevo (13,26 %), „JP Elektroprivreda BiH“ (14,93 %), „Nova Banka“ AD Banja Luka(5,75 %), „Telekom Srpske“(24,28 %). Početni datum listiranja BATX na „Bečkoj berzi“ je bio 01.12.2009. godine. Poredeći vrijednost BATX ostvarenu vrijednost 30.12.2011. godine sa vrijednošću koju je imao 31.12.2012. godine evidentiran je rast od 16,73 %. Poredeći vrijednost BATX sa indeksima zemalja iz regiona vidimo da je Hrvatski index-CROAX (Croatian Traded Index) pao za 4,6%, a Srbijski index-SRX (Serbian Traded Index) ostvario skroman rast od 1,02%.

102. Listiranje BATX BiH indeksa na Austrijskoj (Wiener Boerse) je priznanje razvijenosti, efikasnosti i sigurnosti u radu Sarajevske i Banjalučke berze kao i

²⁸Indeks u kojem je cijena određena cijenom pojedinih dionica, ponderiranih za ukupnom tržišnom vrijednosti. Ako je cijena dionice (komponente indeksa) promjene, njegov učinak na indeks u cjelini je proporcionaln cijeni dionica pomnožen brojem dionica tvrtke. To znači da će promjene u cijeni utjecati na indeks više ako (komponenta) kompanija ima veću vrijednost.

vrijednosti firmi koje ulaze u sastav indeksa. Pozitivan efekat na bh. tržište kapitala se ogleda kroz povećanje sigurnosti rada uz značajno povećanje likvidnosti dionica kompanija koje ulaze u sastav indeksa.

Grafik 18: Uporedni prikaz vrijednosti indeksa zemalja iz regiona BiH

Izvor: Wiener Boerze

103. Ostvareno je malo napretka u stvaranju jedinstvenog ekonomskog prostora za usluge osiguranja. Zakonodavstvo u ovoj oblasti je djelimično usklađeno s *acquis*-em i među entitetima. FBiH je izmijenila i dopunila Zakon o posredovanju u privatnom osiguranju i prelazne odredbe zakona o osiguravajućim društvima u oblasti privatnog osiguranja. U Republici Srpskoj su usvojene izmjene i dopune zakonodavstva o posredovanju u osiguranju i o osiguravajućim društvima. Ured Ombudsmena Republike Srpske za osiguranje je operativan. U Federaciji Agencija za osiguranje u skladu sa Zakonom o zaštiti potrošača djeluje kao Ombudsmen za osiguranje. Na državnoj razini nije predviđen ured ombudsmena za osiguranje.²⁹

104. Upravni odbor Državne agencije za osiguranje je usvojio odluku kojom se reguliše način na koji entitetske agencije za nadzor osiguranja dostavljaju statističke podatke. Provedbom odluke će se olakšati sastavljanje statističkih podataka o osiguranju na državnom nivou.³⁰

105. Provedba nadzora se umjereno poboljšala. To je dovelo do toga da je jedno osiguravajuće društvo u Federaciji stavljeno pod privremenu upravu. Entitetske agencije su povećale broj inspekcija na terenu i preporuka, te podnijele određen broj tužbi protiv osiguravatelja. U Republici Srpskoj je ukinuta dozvola jednog društva.³¹

106. Ostvaren je mali napredak u oblasti lizinga u Usklađena su dva entitetska zakona. No, i dalje ima razilaženja u provedbenom zakonodavstvu. Pružalac usluga leasinga registrovan u jednom entitetu mora osnovati filijalu u drugom da bi u njemu pružao usluge. Razlike u propisima uzrokuju dodatne troškove za pružaoce usluga.

107. Preporuke:

- Pripremiti analizu i program jačanja kreditnog rejtinga zemlje;
- Razvijati ponudu drugih bankarskih proizvoda, sem tradicionalnog prikupljanja depozita i plasiranja kredita;
- Razvijati nebankarske sfere finansijskog tržišta;
- Razviti jedinstvenu platformu za reguliranje i nadzor nebankarskog i bankarskog finansijskog tržišta;
- Podstaci velika javna preduzeća za izdavanje hartija od vrijednosti u finansiranju velikih investicionih projekata;
- Promovisati korištenje municipalnih obveznica kao izvora finansiranja projekata lokalne zajednice;
- Osigurati likvidnost tržišta obveznica u FBiH angažmanom Razvojne banke FBiH, koja bi obezbjedila emisiju trezorskih zapisa ili obveznica FBiH na temelju iskustva iz RS;
- Izvršiti dokapitalizaciju berzi što je dijelom i učinjeno na Sarajevskoj berzi³² u svrhu poboljšanja uslova poslovanja;
- Stvarati uslove za aktiviranje finansijskih i investicijskih potencijala dijaspora;
- Daljnja harmonizacija i usklađivanje sa svjetskim standardima pravne regulative za trgovanje vrijednosnim papirima, a samim tim i harmonizacija između FBiH i RS;
- Izgradnja stimulativnog okvira za djelovanje neformalnih investitora i tako unaprijediti obim neformalnog ulaganja i rizičnog kapitala za financiranje novih i rastućih biznisa;
- Pokrenuti fond rizičnog kapitala kojim bi se financirao transfer istraživanja i razvoja u MSP sa visokim potencijalom;
- Regulatorno osmisliti djelovanje garancijskih fondova i preusmjeriti vladine kreditne programe u garancijske fondove.

²⁹ Evropska komisija, "Izveštaj o napretku Bosne i Hercegovine u 2010. Godini", Brisel, 9.11.2010, str. 40-1. preuzeto sa www.dei.gov.ba, 22.06.2011.

³⁰ Evropska komisija, "Izveštaj o napretku Bosne i Hercegovine u 2010. Godini", Brisel, 9.11.2010, str. 40-1. preuzeto sa www.dei.gov.ba, 22.06.2011.

³¹ Evropska komisija, "Izveštaj o napretku Bosne i Hercegovine u 2010. Godini", Brisel, 9.11.2010, str. 40-1. preuzeto sa www.dei.gov.ba, 22.06.2011.

³² Istambulska berza, Takas banka Istanbul i Centralni registar vrijednosnih papira Republike Turske su kupile dionice Sarajevske berze u iznosu od 420.000 KM.

III. Konkurentnost

III.1. Uvod

108. Prema Globalnom Indexu Konkurentnosti BiH je za razliku od prethodnih godina popravila svoju poziciju na listi pa je sa 100 mjesta od 142 zemlje pomjerila svoju poziciju na 88 mjesto od 144 zemlje. Pored toga veliki broj preduzeća se zatvara u odnosu na jako mali broj novoosnovanih firmi. Konkurentnost je temeljni izazov bh. ekonomije. Sa zemljama Jugoistočne Europe BiH čini najmanje konkurentnu zemlju u europskoj regiji.

109. Prema istraživanjima Svjetske Banke i Instituta za statistiku UNESCO iz izvještaja o Svjetskom inovacijskom indexu BiH je rangiran na 72 mjesto od 141 zemlje dok je u 2011. po istom indexu bila rangirana na 76 mjesto od 125 zemalja što pokazuje da pozicija BiH znatno pala obzirom da se nikakvi pomaci nisu dogodili u kreiranju adekvatnih politika koje bi podržale inovacije i razvoj u zemlji.

110. S procijenjenim vladinim ulaganjima u istraživanja i razvoj od 0.03 % bruto domaćeg proizvoda, sa 781 istraživačem na milion stanovnika i s 66 patenta koliko je iznosilo u 2012, BiH je rangirana na 108 mjesto od 141 zemlje. Ulaganja u istraživanja i razvoj treba povećati na minimalno 1% budžeta

111. Glavni bh. izvozni sektori imaju udjele u globalnom izvozu 0.15-0.75 %. Zauzimaju od 30. do 93. mjesta na globalnoj listi izvoznih sektora. Od europskih zemalja manje razvijene lance vrijednosti imaju samo Srbija i Albanija.³³

112. Konkurentnost zahtjeva strategije zasnovane na znanju, temeljito poznavanje potrošača, saradnju među firmama, vanjsku orijentaciju i pozitivan konstruktivan odnos između vlada i privatnog sektora

113. Turizam ostvaruje preko polovice priliva sektora usluga BiH. Za njegov daljnji razvoj je nužno povećati njegovu konkurentnost. Bosna i Hercegovina prema Svjetskom izvjestaju rangirana je na 90 mjesto od 140 zemalja što čini prosjek razmotrenih indexa a to su regulatorni okvir, poslovno okruženje i infrastruktura, ljudski, kulturni i prirodni resursi. Po prioritizaciji ulaganja u turizam BiH je rangirana na 129 mjesto od 140 zemalja.

114. Riječima razvojne ekonomije, brzo rastuće države su one koje su u stanju da poduzmu rapidne strukturne transformacije od nisko produktivnih („tradicionalnih”) prema visoko produktivnim („modernim”) aktivnostima. Ove moderne

aktivnosti su uglavnom trgovački proizvodi, i unutar te kategorije uglavnom industrijski proizvodi. Odnosno siromašne zemlje postaju bogate tako što proizvode ono što proizvode bogate zemlje.³⁴

115. Vanjska i unutrašnja konkurentnost ekonomije jedne države se odnosi na mogućnost društva da obezbijedi građanima veći životni standard na održivoj bazi kao i da obezbijedi dostupnost radnih mjesta, a sve zasnovano na okvirima institucija i politika koje podržavaju kontinuiran i održiv rast produktivnosti.

116. Prema Svjetskom izvjestaju konkurentnosti, da bi se započeo posao u BiH potrebno je proći kroz 11 procedura gdje je potrebno 37 dana do završetka svih procedura. Po lakoći započinjanja poslovanja BiH je rangirana na 162. mjesto od 185 zemalja. Iz regije je najbolja Srbija koja je na 42. mjestu.

117. BiH u posljednjih par godina nije imala velikih pomaka u kreiranju povoljnijeg poslovnog okruženja ili ambijenta koji bi bio primamljiviji za investitore.

118. Posebne poteškoće u oblasti konkurentnosti BiH ima u dobijanju kredita, započinjanju poslovanja, zapošljavanju radnika, ukupnoj poreznoj stopi, registraciji nekretnina, dobijanju dozvola i opštem kvalitetu infrastrukture.

119. Dobijanje kredita je jedna od najlošijih tačaka konkurentnosti naših kompanija sa samo 46% iste mogućnosti u odnosu prosjek EU4. Razlozi tome su politička situacija, odnosno stanje stalne napetosti, što se opet odražava na kreditni rejting BiH, visoka koncentracija u bankarskom sektoru u kombinaciji sa visokom bankocetričnošću finansijskog tržišta, nedovoljno razvijeno i likvidno sekundarno tržište kapitala, te dugotrajno izvršenje ugovora.

120. Prosječan broj istraživača uključenih u istraživanja i razvoj na milion stanovnika u 2012. godini je iznosio 781 i u poređenju sa zemljama komparatorima Slovačka ima najviši prosjek od 4000 istraživača a najniži Bivša Jugoslovenska Republika Makedonija sa 1000 istraživača gdje se vidi da BiH je i dalje na jako niskom nivou.

121. Na istraživanje i razvoj od zemalja komparatora najviše ulaže Mađarska 1,1% od BDP a Makedonija najmanje 0,2% od BDP.

³³ World Economic Forum (WEF) (2011), Global Competitiveness Report 2011–2012. Geneva: WEF.

³⁴ Rodrik, D. (2009). *Growth after the crisis*. Von Commission on Growth and Development: http://www.growthcommission.org/storage/cgdev/documents/financial_crisis/rodrikafterthecrisis.pdf abgerufen

122. Ono što ohrabruje je da BiH prema pokazateljima sustiže EU4 u oblastima tehnološke spremnosti, visokog obrazovanja i obuke. Međutim ishodi ovog napretka koji bi trebali biti materijalizirani kroz povećanje inovacija, broja

patenata pokazuju da reforme koje smo uradili u ovim oblastima ne daju plodove, odnosno došlo je do povećanja broja visokoobrazovnih ustanova i diplomanata, ali poboljšanje ishoda još uvijek nije prepoznatljivo.

III.2. Benchmark indikatori³⁵

Tabela 6: Benchmark konkurentnost

Cilj Konkurentnost	Bazna vrijednost indikatora je benchmark odnosno prosjek EU4=100								
	Nivo	Izvor	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012
Preduzetničko okruženje*	BiH	3		:	76	:	74	:	:
Mrežne industrije*	BiH	3		:	81	:	84	:	:
Liberalizacija*	BiH	3		:	81	:	81	:	:
Inovacije i istraživanje i razvoj*	BiH	3		:	72	:	74	:	:
Informaciono društvo*	BiH	3		:	75	:	73	:	:
Opšti kvalitet infrastrukture	BiH	3	69	:	66	59	54	61	71
Visoko obrazovanje i obuka	BiH	3	77	76	72	85	85	88	94
Dostupnost naučnika i inženjera	BiH	3		:	83	73	79	100	112
Inovacije	BiH	3	80	77	74	74	84	91	99
Tehnološka spremnost	BiH	3	77	69	66	72	80	85	88
Odjev mozgov	BiH	3		:	88	72	80	93	82
Ukupna porezna stopa	BiH	2		98	107	106	168	174	177
Zaštita investitora	BiH	2		:	82	84	83	84	86
Plaćanje poreza	BiH	2		:	83	77	95	107	87
Registracija nekretnina	BiH	2		:	50	41	40	44	51
Početak poslovanja	BiH	2		:	44	29	31	29	40
Dobijanje građevinskih dozvola	BiH	2		:	55	63	65	55	54
Prestanak poslovanja	BiH	2		:	99	105	106	90	91
Prekogranična trgovina	BiH	2		:	124	148	133	77	82
Izvršenje ugovora	BiH	2		:	38	36	44	47	48
Indeks rigidnosti zapošljavanja	BiH	2		:	88	85	83	:	:
Dobijanje kredita	BiH	2		:	113	24	25	33	46
Zapošljavanje radnika	BiH	2		:	79	79	73	:	:

*dvogodišnji indikator, 2-Svjetska banka, 3-Svjetski ekonomski forum

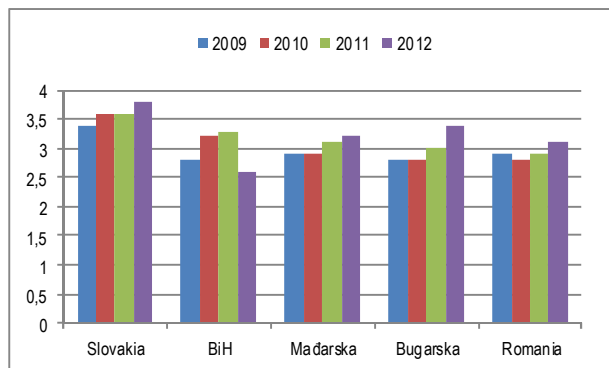
³⁵ Preliminarni benchmark indikatori predstavljaju BiH „udaljenost“ u odnosu na prosjek EU 4. Ovaj prosjek je izjednačen s indeksom 100 i bh. vrijednost predstavlja udio u toj vrijednosti. Indeks 100 predstavlja "pokretni prosjek" odnosno prosjek EU 4 koji se posebno izračunava za svaku godinu.

III.3. Analiza trendova

III.3.1. Klasteri

123. Prisutnost razvijenih klastera u BiH je u poređenju sa prethodnim godinama znatno opala, dosta njih je prestalo sa radom tj. postalo neaktivno. Prema anketama Svjetskog ekonomskog foruma rasprostranjenost razvijenih klasteri u BiH u 2012. godini u odnosu na 2011. je znatno manja u poređenju sa zemljama komparatorima.

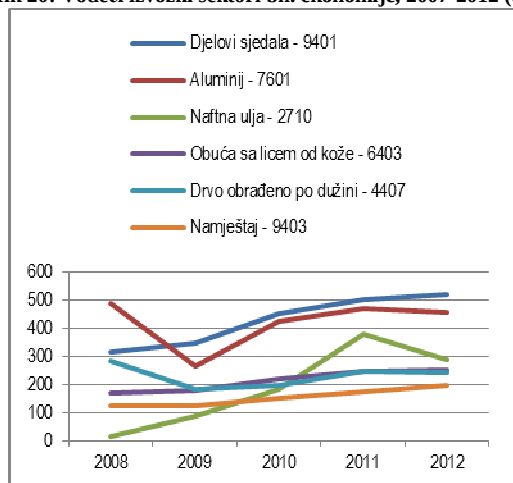
Grafik 19: Stanje razvijenosti klastera, BiH i komparatori, 2009-2012

Izvor: WEF (2011, 2009)

124. BiH predstavlja izvoznika³⁶ male tržišne moći. Bori se za tržišne pozicije u tržišnim nišama u kojima njen tržišni udjel, prema stanju u 2012. godini, iznosi 0.15-0.75 posto, odnosno u apsolutnom iznosu kreće se u rasponu 80-300 milijuna US\$. Najveće učešće u ukupnom izvozu imaju Sjedala uključujući one koji se mogu pretvoriti u ležaje i njihovi djelovi, zatim Aluminijum u sirovim oblicima. BiH najviše izvozi iz sektora koji su navedeni u grafu u Njemačku (Sjedala), Hrvatsku (Aluminij), Italiju (Obuća sa djelovima od kože) i Srbiju (Drvo obrađeno).

Grafik 20: Vodeći izvozni sektori bh. ekonomije, 2007-2012 (u 000 KM)

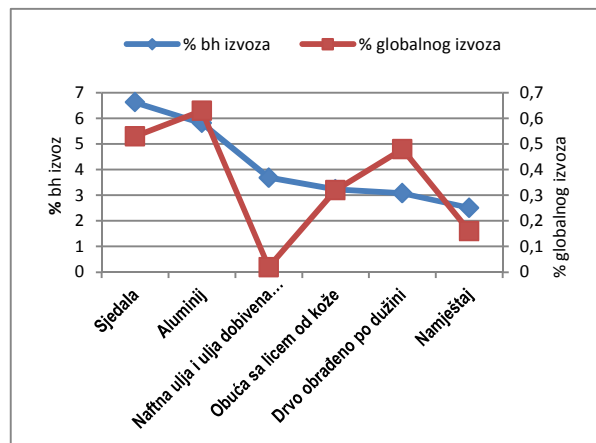

Izvor: Trade Statistics for international business development 2012

³⁶ Nema empirijske valorizacije klastera u BiH, niti klaster politika, pa se u Izvješću konstruiraju statistički klasteri utemeljeni na veličini vrijednosti izvoza. Kreatori politika obično mjere sektorsku i prostornu koncentraciju poslovnih aktivnosti preko lokacijskog količnika, unatoč tome što količnici ne otkrivaju interakcije i razmjenu između pojedinačnih firmi, što se može ustanoviti jedino putem intervjua i fokus grupa.

125. Udio izvoza bh. klastera u strukturi ukupnog bh. izvoza se kreće u rasponu 2.0-6.4 %, kako pokazuje grafik 23. Najveće udijeje imaju klasteri aluminija, sjedala i drveta.

Grafik 21: Udjeli klastera u BH izvozu i globalnom izvozu, 2012

Izvor: United Nations Commodity Trade Statistics Database i Agencija za statistiku BiH

126. Prema statističkim podacima Međunarodnog trgovinskog centra BiH zauzima 30 mjesto prema veličini vrijednosti izvoza drveta obrađenog po dužini. U 2012. tržišni udio BiH izvoza ovog proizvoda u globalnom tržištu je pao na 0,48% posto. Najveći izvoz ovog proizvoda su imale Kanada i Rusija a BiH je najviše ovog proizvoda izvozila u Srbiju, Hrvatsku i Njemačku.

127. BiH zauzima 30. mjesto prema veličini vrijednosti izvoza djelova sjedala u svijetu. U 2012. tržišni udio BiH izvoza sjedala u globalnom tržištu je iznosio 0.53% što je za 7% manje nego u 2011. godini. Među najvećim vodećim izvoznici sjedala najviše je porastao izvoz Kine. BiH je najviše izvozila u Njemačku, 63% od ukupnog izvoza sjedala.

128. Prema izvozu namještaja u svijetu BiH zauzima 41. mjesto prema veličini vrijednosti izvoza. U 2012. tržišni udio izvoza BiH je iznosio 0.16% globalnog tržišta. BiH najviše namještaja izvozi u Njemačku oko 33% ukupnog izvoza i Hrvatsku 12%. U svjetskim razmjerama, najviše se povećao izvoz Kine.

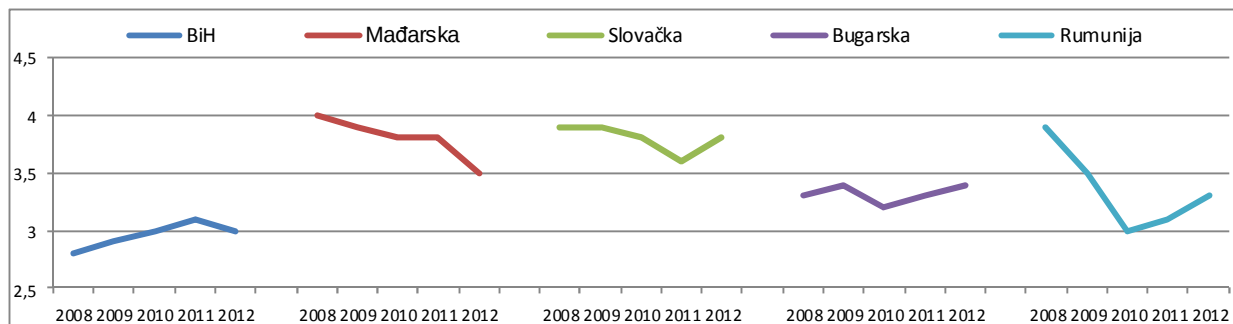
129. Među 117 izvoznika sirovog aluminija BiH zauzima 35. mjesto prema veličini vrijednosti izvoza. BiH je povećala tržišni udio ovog proizvoda u globalnom tržištu u 2012. godini na 0.63%. BiH je najviše aluminijuma izvozila u Hrvatsku oko 44% od ukupnog izvoza aluminijuma i Italiju. Najveći izvoznici aluminijuma u svijetu su Rusija i Kanada.

130. BiH zauzima 32. mjesto u izvozu obuće s licem (gornjištem) od kože prema veličini vrijednosti izvoza. U

2012. BiH je smanjila tržišni udio na 0.32% u globalnom tržištu. Najveći svjetski izvoznici obuće sa licem od kože su Kina i Italija, a BiH najviše izvozi ove vrste proizvoda u Italiju i Austriju.

131. Po veličini izvoza naftnih ulja i ulja dobivenih od bitumenskih minerala BiH u svijetu zauzima 93. mjesto i njen udio tržišnog izvoza u globalnom tržištu iznosi 0,02%. BiH najviše naftnih ulja izvozi u hrvatsku i Srbiju. Najveći svjetski izvoznici su Rusija i Amerika.

Grafik 22: Lanci vrijednosti, zemlje komparatori, 2008-2012

Izvor: WEF, 2008-12

132. U oblasti sektora usluga posebnu pažnju zaslužuje turizam. U BiH u 2011. godini turisti su ostvarili 46 402 posjeta što je više za 5 % u odnosu na 2010. godinu. Dolasci stranih turista su se udvostručili tokom posljednjih pet godina. Prema analizama Svjetskog vijeća za putovanja i turizam (WTTC) predviđa se da bi zarada od međunarodnih posjetilaca i turističkog proizvoda BiH mogla generirati 15% bh izvoza do 2019. godine.

133. Ukupni doprinos turizma BDP-u je 1.945.000.000 KM, tj. 7.4 % BDP-a, a izvoz turističkih usluga je bio 952,4 miliona KM, i to je 9.2 % ukupnog izvoza u BiH. Prema podacima Svjetske turističke organizacije direktni doprinos turizma BDP-u u BiH u 2011. godini je bio dva posto ili 533,4 miliona KM. Ukupna ulaganja u turizam u 2011. godini iznosila su 188 miliona KM.

134. Prema izvještaju Svjetskog Ekonomskog Forumu možemo vidjeti da je Bosna i Hercegovina u oblasti Turizma popravila svoj rang u 2013. godini za sedam mjesta u odnosu na 2011. godinu, tj sa 97. mjesta je sišla na 90. mjesto.

135. Preporuke za poboljšanje razvijenosti klastera, njihovog snažnijeg uključivanja u globalne lance vrijednosti i jačanja konkurentnosti su:³⁷

- Ustanoviti portfolio klastera izradom studije identificiranja klastera i lanaca vrijednosti primjenom top-down pristupa financiranjem studije mapiranja;
- Uspostaviti program potpore uspostavi koordinacije klastera;
- Utemeljiti trening centar/e za klastera;
- Potpomoći inovativne aktivnosti i internacionalni marketing za 40 temeljnih proizvoda klastera;

- Participirati s ino razvojnim agencijama u uspostavi fondova riziko kapitala koji bi financirali snažno rastuće firme koje se najbrže uklapaju u globalne lance vrijednosti.
- Nužno je povezati klastera s (globalnim) lancima vrijednosti radi povećanja kvalitete interakcije njihovim preusmjeravanjem sa domaćih na inostrane kompanije..

III.3.2. Kompetentnost ljudskih resursa

136. Niska konkurentnost bh. ekonomije ima svoje korijene i u niskom obuhvatu obrazovanjem, posebno u oblasti srednjeg i visokog obrazovanja, kao i u lošoj obrazovnoj strukturi kadrova i obrazovnom sistemu koji ne priprema adekvatno kadrove za moderno tržište rada. U 2012-oj svega 8.8% radnosposobnog stanovništva ima više ili visoko obrazovanje, dok je taj procenat radnosposobnog stanovništva sa završenom srednjom školom puno veći i iznosi 48,6 %. Što pokazuje da mnogi ne nastavljaju svoje školovanje nakon stečenog srednjeg stručnog znanja.

137. Suočeni smo sa odlivom pameti, naročito mladih i obrazovanih ljudi, što značajno umanjuje kvalitet ljudskih resursa u BiH. U 2011. je bio najveći odljev mozgova dok se u 2012. godini procenat odljeva mozgova smanjio ali je i dalje visok u odnosu na zemlje komparatore. Posljedica toga su ekonomske i političke krize u zemlji.

138. Razvoju poduzetničkih kompetencija nije posvećeno dovoljno pažnje, te je treba razvijati i kroz obrazovni sistem. Usvojena je Strategija učenja o poduzetništvu u obrazovnim sistemima u BiH za period 2012-2015. Prilike za započinjanje biznisa u BiH su ocjenjene kao nepromjenljive u posljednjih par godina a jedan od razloga tome je nedostatak ljudi koji bi se mogli baviti poduzetništvom. Prema ocjenama stručnjaka u BiH ima jako malo ljudi koji imaju određene sposobnosti i znanja za započinjanje biznisa u regiji. Evidentan je i pad podrške

³⁷ Detaljnije u OECD (2000) Enhancing the Competitiveness of SMEs through Innovation Proceedings of the Bologna SME conference, 2000.

ženama da započnu biznis kao i podrška od strane vlasti preduzećima koja imaju veliki potencijal rasta.

139. Potrebno je otvaranje i jačanje karijernih centara. Pored pristupa obrazovanju baziranom na ključnim kompetencijama i životnim vještinama i elementi razvoja karijere trebaju biti uključeni u obrazovni sistem. Taj proces trebao bi u konačnici rezultirati, u skladu s politikom EU, otvaranjem karijernih centara koji bi bili podrška izgradnji ljudskih potencijala.

140. Pregled kompetentnosti ljudskih resursa. Vidljiv je trend poboljšanja strukture radno sposobnog stanovništva tokom posmatranog perioda ali ne u dovoljnoj mjeri. U BiH među ranim poduzetnicima preovladavaju oni sa srednjoškolskim nivoom obrazovanja i višim nivoima obrazovanja iako je u 2012. godini zabilježen rast pokazatelja ranih poduzetnika sa nižim srednjoškolskim nivoom obrazovanja kako stoji u GEM izvještaju za 2012. godinu.

141. Dodatni izazov je struktura upisa na fakultete, koja ne prati razvojne potrebe BiH niti definisane globalne i EU trendove.

Tabela 7: Konkurentnost-Kompetentnost ljudskih resursa BiH, 2006-2012

	Kategorija	Nivo	Izvor	2006./07	2007./08	2008./09	2009./10	2010/11	2011./12
1.	Osnovna škola i manje	BiH	ARS	49	47,6	46,9	45,3	42,7	43,2
2.	Srednja škola	BiH	ARS	44,5	45,9	46,4	47,6	49,1	48,0
3.	Viša, visoka, magisterij, doktorat	BiH	ARS	6,5	6,5	6,7	7,1	8,2	8,8
4.	Broj upisanih studenata ukupno	BiH	BHAS	99.557	104.280	105.488	105.137	107.537	107.083
5.	Broj upisanih studenata muški	BiH	BHAS	44.402	45.982	46.460	:	47.651	47.672
6.	Broj upisanih studenata ženski	BiH	BHAS	55.155	58.298	59.028	:	59.886	59.411
7.	Broj univerziteta	BiH	BHAS	:	:	20	22	22	25
8.	Broj fakulteta	BiH	BHAS	130	140	139	147	158	189
9.	Broj nastavnika i saradnika na visokoškolskim ustanovama	BiH	BHAS	:	:	5.139	8.463	8.643	9.224
10.	Broj diplomiranih studenata	BiH	BHAS	:	12.199	5.246	16.981	18.177	17.955
11.	Broj završenih magistara nauka	BiH	BHAS	:	436	580	752	1298	2100
12.	Broj završenih doktora nauka	BiH	BHAS	:	144	186	157	205	189

144. Procesi institucionalne izgradnje visokog obrazovanja su u posljednje tri godine pozitivno uticali na važne komponente visokog obrazovanja. Treba posebno istaći priznavanje diploma, upravljanje univerzitetima, institucionalni razvoj bh. univerziteta kao i na povećanje akademske mobilnosti i mobilnosti radne snage u BiH i u okviru evropskog tržišta rada.

145. Kao posljedica fragmentirane strukture³⁸ i nedovoljne uredenosti bh obrazovnog prostora mnogi učenici po završetku opšteg obrazovanja³⁹ ne stiču vještine koje su im potrebne da se suoče sa potrebama tržišta rada. Rezultat učenika je ispod standarda sa značajnim geografskim razlikama.

³⁸ Zakonodavna vlast i obrazovna politika razdruženi su na 14 administrativnih jedinica: deset kantona u FBiH, FBiH, Republika Srpske, Distrikta Brčko i Ministarstvo civilnih poslova BiH. Federalno Ministarstvo obrazovanja i kulture ima koordinacionu funkciju nad kantonima, dok Ministarstvo civilnih poslova BiH ima zadatak da koordinira aktivnosti i uskladjuje entitetske.

³⁹ WB: Obračun sa fiskalnim izazovima i jačanje perspektiva za rast_Pregled javne potrošnje institucija, 2006.

142. U okviru Ministarstva civilnih poslova BiH uspostavljen je odsjek za statistiku i informatiku čiji je zadatak da pomaže u statističkom izvještavanju o obrazovanju u skladu sa standardima Eurostat-a. Osam od deset kantona je usvojilo zakone o visokom obrazovanju. U RS je usvojen Zakon o visokoškolskim obrazovnim ustanovama, koji nije u potpunosti usklađen sa okvirnim zakonom i omogućava entitetskim agencijama da budu uspostavljene paralelno sa državnim institucijama. Provedene su i određene odredbe okvira za kvalifikacije u visokom obrazovanju.

143. BiH je osnovala dvije agencije visokog obrazovanja na državnom nivou: Agenciju za razvoj visokog obrazovanja i osiguranje kvaliteta i Centar za informiranje i priznavanje dokumenata. Agencija je pridruženi član Evropskog udruženja za osiguranje kvaliteta u visokom obrazovanju.

146. Prema GCR⁴⁰ 2012-2013, kvalitet obrazovanja u BiH je na vrlo niskoj razini (v. tabelu 8).

Tabela 8: Kvalitet obrazovanja u BiH, 2012

Rb	Indikator	Skor	Rang/144
1	Upis u srednje obrazovanje	91.1	60
2	Upis u tercijarno obrazovanje	37.2	68
3	Kvalitet obrazovnog sistema	3.1	106
4	Kvalitet obrazovanja matematike i prirodnih nauka	5.0	21
5	Kvalitet poslovnih škola	4.4	50
6	Pristup škola internetu	4.2	71
7	Dostupnost usluga istraživanja i obuke	3.4	113
8	Opseg obuke osoblja firmi	3.5	109

Izvor: World Economic Forum (2012) Global Competitiveness Report 2012. Geneve: WEF

147. Obaveze po Bolonjskoj deklaraciji do sada nisu u potpunosti ispunjene. BiH je potpisnik Bolonjske deklaracije, čime se obavezala na uspostavu sistema

⁴⁰ Globalni rang konkurentnosti

osiguranja kvalitete, restrukturiranja i modernizacije programa i kurseva uz omogućavanje mobilnosti profesora i studenata u okviru BiH i šire. Vijeće ministara BiH je 2007. usvojilo dvije vrste standarda: (i) za interno osiguranje kvaliteta u visokoškolskim ustanovama i (ii) za eksterno osiguranje kvaliteta.

148. Započeta reforma finansiranja visokog obrazovanja se odvija veoma sporo i još uvijek ne daje očekivane rezultate. Statistika BiH ne prati udio GDP za pojedine nivoe obrazovanja na nivou BiH, dok su ti podaci dostupni na entitetskom nivou.

149. Struktura raspodjele sredstava unutar sektora obrazovanja je nepovoljna. Aktualna struktura rashoda u obrazovanje ostavlja malo prostora za unaprijeđenje nastavnog procesa kroz nabavku obrazovnih sredstva, obuku nastavnika i druge svrhe koje bi podstakle poboljšanje procesa učenja.

150. Preporuke

BiH mora primijeniti pristup razvoju baziran na znanju i kompetentnim ljudskim resursima. Pri tome **osnovni pravci u obrazovanju trebaju biti kao i u zemljama EU**, fokusirani na:⁴¹

- ✓ Poboljšanje kvaliteta nastavnog kadra i kadra za obuku;
- ✓ Podršku otvaranju i jačanju karijernih centara
- ✓ Povećanje regrutovanja studenata na naučne i tehničke studije;
- ✓ Uvesti benchmarking i mjerenja efikasnosti sistema obrazovanja.
- ✓ Podržati razvojne procese (nove metode rada, praćenje trendova, evaluacije procesa, standarda kvaliteta itd.) u obrazovanju u cilju poboljšanja okruženja koje podržava učenje;
- ✓ Činjenje učenja privlačnijima (nove metodologije interaktivnog učenja);
- ✓ Poboljšanje procesa učenja stranih jezika;
- ✓ Povećanje mobilnost i razmjenu kadrova;
- ✓ Poboljšanje statistike obrazovanja i naučno-istraživačkog rada;
- ✓ Stvarati uslove za snažnije aktiviranje ljudskih resursa dijaspore što uključuje umrežavanje domaćih stručnjaka i institucija sa stručnjacima porijeklom iz BiH i njihovim institucijama u inostranstvu
- ✓ Obezbijediti monitoring ključnih EU definisanih indikatora u oblasti kompetentnosti ljudskih resursa.

III.3.3. Naučno tehnološka i poslovna infrastruktura

151. Naučno istraživački proces u visokom obrazovanju treba promatrati kao integralni dio visokog obrazovanja i konkurentnosti bh ekonomije. BiH održava naučni i tehnološki sistem sa osam javnih univerziteta, nekoliko namjenskih istraživačkih instituta (na primjer, u metalurgiji i poljoprivredi), te ograničenim brojem industrijskih laboratorija.

152. Za financiranje istraživačkih aktivnosti BiH ne izdvaja velika sredstva i to onemogućava obnavljanje i izgradnju naučno istraživačkog potencijala. Veći dio istraživačke infrastrukture je zastario; mnogim laboratorijama nedostaju operativni fondovi; nema mogućnosti plaćati pretplate na naučne časopise, priključak s međunarodnim sistemom komunikacija nije adekvatan; mladi istraživači na univerzitetima nemaju sredstava za obuku u oblasti naučnih istraživanja; uz sve navedeno i većina industrijskog istraživanja nije više u funkciji

153. Sa aspekta razvoja ljudskih potencijala postojeća situacija ugrožava razvoj visokog obrazovanja. BiH je usvojila Strategiju naučnog razvoja 2006, ali se ona ne implementira. Takva situacija se ne mijenja već godinama ili su promjene, gdje postoje, ekstremno spore.

154. Značajnih pomaka nema iako je 2009. godine usvojen Okvirni zakon o osnovama naučno-istraživačke djelatnosti i koordinacije unutrašnje i međunarodne naučno-istraživačke saradnje BiH i strategija razvoja znanosti u BiH 2010-2015.

155. Povećan je broj uspješnih projekata za Sedmi Okvirni program za istraživanje i razvoj (FP7). Trenutno su aktivna 22 projekta koja obuhvataju oblasti obrazovanja (inovacije i istraživanja, nauku), zdravlja, infrastrukturu, razvoj malih i srednjih preduzeća, klastere.

156. Ojačani su i administrativni kapaciteti. Uspostavljena je mreža kontakt tačaka u cijeloj zemlji kako bi se obezbijedile informacije o istraživačkoj saradnji u programu FP7 i drugim istraživačkim programima (Cost, Eureka). Subjekti iz BiH u učešću u Sedmom okvirnom programu nisu više ograničeni na specifične programe i naučno-tehnološke saradnje nego imaju i mogućnosti da se uključe u sve istraživačke aktivnosti Evropske komisije.

157. Tokom 2012. nije došlo do velikih promjena u inventivnosti bh. ekonomije. Pad patentne aktivnosti u 2011. je izražajniji kod BiH nego kod zemalja komparatora iako je došlo do manjeg porasta u 2012. godini. Iz Tabele možemo vidjeti da je došlo do velikog porasta prijava industrijskog dizajna sa 20 u 2011. na 53 u 2012. godini.

⁴¹ EU Commission Staff Working Paper: Progress Towards The Common Objectives in Education and Training, Indicators and Benchmarks.

Tabela 9: Broj prijava патенata, industrijskog dizajna i žigova u BiH, 2012-2000

	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012
Patenti	161	281	327	287	347	373	217	92	71	75	65	54	66
Industrijski dizajn	31	19	14	56	54	50	35	72	63	22	25	20	53
Žigovi	733	917	754	950	967	1197	1190	1375	1488	946	824	757	759

158. Ulaganja u istraživanje i razvoj u poređenju sa zemljama komparatorima su veoma niska. BiH za istraživanje i razvoj izdvaja samo 0.03% BDP-a BiH. Ulaganja u istraživanja i razvoj zemalja komparatora se kreću u rasponu 0.4-1.5 % njihovog BDP-a, dok EU prosjek iznosi 2.0 %.

159. Postoji dugoročan trend laganog poboljšavanja broja istraživača u BiH. Prosjek istraživača u razdoblju 2000-12 u BiH se povećao u poređenju sa prethodnim godinama i iznosi 781 istraživača na milion stanovnika. Unatoč tome, broj istraživača na milijun stanovnika kod BiH je mnogo manji od EU prosjeka, a 8.3-17.7 puta manji nego kod zemalja komparatora.

160. BiH u 2012. još uvijek nema specifične programe podrške poduzećima glede tehnološke obuke. Stanje se nije bitnije promijenilo u odnosu na prethodnu godinu pa stoji ocjena da u cijeloj regiji još uvijek postoje velike prepreke u saradnji između univerziteta, istraživačkih centara i malih i srednjih preduzeća. Razlozi su slabo i sporo transformiranje sveučilišta utemeljenih na distributivnoj funkciji (distribuciji znanja) prema sveučilištima utemeljenim na proizvodnoj funkciji (proizvodnji znanja) i na poduzetničkoj funkciji (oplođavanju proizvedenih znanja). Postoji mali broj sveučilišnih i posebice neovisnih istraživačkih centara, dok oni postojeći nemaju dovoljno kadra i opreme⁴².

161. Prema GEM izvjestaju za 2012. godinu u BiH je transfer istraživanja i razvoja ocjenjen kao nestimulativan i lošiji u odnosu na prethodnu godinu. Stručnjaci iz BiH su ocijenili da je pozitivno to da nova i rastuća preduzeća imaju jednak pristup novoj tehnologiji i istraživanjima kao i veća preduzeća.

162. Po izvozu visoke tehnologije BiH je rangirana na 66 mjesto od 185 zemalja dok je po uvozu visoke tehnologije rangirana na 96 mjesto od 185 zemalja.

163. Preporuke za poboljšanje naučno-tehnološke i poslovne infrastrukture:

- ✓ Razviti statistike inventivne djelatnosti ekonomije i njenog financiranja;
- ✓ Povećati ulaganja u istraživanja i razvoj na minimalno 0.60% bruto domaćeg proizvoda, pri čemu omjer u 2012-13. treba biti 2:1 tj. da država podupire 2/3 a privreda

1/3 ulaganja u istraživanja i razvoj; srednjoročni cilj treba biti da država (institucije BiH, entiteti i BD) izdvajaju 1% budžeta za istraživanja i razvoj;

✓ Podržavati posebnim programima povezivanje istraživačkih centara i izvoznih poduzeća, pri čemu bi se evaluacija programa podrške temeljila na rastu izvoza te dohotka (poreznih prihoda) i zaposlenosti;

✓ Podržati posebnim programima zajednička ulaganja inozemnih, s jedne strane, i malih i srednjih domaćih firmi, s druge strane, kroz programe mentorstva, organiziranje misija i sl. usmjerenih na „učenje činjenjem“ (posebno sa bh. iseljeništvom);

✓ Razviti programe partnerstva javnog i privatnog sektora u razvoju poslovne infrastrukture, pri čemu bi ti programi bili utemeljeni na poticanju razvoja inovativno-izvoznih aktivnosti.

III.3.4. Jedinstveni ekonomski prostor

164. BiH se neminovno mora fokusirati na preuzimanje EU propisa koje se odnose na unutrašnje tržište i trgovinu. Prioritet je usklađivanje tehničke regulative i standarda kao preduslova za slobodno kretanje proizvoda koji su sigurni za upotrebu i koji ne ugrožavaju zdravlje ljudi, zdravlje životinja i životnu sredinu. Institut za standardizaciju BiH je preuzeo veliki broj (26 591 do 01.04.2013. godine od čega 16 020 EN standarda) BAS standarda uključujući izvorne, preuzete međunarodne standarde i sve standardizacijske dokumente.

165. U 2012. godini kreirano je privremeno koordinaciono tijelo između Agencija za sigurnost hrane BiH, Ureda za veterinarstvo BiH i Uprave za zaštitu zdravlja bilja BiH koje je radilo na koordinaciji preuzimanja EU legislativa.

166. Napredak prema stvaranju jedinstvenog ekonomskog prostora u državi, koji je ključni prioritet Evropskog partnerstva, je ograničen. Nema dovoljno koordinacije po pitanju ekonomskih i fiskalnih politika.

167. BiH je potrebno homogeno, transparentno i vjerodostojno tehničko i poslovno okruženje kako bi se osiguralo povjerenje građana i investitora u zemlji i inostranstvu. Harmonizacija na području uvođenja evropskih standarda je spora. Razvoj privatnog sektora je zakočen zbog nepovoljnog poslovnog okruženja.

⁴² GEM BiH 2011: Razviti i ojačati poduzetnički duh u Bosni i Hercegovini(2011).

168. Slobodan protok roba jedan je od ključnih principa jedinstvenog evropskog tržišta i osiguran je legislativom na nivou EU. To podrazumijeva i preuzimanje potrebne regulative, unaprijeđenje sistema infrastrukture kvaliteta, stalno unaprijeđenje uslova i okruženja poslovanja kao i sprečavanje korupcije i izgradnju i jačanje potrebnih institucija.

169. Poslovno okruženje je i dalje opterećeno različitim administrativnim preprekama na različitim nivoima vlasti. Postignut je određeni napredak pri registrowanju imovine ali se preduzeća i dalje moraju registrowati u oba entiteta ako žele poslovati u cijeloj zemlji, postupci registracije se i dalje razlikuju i ne postoji sistem registracije za cijelu BiH. Daljnje „pojednostavljanje postupaka registracije preduzeća i sudskih postupaka bi privuklo nove investicije“.⁴³

170. U rješavanju problema mobilnosti radne snage, što je jedan od preduslova efikasnosti korištenja ovog ključnog resursa svake zemlje, nije postignut značajniji napredak u 2012. Barijeru kretanju radnika u nalaženju najprikladnijeg zaposlenja još uvijek predstavljaju fragmentirani zakonodavni okvir i okvir sistema socijalnog osiguranja, među kantonima i entitetima.

171. Zakonodavni okvir oblasti radnih prava nije harmoniziran niti je uspostavljeno ekonomsko i socijalno vijeće na razini BiH. Konfederacija sindikata BiH još uvijek nije registrirana na državnom nivou usljed neslaganja između državnog Ministarstva pravde i sindikata iz Federacije⁴⁴.

172. Zaposleni i dalje imaju poteškoće prilikom ostvarivanja socijalnih prinalležnosti, npr. u Federaciji za vrijeme porodiljskog odsustva. Zakonodavni okvir za socijalne prinalležnosti i penzije i dalje je iscjepkan.⁴⁵

173. Istraživanja percepcije poduzetnika pokazuju da su glavni problema poduzetničkog okruženja u 2012. isti kao i u 2011. godini. Problemi se svode na politike vlada (porezni sustav i poreznu politiku) koja iz godine u godinu predstavlja glavni problem. Politike vlada su ocjenjene kao destimulirajući za razvoj poduzetništva ali je uočen i blagi rast ocjena kod komponente "konkretna politika, prioriteti i podrška" a niže nego u 2012. godini je ocjenjena komponenta " propisi, porezi i slično" kojima se reguliše poslovni ambijent za poduzetništvo, kako je navedeno u GEM izvjestaju za 2012. godinu.

Tabela 10: Percepcija poduzetnika

	2011.	2012.
1	Politike vlada – propisi, porezi i sl. Kojima se reguliše poslovni ambijent za poduzetništvo	Politike vlada – propisi, porezi i sl. Kojima se reguliše poslovni ambijent za poduzetništvo
2	TrAnsfer istraživanja i razvoja	TrAnsfer istraživanja i razvoja
3	Interno tržište – otvorenost	Interno tržište – otvorenost

Izvor: Umihanić B. et al. (2011) GEM BiH 2011 – Razviti i ojačati poduzetnički duh u Bosni i Hercegovini Tuzla: Centar za razvoj poduzetništva.

174. Porezna administracija nije glavni problem poslovnog okruženja samo za BiH poduzetnike nego i za poduzetnike regije kojoj BiH pripada. Tako je i u Hrvatskoj, Rumuniji i Crnoj Gori, ali i u Mađarskoj.

175. U okviru borbe protiv korupcije bilo je manjeg napretka u odnosu na prethodnu 2011. godinu. To posebno zabrinjava jer je korupcija značajna prepreka poslovanju. Parlament BiH je usvojio Zakon o osnivanju Agencije za prevenciju korupcije i koordinaciju borbe protiv korupcije BiH. Korupcija je „i dalje uveliko prisutna u javnom i privatnom sektoru, što utiče na pravosuđe, poreznu i carinsku upravu, javne nabavke i privatizaciju.

176. Prema Indexu percepcije korupcije koji je u 2012. iznosio 4.2 a u 2011. gđini 3.2 može se vidjeti da je u poređenju sa prethodnim godinama došlo do pozitivnih pomaka u toj oblasti. BiH je pomjerila svoju poziciju na rang listi korumpiranih zemalja tako da je u 2012. zauzela 72. mjesto od 176 zemalja a u 2011. godini je zauzimala 91. mjesto od 182 zemlje.

177. Ključne preporuke za poboljšanje jedinstvenog ekonomskog prostora su:

- Sačiniti analizu djelovanja porezne administracije i donijeti mjere njenog efektivnijeg i efikasnijeg djelovanja;
- Razviti transparentni sistem evaluacije vladinih programa, koji bi omogućili efektivnost i efikasnost njihove sprovedbe;
- Utemeljiti fond riziko kapitala kao produkt partnerstva javnog i privatnog sektora i usmjeriti ga na podršku snažno rastućim malim i srednjim poduzećima;
- Utemeljiti savjetodavne servise koji bi pružali informacije, savjete, a i mentorsku podršku zainteresiranim za otvaranje firme u BiH, uz snažnu intersektorsku saradnju (s regionalnim razvojnim agencijama, FIPA-om, komorama, asocijacijama poslodavaca i sl.);
- Uvođenje infomaciono - komunikacijskih tehnologija, kako bi se olakšale i pojednostavile administrativne procedure temeljem razvoja e-vlade.

⁴³ Isto str.41

⁴⁴ Isto, str.21

⁴⁵ Isto, str.21

IV. Zapošljavanje

IV.1. Uvod

178. U BiH stopa nezaposlenosti iz godine u godinu raste iako je prošle godine dostigla najviši nivo u poređenju posljednje četiri godine od 27,6 posto niža situacija nije ni u 2012. godini gdje je stopa nezaposlenosti porasla na 28 posto prema Anketi o radnoj snazi 2012.

179. Ulaganje u obrazovanje i trening je od iznimne važnosti za BiH ali i njeno usklađivanjem sa zahtjevima i prilikama na tržištu rada.

180. Dugoročna nezaposlenost je jedan od najznačajnijih izazova kako ekonomske tako i socijalne politike. Pored ovoga dugoročna nezaposlenost je veoma dobar pokazatelj usklađenosti ponude i tražnje na tržištu rada i indirektno mjera uspjeha formalnog i neformalnog obrazovanja u državi.

181. Visina stope dugoročne nezaposlenosti se kreće između četvrtine i petine radne snage, dok kod zemalja komparatora EU4 ne prelazi dvadesetinu radne snage.

IV.2. Benchmark indikatori

Tabela 11: Benchmark zapošljavanja

Cilj Zapošljavanje	Bazna vrijednost indikatora je benchmark odnosno prosjek EU 4 = 100								
	Nivo	Izvor	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012
Stopa zaposlenosti po spolu**	BiH	4	60	62	67	68	67	67	65
Muškarci		4	72	74	79	79	78	77	76
Žene		4	46	47	53	55	54	54	53
Stopa aktivnosti, po spolu***+	BiH	4	80	81	81	81	82	82	80
Muškarci		4	91	93	92	91	92	91	90
Žene		4	65	66	67	68	70	70	68
Stopa nezaposlenosti, po spolu***	BiH	4	334	365	326	270	252	256	259
Muškarci		4	318	348	304	254	230	233	236
Žene		4	368	398	363	293	290	290	298
Poduzetničko okruženje*	BiH	3	:	:	76	:	74	:	:
Visoko obrazovanje i obuka	BiH	3	77	76	72	85	:	88	94
Efikasnost tržišta rada	BiH	3	:	96	96	91	93	96	96
Odljev mozgova	BiH	3	:	:	88	72	80	93	82

*-dvogodišnji indikator

**-stanovništvo 15-64 god

***- stanovništvo 15 god i starije

2-Svjetska banka-Doing Business (online baza podataka)

3-Svjetski ekonomski forum

4-Izvor:LFS(EUROSTAT)BHA

182. Trend smanjenja zaposlenosti u poređenju sa prethodnim godinama se nastavlja i u 2012. godini. Stopa zaposlenosti radno sposobnog stanovništva u BiH u 2012. godini iznosila je 31,7 % što je manje nego u 2011. godini za 0,2 % prema Anketi o radnoj snazi 2012.

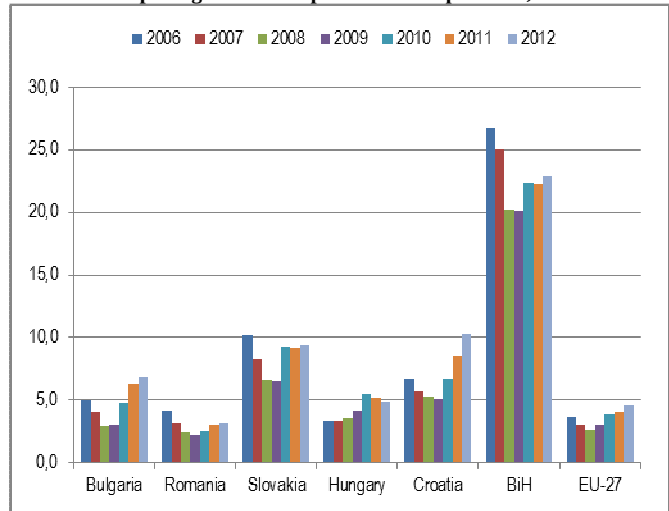
183. Nezaposlenost se povećala u 2012. godini na 28 % što je 0,4% više nego u 2011. godini gdje je iznosila 27,6%. Stopa nezaposlenosti u BiH se smanjivala do 2008. kada dolazi do preokreta uslijed utjecaja globalne ekonomske krize, jer se isti zaokret opaža i kod ostalih zemalja.

184. BiH je druga po najvišoj stopi nezaposlenosti prema komparatorima 2006-2012 gdje je na prvom mjestu Makedonija sa 31 % nezaposlenosti. Hrvatska je na trećem mjestu sa 15,9% nezaposlenosti.

185. Danas u uslovima stagnacije stopa nezaposlenosti u BiH je trostruko veća od evropske, iako nikada u zemljama EU nije bilo više nezaposlenog stanovništva nego sada, pokazuju analize Evropskog zavoda za statistiku „Eurostata“. Prema tim analizama u 2012. godini u EU vlada rekordna potraga za radnim mjestima, jer posla nema 10,4 posto stanovništva.⁴⁶

186. Stopa dugoročne nezaposlenosti BiH je pet puta veća od prosječne stope dugoročne nezaposlenosti EU 27. U svim promatranim zemljama stopa dugoročne nezaposlenosti je veoma niska jedino Hrvatska ima veću stopu dugoročne nezaposlenosti 10,3 %. BiH ima veoma visoku stopu dugoročne nezaposlenosti koja iznosi 22,9 % i ta stopa u poređenju sa prethodnim četverogodišnjim periodu je u porastu.

Grafik 23: Stopa dugoročne nezaposlenosti komparatora, 2006-2012

Izvor: Eurostat, za BiH ARS

187. Najčešći razlog prekida radnog odnosa u posmatranoj godini je bio prestanak ugovora na određeno vrijeme i sporazumni raskid ugovora i to

⁴⁶ Federalni zavod za zapošljavanje, Arhiva 19.01.2012.;

60,59%. Od ukupno prijavljenih na evidenciju, zbog prestanka radnog odnosa 52,14% prijavljenih osoba je u pomenutim kategorijama, dok je 37% prijavljenih na evidenciju kao tehnološki višak, te 2,7% kroz stečaj, likvidaciju restrukturiranje i privatizaciju preduzeća.

188. U 2012. stopa aktivnosti radnosposobnog stanovništva iznosila je 44% gdje muškarci čine 62% a žene 38 % , što je isto kao i u 2011. godini. Niska aktivnost je karakteristična za žene, mlade (15-24), za dob 50-64. i osobe s osnovnim i nižim obrazovanjem⁴⁷.

189. Problem neaktivnosti je od posebnog značaja radi njegove veličine - broj neaktivnih je veći od veličine radne snage (zaposleni i nezaposleni). Broj neaktivnih u 2012. se povećao na 1.436.000 a radna snaga je 2012. porasla na 1.131.000 osobe.

190. Najveći doprinos rastu plata u BiH bio je u okviru sektora poljoprivrede, lova i šumarstva 3,7%, u okviru sektora rudarstva i vađenja ruda 3,5%, dok je u okviru ostalih društvenih, socijalnih i ličnih uslužnih djelatnosti 2,6%. Neto plate u Federaciji BiH, Republici Srpskoj i Brčko distriktu BiH u 2012. godini su bile ujednačene. Tako je prosječna neto plata u Federaciji BiH iznosila 830 KM, u Republici Srpskoj 818 KM, dok je u Brčko distriktu BiH iznosila 819 KM, sa stopama rasta od 1,3% u Federaciji BiH, 1,1% u Republici Srpskoj i 1,4% u Brčko distriktu BiH prema podacima Agencije za rad i zapošljavanje BiH i Agencije za statsitiku BiH.

Tabela 12: Nominalni i realni rast neto plata u BiH

	2008.	2009.	2010.	2011.	2012.
Nominalni rast neto plate u BiH (%)	16,6	5,1	1,0	2,3	1,2
Realni rast neto plate u BiH (%)	8,6	5,5	-1,1	-1,4	-0,8%

Izvor: BHAS, DEP kalkulacije

191. Minimalna plata je 357 (1.95 KM po satu neto plata) KM u FBiH i 370 KM u RS. U 2010. godini u Republici Srpskoj došlo je do izmjene iznosa minimalne plate. Opštim kolektivnim ugovorom u Republici Srpskoj od jula 2010. Godine definisana je minimalna plata u iznosu od 370 KM (15,6% više u odnosu na 2009. Godinu), osim za grane tekstila i obuće gdje je kao i prethodne godine ostala 320 KM. U Federaciji BiH u 2010. Godini minimalna plata, ostala je nepromjenjena u odnosu na prošlu godinu i iznosi 343,6 KM (prema dogovorenoj minimalnoj satnici od 1,95 KM), a minimalna osnovica za obračun plata i doprinosa je 360 KM.

⁴⁷ Pošto se radi o ranjivim grupama dublja analiza je provedena u Izvještaju implementacije Strategije socijalnog uključivanja BiH.

Tabela 13: Nominalni rast neto plata-poređenje g/g(%)

	Makedonija	Bugarska	Crna Gora	Srbija	BiH	Rumunija	Hrvatska
2008.	10,4%	21,6%	23,1%	18,0%	16,6%	25,6%	7,0%
2009.	22%	11,7%	11,3%	8,8%	5,1%	4,0%	2,6%
2010.	3,0%	9,7%	3,5%	7,6%	1,0%	3,3%	0,6%
2011.	1,4%	8,7%	1,0%	11,2%	2,3%	4,9%	1,9%
2012.	0,3%	8,6%	0,7%	9,0%	1,2 %	4,9%	0,7%

Izvor: Agencije za statistiku posmatranih zemalja

IV.3. Analiza trendova

IV.3.1. Funkcionisanje tržišta rada i aktivne mjere zapošljavanja

192. Broj novoprijavljenih osoba na zavode za zapošljavanje raste i taj trend se nastavlja i u 2012. godini.

193. Prema Administrativnim podacima Agencije za statistiku BiH, Federalnog zavoda za statistiku i Zavoda za statistiku RS za 2012. godinu ukupna registrovana nezaposlenost je iznosila 543 206 osoba a ukupna registrovana zaposlenost 691 647 osoba gdje je Stopa registrovane nezaposlenosti 44 % .

194. Broj registrovanih nezaposlenih osoba u 2012. godini u prosjeku je iznosio 543 206 od toga u Federaciji BiH 377 707 nezaposlena osoba, u RS 153 225 nezaposlenih i u BD BiH 12 274 osoba dok je u 2011. u prosjeku na kraju godine bilo 529.690 nezaposlene osobe, u FBiH 367.515 u RS 150.344 i u BD BiH 11.831 gdje se vidi da je stopa nezaposlenosti porasla u 2012.

195. U BiH u 2012. godini najviše zaposlenih osoba bilo je u uslužnim djelatnostima 399 000 osoba i u poređenju sa 2011. godinom broj zaposlenih u tim djelatnostima je opao, dok je u nepoljoprivrednim djelatnostima za razliku od prethodne godine broj zaposlenih osoba porastao za 11 000 i u poljoprivrednim djelatnostima gdje je broj zaposlenih osoba porastao za 7 000.

196. Udio samozaposlenih u ukupno zaposlenim u BiH se za razliku od prošle godine povećao. Trend smanjenja samozaposlenih koji je vladao prethodnih godina se prekinuo u 2012. Godini gdje je došlo do povećanja samozaposlenih za 2,7 % u odnosu na prethodnu godinu i iznosi 22,7 %. Ostalo čine pomažući članovi domaćinstva, s udjelom od 4,7% koji je za 0,5% manji nego u 2011. godini. Broj samozaposlenika u 2011. godini je bio 163 hiljade a u 2012. godini taj broj se povećao na 185 hiljada samozaposlenih.

Tabela 14: Samozaposleni

Samozaposlenici (%)	BiH	FBH	RS	BDBiH
2012	22,7	18,4	29,2	30,8
2011	20,0	15,3	26,8	25,0
2010	20,8	16,3	27,6	23,1
2009	20,5	18,3	23,4	25,2

Izvor: Agencija za zapošljavanje BiH, Anketa o radnoj snazi 2011. Godina

197. Skroman obim poslovnih aktivnosti u BiH tokom 2012. godine uticao je na primanja zaposlenih u BiH. U 2012. zabilježen je blagi rast plata i prosječna neto plata u BiH je u 2012. godini iznosila 826 KM što je nominalno povećanje od 1,2 % u odnosu na 2011. godinu.

198. Zavodi i službe za zapošljavanje usmjerile su svoj rad na rješavanje problema nezaposlenosti time što su krenuli sa provođenjem mjera aktivne politike zapošljavanja što je u saglasnosti sa osnovnim ciljem Strategije zapošljavanja u BiH 2010. – 2014. Koji govori o povećanju kvaliteta i kvantiteta radnih mjesta i istovremeno promoviše socijalne uključensoti borba protiv nejednakosti među polovima.

199. Prema nepotpunim podacima u 2012. godini mjere aktivne politike zapošljavanja obuhvatile su osobe sa evidencije nezaposlenih osoba. Posebna pažnja je posvećena programima namjenjenim za poboljšanje zapošljivosti ugroženih grupa na tržištu rada. Oko 70% programa se odnosilo na programe sufinansiranja novog zapošljavanja i samozapošljavanja, a programima su bili najviše obuhvaćeni mladi bez radnog iskustva, žene, povratnici i pripadnici romske populacije iz izvještaja. Ukupno je u 2012. godini programima aktivne politike zapošljavanja u BiH bilo obuhvaćeno 13 347 lica i utrošeno preko 38 miliona KM kako stoji u Izvještaju Pregled politika zapošljavanja u BiH za 2012. godinu.

200. Najveći problem provođenja aktivnih politika na tržištu rada bila su finansijska sredstva obzirom da se one uglavnom finansiraju iz budžeta zavoda i službi za zapošljavanje.

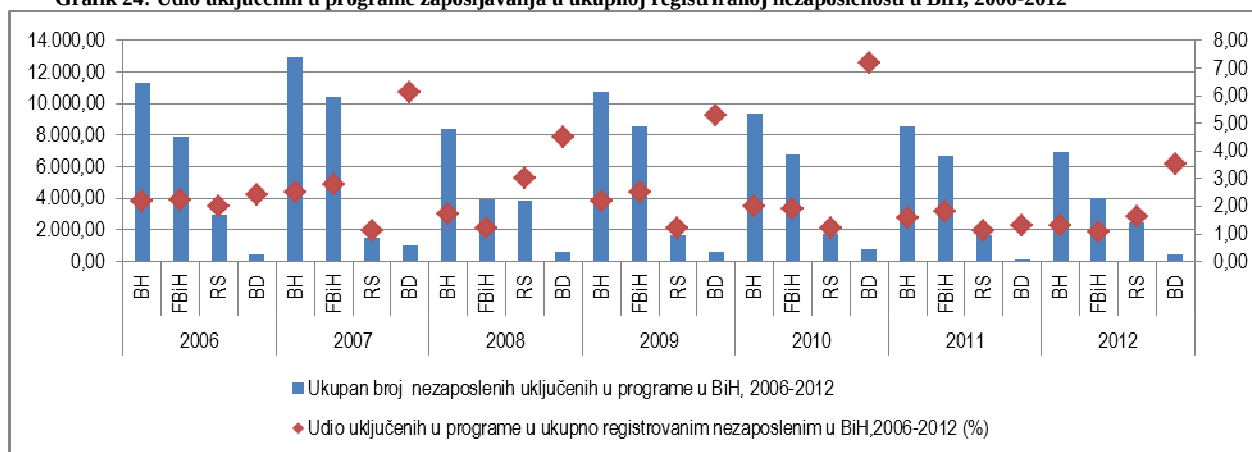
201. U Federaciji BiH Aktivna politika zapošljavanja u 2012. godini se provodila u skladu sa Zakonom o posredovanju u zapošljavanju i socijalnoj sigurnosti

nezaposlenih osoba, strategijom zapošljavanja 2009-2013 i Akcionim planom zapošljavanja u FBH 2010-2013. Mjere su bile usmjerene na poticanje zapošljavanja kod poznatog poslodavca, samozapošljavanje, obuku, dokvalifikaciju i prekvalifikaciju, pripremu nezaposlenih za tržište rada i stvaranje za sve jednakih mogućnosti u pristupu tržištu rada. Za realizaciju mjera aktivne politike zapošljavanja pokrenuti su razni programi. U 2012. je završena realizacija Programa sufinansiranja mladih osoba bez radnog iskustva gdje je ukupna vrijednost programa bila 4 782 250 KM a od toga je poslodavcima u 2012. Isplaćeno 871 250 KM prema podacima Zavoda za zapošljavanje FBH. Ovaj program je omogućio zapošljavanje 875 mladih nezaposlenih osoba. ..

202. Finansijska sredstva izdvojena za mjere Aktivnih politika zapošljavanja iznose 0,14% od ostvarenog BDP. za 2010. godinu. Prema tim podacima Slovenija najviše izdvaja za Aktivne mjere na tržištu i to 0,58% od BDP-a a najmanje Rumunija oko 0,03% od BDP-a.

203. Udio nezaposlenih uključenih u mjere zapošljavanja u ukupnom broju nezaposlenih se smanjuje. Tako da je u 2012. godini iznosio 1,3% dok je u 2011. godini iznosio 1,6% a što je manje nego u 2006. kada je iznosio 2,2%

Grafik 24: Udio uključenih u programe zapošljavanja u ukupnoj registriranoj nezaposlenosti u BiH, 2006-2012

Izvor: DEP kalkulacije na osnovu podataka BHAS

204. Izdvajanja za poticanje zapošljavanja⁴⁸ u 2012. su u velikoj mjeri smanjena u poređenju sa 2011. godinom u FBH dok RS i BD i dalje ostvaruju pozitivan trend izdvajanja za podršku zapošljavanju.

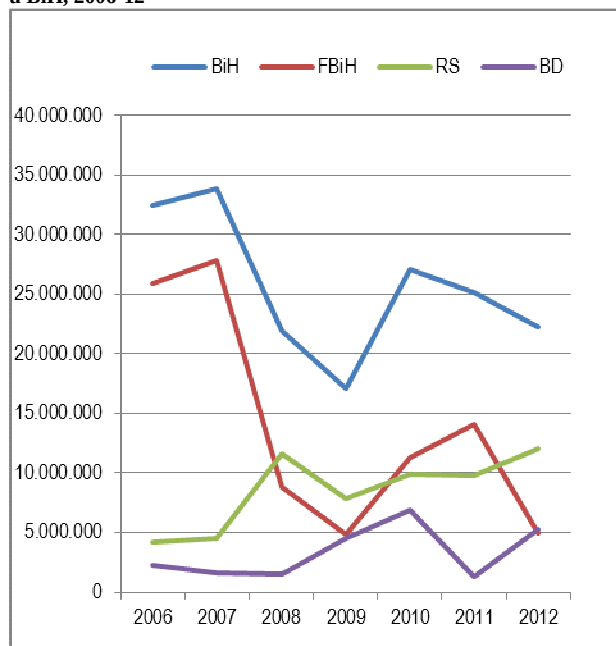
205. BD je u 2011. izdvajao 107 KM po registrovanom nezaposlenom gdje je u 2012. godini taj iznos znatno povećan na 431 KM po registrovanom nezaposlenom. FBiH je u 2006. godini izdvajala 73 KM po registrovanom nezaposlenom ali je taj iznos iz godine u godinu opadao i u 2011. godini FBiH je izdvojila 38 KM po registrovanom nezaposlenom gdje su izdvajanja za registrovane nezaposlene još više smanjena pa u 2012. godini iznose 13 KM. U RS izdvajanja po registrovanom nezaposlenom su u 2011. iznosila 63 KM i u 2012. godini su se povećala na 79 KM po registrovanom nezaposlenom.

206. Prema izvještaju Agencije za rad i zapošljavanje BiH u FBH zdravstvenim osiguranjem bilo je obuhvaćeno prosječno mjesečno 234 151 nezaposlena osoba U poređenju sa 2011. godinom broj korisnika se povećao za 6.9% , gdje su kantonalne službe izdvojile 21 617 682, 21 KM. U RS pravo na zdravstveno osiguranje nezaposlenih lica za 2012. godinu izdvojeno je 40 000 000,00 KM. U BDBH pravo na zdravstveno osiguranje u 2012. godini ostvarilo je prosječno mjesečno 7 509 korisnika što je povećanje u odnosu na 2011. godinu.

207. Izdvajanja na novčane naknade za slučaj nezaposlenosti imaju trend rasta i stopa rasta je prouzročena većim brojem korisnika i većim vremenskim trajanjem primanja novčanih naknada. Tako da je ukupno u BiH za 2011. godinu izdvojeno 53.005.674 KM od toga FBiH je izdvojila 43,904,289,04 KM što je za 5.953.366,57 više nego u 2011. godini gdje je novčanu naknadu prosječno mjesečno koristilo 9 540 nezaposlenih osoba. U RS je 13.11.2012. godine (Službeni glasnik RS broj:102/12) stupio Zakon o izmjenama i dopunama Zakona o posredovanju u zapošljavanju i pravima za vrijeme nezaposlenosti gdje je tim zakonom navedenim izmjenama povećana osnovica za 5% za utvrđivanje novčane naknade i garantovani najniži iznos za 10%. U 2012. godini izdvojeno je 14 299 985,04 KM što je više za 5 % u odnosu na 2011. godinu. Od ukupno izdvojenih sredstava za redovnu novčanu naknadu izdvojeno je 10 412 461,73 KM dok je za novčanu naknadu za lica koja su ovo pravo ostvarila po osnovu stečaja preduzeća izdvojeno 3 887 523, 31 KM. U BDBH u 2012. godini je bilo 710 nezaposlenih osoba korisnika ovog prava gdje su ukupna izdvojena sredstva za ovu namjenu iznosila 1 054 509 KM.*

⁴⁸ U BiH ne postoji sistemsko i kontinuirano praćenje ovih podataka usklađenih prema EUROSTAT-u; u svrhu izrade Izvještaja podaci su dobijeni na zahtjev Agencije za zapošljavanje BiH i obrađeni od DEP-a. Iznosi prikazani na grafu se odnose na troškove zavoda za zapošljavanje na trening, podrška zapošljavanju i rehabilitacija i inicijative start-up poduzetništva - nisu uzeti u obzir troškovi fonda za rehabilitaciju i zapošljavanje OSI.

Grafik 25: Rashodi na programe zapošljavanja zavoda za zapošljavanje u BiH, 2006-12⁴⁹

Izvor: Agencija za rad i zapošljavanje BiH

208. Izdvajanja za rano penzionisanje ne bilježe značajnije promjene u periodu 2006-2012. Za ovo pravo je u 2012. godini u RS izdvojeno 2 214 959, 55 KM što je za 5% manje u odnosu na 2011. godinu. U FBH je ovo pravo ostvarilo 3 758 nezaposlenih osoba što je 37,85% više nego prethodne godine. Za realizaciju ovog prava kantonalne službe za zapošljavanje utrošile su 1 969 906,84 KM što je više nego u 2011.godini. U BDBH je 72 lica ostvarilo ovo pravo gdje su izdvojeno 103 115 KM finansijskih sredstava.

209. Novčane naknade demobilisanim borcima izdvajaju samo zavodi za zapošljavanje u FBiH. U 2012. godine na evidencijama službi za zapošljavanje FBH bilo je registrirano 66 343 nezaposlenih demobiliziranih branilaca, što predstavlja 17,24% od ukupnog broja nezaposlenih lica. Isplate i transferi borcima iznosili su 19,6% od ukupne potrošnje sredstava iz budžeta za 2012. Godinu.

210. Preporuke za bolje funkcionisanje tržišta rada:

- Provesti analizu uzroke dugoročne nezaposlenosti osoba u najvitalnije dobi u oba entiteta, i pripremiti program mjera za sprečavanje nastanka dugoročne nezaposlenosti s aktivnostima trajne aktivacije i integracije;
- Harmonizovati podatke kantona i entiteta o tržištu rada i uskladiti ih s EU metodologijom;
- Vršiti procjene uticaja - evaluacije aktivnih i pasivnih mjera zapošljavanja;
- Uspostaviti sistem i kontinuirano pratiti potrebe za radnom snagom;

⁴⁹ Podatak je potrebno harmonizovati s metodologijom EUROSTAT radi poređenja s drugim zemljama.

- Obezbijediti razvoj klijentske orijentacije usluga zavoda za zapošljavanje i obezbijediti da fokus njihovog rada bude posredovanje u zapošljavanju;
- Adresirati neusklađenost ponude i tražnje radne snage bržim reformiranjem obrazovnog sistema i brzim razvojem trening centara za razvoj vještina;
- Promovirati adaptibilnost radnika i preduzeća na promjene.
- Evaluirati funkcionisanje tržišta rada sa aspekta rigidnosti ugovora i troškova zapošljavanja i otpuštanja.
- Evaluirati uslove rada službi za zapošljavanje.
- Procijeniti uticaj socijalnih davanja na aktivno traženje posla

IV.3.2. Poboljšanje vještina na tržištu rada, strukovnog obrazovanja i treninga

211. Poboljšanje djelovanja tržišta rada kroz razvoj preduzetničke kulture i nastavak reforme srednjeg stručnog obrazovanja i obuke su ključni izazovi pred BiH koji se odnose na poboljšanje vještina na tržištu rada, strukovnog obrazovanje i treninga. Rađena je analiza primjene nastavnih planova i programa u VET školama i započete su aktivnosti na izradi standarda zanimanja koji će biti osnova za reviziju postojećih modularnih NPP.

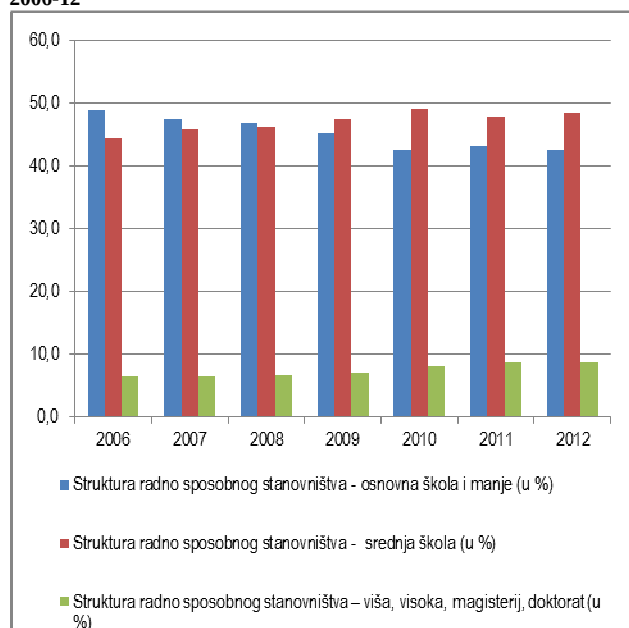
212. Vizija Europe 2020 podrazumijeva operativne ciljeve kroz ostvarivanje inteligentnog rasta do 2020.: (i) udio onih koji ranije napuštaju školovanje treba do 2020. sniziti s aktualnih 15 % na manje od 10 % i (ii) udio onih uzrasta 30-34 godine koji imaju visoko obrazovanje treba biti povećan s aktualnih 31% na 40 %.⁵⁰

213. Obrazovanje je ključno za ekonomski razvoj, BiH ima obrazovnu strukturu radno sposobnog stanovništva koja ne može obezbijediti razvoj zasnovan na znanju niti visoke plate. Trend u ovoj oblasti se nije promijenio u posljednjih nekoliko godina. Diseminacijom standarda u 2012. godini promovise se rad Agencije za predškolsko, osnovno i srednje obrazovanje i osigurava prenos informacija krajnjim korisnicima školske zajednice o upotrebi i primjeni standarda koji će im u velikoj mjeri pomoći u vaspitno-obrazovnom procesu i primjenom standarda "podići" kvalitet obrazovanja u BiH. Obukom će biti obuhvaćeno više od 5000 nastavnika osnovnih škola i savjetnika iz pedagoških zavoda.

214. Njaviše zaposlenih je sa srednjom stručnom spremom gdje je u 2012. taj broj porastao na 511 hiljada tj. na 62,8 % i veći je nego u 2011. Za 2 hiljade zaposlenih lica. Najmanje je zaposlenih sa Višom, visokom školom, magisterijem i doktoratom i iznosi 135 hiljada zaposlenih

osoba za 2012. godinu što je manje nego u 2011. godini za 7 hiljada zaposlenih osoba.

Grafik 26: Obrazovna struktura radno sposobnog stanovništva BiH, 2006-12

Izvor: ARS BiH 2008,2009,2010,2011,2012

215. U kvalifikacionoj strukturi registrovanih nezaposlenih osoba u BiH najveći udio u ukupnoj nezaposlenosti čine osobe sa trećim stepenom obrazovanja. Obrazovna struktura nezaposlenih pokazuje da 71,3% čine lica sa završenom srednjom stručnom spremom, 19,5% lica sa osnovnim obrazovanjem i niže a najmanje je lica koja su završila višu školu, fakultet, akademiju, magisterij i doktorat i to 9,2%.

216. Nerazvijenost stručnih vještina uveliko je rezultat (1) nepostojanja moderne infrastrukture za profesionalnu obuku (dokvalifikacije, prekvalifikacije i sl.) i cjeloživotno učenje (2) nemoderniziranosti programa profesionalne obuke i razvoja ključnih kompetencija za uspješan život u 21. stoljeću, (3) niskog učešća zaposlenih i nezaposlenih u profesionalnim obukama, (4) neuvezanosti VET-a i aktivnih mjera zapošljavanja i (5) nedostupnosti kvalitetnih usluga treninga i obuke svim grupama građana.⁵¹

217. Finansiranje VET-a se ne posvećuje dovoljna pažnja. Dok je razvoj strukovnog obrazovanja i osposobljavanja kao pretežitog dijela cjeloživotnog učenja od kritične važnosti za EU napore u preuzimanju vodećeg položaja u globalnoj ekonomiji i u odgovoru na njene glavne ekonomske i socijalne izazove pa je razvoju i finansiranju VET-a posvećena velika pažnja, u BiH nema ni statističkih podataka o udjelima pojedinih vrsta obrazovanja u BDP-u. Pristup EU ilustrira indikator veličine sredstava za obuku osoba s poteškoćama na tržištu rada u ukupnim sredstvima za aktivne mjere tržišta rada, koji pokazuje da je 43%

⁵⁰ European Commission (2010) Europe 2020 – A Strategy for smart, sustainable and inclusive growth. Communication from the Commission. COM (2010) 2020. Brussels: European Commission, pp. 3 and 9.

⁵¹ EU Support to vocational education and training in Bosnia and Herzegovina IV; Inception Report, 2011

ukupnih sredstava namijenjenih za obuku i trening nezaposlenih namijenjeno ovim osobama.

218. Finansiranje kao i certificiranje programa obuke i osposobljavanja odraslih je veliki izazov. Finansiranje javnih srednjih stručnih škola u BiH je obezbjeđeno kroz budžetska sredstva nadležnih ministarstava. Finansiranje je organizirano na kantonalnom i entitetskom nivou. Što se tiče sredstava iz javnih izvora, financiranje se obično vrši preko zavoda za zapošljavanje na ime obuke nezaposlenih osoba. Postoje neki programi obrazovanja i osposobljavanja koji su besplatni za korisnike i obično pokrivaju učenje stranih jezika, život i stil, glumu itd.

219. Obuke koju organizuju nevladine organizacije obično se finansiraju iz različitih donatorskih izvora. Postoje i firme koje plaćaju za obrazovanje i usavršavanje svojih zaposlenika, dok većinu drugih obuka plaća učesnik (u oko 60% slučajeva). Ovi pokazatelji ukazuju na činjenicu da je svijest o važnosti cjeloživotnog učenja i osposobljavanja za tržište rada još uvijek vrlo niska⁵².

220. Usvojena je državna strategija učenja o poduzetništvu za period 2012 – 2015. Prema GEM izvještaju za 2012. godinu jedan od osnovnih preduslova za funkcioniranje poslovnog okruženja je obrazovanje. Ovaj uslov poduzetničkog okvira sastoji se od dvije komponente: a) poduzetničko obrazovanje u osnovnim i srednjim školama i b) poduzetničko obrazovanje na postškolskom nivou. Poduzetničko obrazovanje u osnovnom i srednjoškolskom obrazovanju su najlošije ocijenjeni

221. Osnovnu liniju prilagođavanja VET sistema evropskim smjernicama je definisana u Strategiji razvoja stručnog obrazovanja i obuke u BiH 2007-13. Ona predstavlja osnovni okvir za modernizaciju sistema javnih srednjih i viših stručnih škola i definiše **četiri ključna principa uspješne modernizacije sistema VET-a:** (1) poštovanje evropskih standarda kvalitete obrazovanja, (2) operacionalizaciju sistema korporativne odgovornosti-upravljanje sistema po principu javno-privatnog partnerstva (PPP), (3) uspostavljanje efikasnog i pristupačnog informacijskog sistema i (4) efektivna saradnja zasnovana na participacijskom pristupu i koordinacijskim mehanizmima.

222. Strategiji razvoja stručnog obrazovanja i obuke u BiH određuje da reformski proces treba krenuti kroz obrazovni proces. To je veoma zahtjevan i dugotrajan put. I u EU je reforma VET-a izazov, neovisno od razvijenosti i ekonomskog stanja zemlje.⁵³ Metodologije i stupanj reformi kao i sistemi obrazovanja i standardi obuke se razlikuju od zemlje do zemlje, sukladno specifičnostima zemlje i tradiciji VET-a.

223. BiH je već napravila određene pomake u reformi VET-a kroz EU VET programe, čiju implementaciju EU podržava od 1998. Osnovna dostignuća su:⁵⁴

- Usvojena je Strategija razvoja stručnog obrazovanja i obuke u BiH 2007-13. (april 2007.) i Okvirnog zakona za strukovno obrazovanje i obuke (maj 2008); Osnovana je Agencija za predškolsko, osnovno i srednje obrazovanje⁵⁵ (u daljem tekstu: Agencija). Agencija je razvila i mapirala, a Stručni odbor Agencije je usvojio ključne kompetencije i životne vještine za tržište rada, što sada trebaju usvojiti nadležni ministri obrazovanja kako bi se one mogle ugraditi u nastavne planove i programe i sam nastavni proces. Usvojena je nova nomenklatura zanimanja, koja se sastoji se od 13 porodica zanimanja s ukupno 100 zanimanja (usvojeno na nivou entiteta);
- Pripremljena je "Osnova kvalifikacijskog okvira u BiH" (decembar 2010)⁵⁶;
- Razvijeni su novi modularni nastavni planovi i programi s fokusom na ishode učenja, stvorena je resursna baza od 60 mentora za implementaciju planova i programa i provedena obuka više od 3.000 nastavnika;
- Razvijen je informacioni sistem tržišta rada 2007. i 2008, čija je provedba započela listopada 2008. - sistem je dizajniran za pružanje neophodnih inputa koji se odnose na razvoj, provedbu i praćenje napretka u implementaciji politika zapošljavanja;
- Razvijeni su modularni nastavni planovi i programi za pet općih predmeta i razvijen modul za predmet Poduzetništvo, zajednički za sva strukovna zanimanja⁵⁷;
- Razvijen je novi pristup analizi potreba tržišta rada, obuci i uspostavi koordinacija između strukovnog obrazovanja i tržišta rada kroz edukaciju i uključivanje u proces socijalnih partnera;
- Proveden je velik broj pilot projekta saradnje između stručnog obrazovanja i osposobljavanja i tržišta rada, no opće priznati mehanizmi nisu prihvaćeni i uvedeni u obrazovni sistem;
- Iako još nema okvirnog zakona o obrazovanju odraslih u BiH, kroz projekat "Promocija konkurentnosti BiH kroz veću zapošljivost i kvalitet ljudskih resursa" (IPA 2009), koji je počeo početkom ovog mjeseca ,
- izradit će se strateška platforma sa akcionim planom i okvirni zakon o obrazovanju odraslih u BiH.

⁵⁴ EU Support to vocational education and training in Bosnia and Herzegovina IV; Inception Report, 2011.

⁵⁵ Agencija ima i područni ured za VET koji je organiziran na sljedeći način: (a) kabinet zamjenika direktora, (b) odjel za strukovno obrazovanje i obuku, obrazovanje odraslih i cjeloživotno učenje i (c) odjel /odsjeck za informacijski sustav strukovnog obrazovanja. Djelokrug rada u područnog ureda uključuje sljedeće aktivnosti: (i) razvoj, praćenje i izradu zajedničke jezgre nastavnih planova i programa i modularne u strukovnom obrazovanju; (ii) provedba nacionalne / državne kvalifikacijski okvir; (iii) razvoj i implementacija informacijskog sustava za strukovno obrazovanje; (iv) administracija i održavanje baze podataka i (v) realizacija suradnje s lokalnim obrazovnim i drugim tijelima.

⁵⁶ Dokument je naslovljen kao „Osnova...” jer označava početak dugog procesa razvoja i uspostave kvalifikacijskog okvira koji će omogućiti nastavljivanje bržeg društvenog i ekonomskog razvoja.

⁵⁷ U nekim kantonima pripremaju nove programe koje smatraju relevantnim i potrebnim za njihove potrebe npr. nastavni plan i program za fito-terapeuta u Unsko-sanskom kantonu.

⁵² Poslije 2005. nije provedeno nijedno istraživanje, te nema novijih pokazatelja finansiranja VET-a, pa nije moguće evidentirati promjene niti definisati trendove.

⁵³ EU Support to vocational education and training in Bosnia and Herzegovina IV; Inception Report, 2011.

224. Kreiran je prvi dokument u BiH koji se bavi kvalifikacijskim okvirom za sve nivoe obrazovanja, i kao takav zahtijeva dalji razvoj u narednom periodu. Radna grupa za razvoj osnove (baseline) kvalifikacionog okvira, osnovana 2010. i koordinirana od Ministarstva civilnih poslova, pripremila je dokument "Osnova kvalifikacijskog okvira u BiH", koji je usvojilo Vijeću ministara marta 2011. Dokument definira, koordinira i smješta kvalifikacije u osam referentnih nivoa (od kojih su neki podijeljeni u podnivoa) i sukladan je Europskom kvalifikacijskom okviru za cjeloživotno učenje.

225. BiH nije razvila poseban set indikatora za praćenje raznih aspekata VET-a, kao što je primjerice uradila EU, koja je definisala set od 15 ključnih indikatora. BiH još uvijek nije usvojila takav pristup i to je izazov s kojim se u narednom razdoblju treba suočiti statistički sistem i na dokazima utemeljena politika. Neke od njih statistički sistem BiH redovno prati (npr. indikatori 2, 4. i 5), neki su podaci dostupni kroz istraživanja koja se neredovito provode i koja nisu dio redovnih istraživanja statističkog sistema (npr. indikator 3.) dok se ostali indikatori ne prate na nivou BiH. Ključni indikatori koje je definisala EU su:

1. Postotak osoba starih 22 godine koji su uspješno završili srednjoškolsko obrazovanje;
2. Postotak osoba bez srednjeg obrazovanja (po dobnim skupinama);
3. Stopa nezaposlenosti dobnе skupine 25-64 godine po nivou obrazovanja (%);
4. Upis na visoko obrazovanje (%);
5. Udio učenika srednjih škola u općem i strukovnom obrazovanju (%);
6. Udio učesnika u VET programima po mjestu nastave (%);
7. Udio učesnika u VET programima po spolu (%);
8. Udio učesnika u VET programima po nivou obrazovanja i spolu (%);
9. Razdioba sudionika u VET programima po dobnim skupinama (%);
10. Poduzeća koja pružaju nastavak obrazovanja (CVT) kao postotak svih poduzeća;
11. Poduzeća koja pružaju CVT kao postotak svih poduzeća, prema veličini razreda;
12. Poduzeća koja pružaju CVT kao postotak svih poduzeća, prema privrednoj djelatnosti;
13. Zaposlenici koji sudjeluju u CVT obuci kao postotak zaposlenih u svim poduzećima;
14. Zaposlenici sudjeluju u CVT obuci kao postotak zaposlenih svih poduzeća, po spolu;
15. Troškovi CVT obuke kao postotak ukupnih troškova svih poduzeća

226. Preporuke

Uspostaviti sistemsko praćenje ključnih EU VET indikatora na nivou BiH;

Ravoj sektorskih regionalnih centara za profesionalnu obuku i trening.

Završiti započete aktivnosti na razvoju klasifikacije zanimanja i usvojiti Standarde zanimanja i obrazovne standarde, kao i državni kvalifikacijski okvir (NQF) za cjeloživotno učenje;⁵⁸

Uspostaviti sistem evaluacije i osiguranje kvaliteta u stručnom obrazovanju i obuci;

Obezbjediti povezanost stručnog obrazovanja i tržišta rada, modernizirati sistem profesionalne orijentacije i savjetovanja i uključiti u proces zavode za zapošljavanje i socijalne partnere;

Uspostaviti transparentan i funkcionalan sistem institucija VET sektora⁵⁹, što uključuje (1) modernizaciju srednjih i visokih stručnih škola kroz uvođenje evropski prihvatljivih standarda obuke, (2) razvoj mreže centara za stručno osposobljavanje i obuke radno sposobnog stanovništva, (3) institucije za nadzor i osiguranje kvaliteta usluga; nužno je osigurati redovno statističko praćenje ove oblasti i uspostaviti sistem nadgledanja i prognoze potreba na tržištu;

Većim obuhvatom radno sposobnog stanovništva strukovnim obrazovanjem i LLL povećati kompetentnost radne snage, uspostaviti sistemski pristup obrazovanja odraslih, obezbjediti veću mobilnost i urediti sistem cirkularnih migracija;

Obezbjediti povećan nivo autonomnosti stručnih škola i institucija profesionalne obuke.

227. Potrebni su daljnji naponi u reformi VET-a:

Provedba modularnih nastavnih planova i programa nije u potpunosti usklađena;

Zajednička jezgra nastavnih planova i programa za srednje stručne škole još nije definirana (Ministarstvo prosvjete u RS je uvelo modularni nastavni plan i program u svim razredima i porodicama zanimanja);

Nma procedura i protokola za razmjenu podataka i informacija između ključnih aktera u stručnom obrazovanju i osposobljavanju (neke aktivnosti su u toku);

Nema jedinstvenog sistema za izvještavanje podataka (Sistemi za prikupljanje i izvještavanje na kantonalno nivou i u RS se razlikuju);

U potpunosti provesti prijedlog za autonomiju škole reguliran Okvirnim VET zakonom⁶⁰

IV.3.3. Razvoj malih srednjih preduzeća i otvaranje novih radnih mjesta

228. Mala i srednja preduzeća u EU predstavljaju značajan izvor zapošljavanja i dodane vrijednosti. Polazeći od toga, potrebno je kroz obrazovni sistem, prvenstveno kroz osnovno i srednjoškolsko obrazovanje, poduzimati aktivnosti koje potiču na poduzetničko razmišljanje. Određene aktivnosti u BiH već postoje, ali na

⁵⁸ NQF treba odražavati principe Evropskog kvalifikacijskog okvira (EQF).

⁵⁹ Vijeće za srednje stručno obrazovanje, mreža regionalnih centara za certifikaciju kvalifikacija, mreža centara za obuku nastavnika i sl.

⁶⁰ EU Support to vocational education and training in Bosnia and Herzegovina IV; Inception Report, 201

dobrovoljnoj bazi, te ih treba sistematizirati i uvesti u školski sistem kao obavezu.

229. Djelatnosti nefinancijskog sektora BiH izrazito dominantno sačinjene od malih i srednjih preduzeća (prerađivačka industrija, građevinarstvo i usluge) obezbjeđuju najveći broj radnih mjesta i pored toga zaposlenost se smanjuje i u 2012. godini.

230. U usporedbi s EU prosjekom, SME u BiH ne zaostaju mnogo u pogledu generatora radnih mjesta (EU 66,7 %, BiH 65,26%) ali mnogo više zaostaju u doprinosu ukupnoj dodanoj vrijednosti (EU 56,7% dodane vrednosti, BiH 41,1%).

231. Potrebno je poboljšati uslove za razvoj postojećih MSP. Od izuzetne važnosti je daljnja izgradnja pravne države i unaprijeđenje sistema naplate u poslovnom ciklusu. Nadalje je nužno da se pojednostavi i olakša poreski sistem.

232. Mala i srednja preduzeća posluju u nepovoljnom ambijentu i prema izvještaju Doing Businessa za 2012. BiH je na 126. mjestu i najlošije je mjesto za poslovanje u Europi gdje je jedan od razloga i neefikasno djelovanje sudova u BiH i politika

233. Implementacija bh. strategije razvoja MSP-a ne napreduje željenom dinamikom, ne postoji zajednički, harmonizirani regulatorni okvir i sistem za poslovanje i registraciju MSP u zemlji.

234. Pripreme razvoja oblasti malih i srednjih preduzeća i dalje su u ranoj fazi. BiH mora provesti državnu strategiju za mala i srednja preduzeća.⁶¹ Implementacija stragije mora da podrazumijeva i stvarno poboljšanje uslova poslovanja za MSP i izvještaje o realizaciji iste je potrebno učiniti dostupnim široj zajednici.

235. Zbog visoke stope nezaposlenosti i ne mogućnosti pronalazjenja posla sve se više ljudi okreće započinjanju vlastitih biznisa tj prema poduzetništvu. Iako je želja za otpočinjanje vlastitih pbiznisa velika postoje mnoge prepreke koje otežavaju takve poduhvate kao što su ekonomika kriza i nedovoljno poklanjanje pažnje poduzetničkom okruženju u zemlji. Relativno malobrojna skupina potencijalnih i nastajućih poduzetnika se sastoji od onih koji se poduzetništvu okreću iz nužde, a ne radi iskorištavanja poslovne prilike. Procent takvih u BiH je za 52% veći od prosjeka skupine zemalja kojoj BiH pripada.⁶²

236. Poduzetnička aktivnost u BiH je i dalje na veoma niskom nivou bez obzira što su neke poduzetničke

aktivnosti unaprijeđene stopa nastajućih aktivnosti u BiH je niža u odnosu na 2012. godinu, ali je viša u odnosu na prosjek regiona kojem pripada. Pokazatelj nastajuće poduzetničke aktivnosti i novih biznisa čini ukupnu ranu poduzetničku aktivnost u Bosni i Hercegovini koja je manja u odnosu na prošlu godinu za 0,1 odnosno 1,25%.

Tabela 15: Ukupna rana poduzetnička aktivnost(RPA) u BiH, 2012-2010

	Stopa nastajućih poduzetničkih aktivnosti	Stopa vlasništva novih biznisa	RPA	Prekid poslovanja	RPA iz nužnosti (% RPA)	Prilika proizašla iz želje za unaprijeđenjem (% RPA)
2012.	5.0	3.0	8.0	7.0	58.0	20.0
2011.	5.4	2.8	8.1	6.7	61.0	22.0
2010.	4.1	4.1	7.7	3.3	46.5	29.8

UUmihanić B. et al. (2012) GEM BiH 2012

237. BiH ima visoku stopu rane poduzetničke aktivnosti ali radi se o aktivnosti iz nužnosti a ne zbog prilika za unapređenjem. Stopa rane poduzetničke aktivnosti u 2012. godini je 8,56 i viša je nego u 2011. godini. Do toga je dovelo povećanje stope vlasništva novih biznisa Vlasnika novih biznisa je više za oko 7% u populaciji između 18-64, u odnosu na 2011. godinu

238. Posmatrajući učešće oba spola u ranoj poduzetničkoj aktivnosti u BiH uočljivo je da se muškarci mnogo više odlučuju za poduzetničke aktivnosti nego žene, što je isti slučaj i u zemljama iz regiona. U BiH je u 2012. učešće žena u poduzetništvu nešto niže nego u 2011. godini ali je viši nego u 2010. godini. Okretanje žena ka poduzetništvu su doprinijeli razni projekti i programi koji su usmijreni ka ženskom poduzetništvu.

239. Najzastupljeniji sektor u ranoj poduzetničkoj aktivnosti u sve tri administrativne jedinice u BiH je sektor potrošačkih usluga, zatim slijede sektor proizvodnje i građevinarstva gdje je došlo do velikog ulaganja u poduzetništvo za razliku od prethodne godine, a nako toga su ekstraktivni biznisi. U poređenju sa zemljama iz regiona BiH prednjači u sektoru proizvodnje i građevinarstva, najlošija je u sektoru poslovnih usluga koja obuhvata privredu koja se zasniva na efikasnosti.

Tabela 16: Sektorska struktura rane poduzetničke aktivnosti regije, 2012

	Ekstraktivna	Proizvodnja i građevinarstvo	Poslovne usluge	Potrošačke usluge
BIH	22,40	33,06	6,42	38,11
HRV	13,14	18,04	26,66	42,16
SLO	53,84	28,29	41,83	26,05
EU (prosjeak)	6,42	23,34	28,48	41,75

Izvor: Umihanić B. et al. (2011) GEM BiH 2012 - Tuzla:

240. Udio mladih u ranoj poduzetničkoj aktivnosti se smanjio u 2012. godini sa 12,4 % na 7,48 %. U

⁶¹ EU Commission Staff Working Paper (2009) Progress Towards The Common Objectives in Education and Training, Indicators and Benchmarks, p. 45.

⁶² Umihanić B. et al. (2011) GEM BiH 2011 - Razviti i ojačati poduzetnički duh u Bosni i Hercegovini Tuzla: Centar za razvoj poduzetništva

poređenju sa zemljama regiona BiH je zemlja koja ima jednaku distribuciji poduzetnika u svim dobnim skupinama.

241. Stopa prekida poslovanja je bila izrazito visoka u 2011. godini a u 2012. se dodatno povećala. Poredeći BiH sa zemljama regiona stopa prekida poslovanja je viša u odnosu na druge zemlje komparatore i od prosjeka EU. Svi ovi pokazatelji nam ukazuju na to da je potrebno ulagati, razvijati i jačati konkurentnost MSPa, stvarati bolje uslove tj. ambijenta za razvoj istih.

242. Dominanti razlozi prekida poslovanja u BiH bili su uzrokovani neprofitabilnošću biznisa i problemima finansiranja. U 2012. godini za razliku od 2011. godine "lični razlozi" su najviše navedeni kao razlog prekida poslovanja.

Tabela 17: Razlozi za prekid poslovanja u BiH i zemljama regije 2012

	Planirano unaprijed	Drugi posao ili poslovna prilika	Prilika za prodaju	Nezgoda	Lični razlozi	Penzionisanje	Problemi finansiranja	Biznis nije profitabilan
BiH	3,94	3,63	3,63	2,32	20,91	3,85	28,80	24,19
Hrv	3,32	9,88	3,61	0,73	12,10	9,66	16,63	30,31
Slo	7,10	7,45	3,64	9,82	11,92	11,22	21,17	11,40
EU (prosjeak)	4,48	9,84	3,31	3,11	14,67	6,50	12,13	30,18

Izvor: Bahrija Umihanić-Rasim Tulumović-Mirela Omerović-Sladjana Simić; GEM BiH 2012

243. U Bosni i Hercegovini dominira grupa starosti 24-54 kao u zemljama Europe. Postoji više razloga ali iz raznih izvještaja o poduzetništvu mladih jedan od razloga je to da se mladi mnogo teže zapošljavaju na tržištu rada i da su najvjerovatnije prisiljeni da se bave biznisom. U poređenju sa 2011. godinom u 2012. godini je uočeno povećanje uključenosti u ranu poduzetničku aktivnost osoba u dobi između 45 – 64, koji je viši od prosjeka zemalja EU. Mogući razlozi tome su stečajni većih kompanija koji potiču ljude na poduzetništvo zbog osiguranja prihoda

244. Potrebno je dodatno stimulirati mladu populaciju da se uključi u poduzetničku aktivnost, posebno u oblastima IT tehnologija i novih tehnoloških znanja.⁶³

245. Stanovništvo u dobi od 55-64 godine se najrijeđe nalazi među ranim poduzetnicima ali prema GEM izvještaju za 2013. godinu u 2012. godini je došlo do porasta poduzetnika u toj dobi u Federaciji BiH. U Republici Srpskoj najbrojniju skupinu poduzetnika čini dobnja skupina 25- 34 a u Brčko Distriktu BiH najbrojnija dobnja skupina poduzetnika je između 35. i 44.

Tabela 18: Dobna struktura rane poduzetničke aktivnosti u BiH i zemljama regije za 2012

	18-24	25-34	35-44	45-54	55-64
BiH	7,48	8,72	9,18	8,29	4,45
HR	8,57	15,21	7,29	5,76	4,38
SLO	4,49	7,64	7,92	3,77	2,68

zvor: Bahrija Umihanić-Rasim Tulumović-Mirela Omerović-Sladjana Simić; GEM BiH 2012

246. Nužno je poboljšati uslove za stvaranje novih MSP. Prioritetno je potrebno razviti snažnije mehanizme finansijske podrške onvanju MSP-ova, te trening i savjetodavno-konzultatnsku podršku postojećim MSP. Potrebno je razvijati usluge podrške nastajućim MSP na lokalnom nivou te postojećim MSP na regionalnom nivou, posebice kroz klasterne trening centre i garantne fondove. Posebice je važno podržati posebne vrste poduzetničkih aktivnost kao što su poduzetništvo žena, ruralno poduzetništvo, poduzetništvo manjinskih skupina i poduzetništvo osoba s tjelesnim poteškoćama.

247. Glavne preporuke za poboljšanje osnivanja i djelovanja MSP su:

- Podržati razvoj snažno rastućih malih i srednjih poduzeća putem razvoja tehnoloških parkova, industrijskih parkova, inkubatora i poslovnih zona;
- Utemeljiti i razvijati trening centre klastera i internacionalnih lanaca vrijednosti;
- Olakšati pristup finansiranju novih poduzetničkih aktivnosti, posebno za mlade i u oblastima novih tehnologija, finansijskim sredstvima razvojnih banaka, te uspostavljanjem i jačanjem garantnih fondova na regionalnoj razini;
- Usvojiti poseban vodič državne pomoći za MSP (koji su posebno pogođeni krizom-usaglašen sa EU propisima) i odgovarajuće poticajne programe;
- Informatizirati djelovanje državnih tijela (porezna administracija, statističko izvješćivanje itd.) kako bi se što više oslobodili resursi MSP;
- Periodično provoditi istraživanja: Pregled performansi MSP, Eurobarometar i GEM i SME Observatory i temeljem njih pripremati adekvatna analize za politike utemeljene na činjenicama;
- Iskoristiti potencijal dijasporu i promovirati, olakšati i stimulirati ulaganja bh. dijasporu u BiH i zajedničkog ulaganja u domaćim firma.

⁶³ Umihanić B. et al. (2011) GEM BiH 2010 - Poduzetništvom do novih radnih mjesta. Tuzla: Centar za razvoj poduzetništva, str. 58.

V. Održivi razvoj

V.1. Uvod

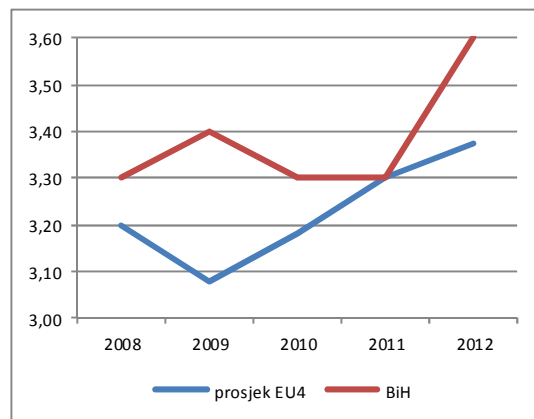
248. Ulaganja u sektor poljoprivrede su niska, kao i sama produktivnost sektora, što rezultira **niskom konkurentnošću te relativno visokim vanjskotrgovinskim deficitom u sektoru hrane**. Udio poljoprivrede u BDP-u BiH je relativno visok, no tokom posljednje četiri godine kontinuirano se smanjuje. Veličina obradivog zemljišta per capita je vrlo niska, a stopa zaposlenosti u poljoprivredi među najvećim u Europi, što dodatno ukazuje na relativno nizak stepen produktivnosti.

249. BiH ima šansu za investiranje u čiste i efikasne tehnologije, obnovljive izvore energije, kao i dobra i service ekosistema. Prema Drugom izvještaju UN-ove Ekonomske komisije za Evropu (UNECE) o učinkovitosti u oblasti zaštite okoliša u BiH, svi ovi resursi posjeduju ekonomski potencijal za povrat ulaganja, otvaranje novih radnih mjesta i privlačenje direktnih stranih investicija⁶⁴.

250. Nužno je brže uvođenje e-zakonodavstva i regulative, kako bi se stvorio okvir za razvoj e-poslovanja. Budući da informaciono-komunikaciona infrastruktura predstavlja okosnicu fizičke infrastrukture suvremenog, postindustrijskog društva, najmanje što se može uraditi u njenom razvoju je uređenje e-zakonodavstva, koje se sporije razvija i u odnosu na regiju.

251. Ocjena poljoprivrednih politika u BiH u periodu 2008.-2012. varira. Troškovi poljoprivrednih politika u 2012. su ocijenjeni sa 3,6 što je BiH po ovom pitanju rangiralo kao 100. od 144 zemlje svijeta. BiH je u odnosu na prethodnu godinu popravila svoj rang i u poređenju sa prosjekom EU4 zemalja komparatora (Bugarske, Mađarske, Rumunije i Slovačke), uočiti ćemo da je BiH u 2012. iznad EU4 prosjek.

Grafik 27: Ocjena poljoprivrednih politika sa zemljama komparatorima

Izvor: World Economic Forum

252. Ukupna potrošnja primarne energije u BiH u 2009. je iznosila 1,58 toe/stanovniku, dok je svjetski prosjek bio 1,82 toe/stanovniku, a OECD-a 4,64 toe/po stanovniku. U pogledu energetske intenziteta⁶⁵ BiH je u 2008. imala nešto bolje rezultate u odnosu na 2007. godinu. Potrošnja energije po jedinici BDP-a u BiH je u 2010. iznosila 0,51 toe/000 2000\$, što je za 0,20% više od EU-4 prosjeka, dok je u 2009. iznosila 0,73 toe što je za 10% više od zemalja komparatora (EU-4) u istom periodu.

253. Povećanje energetske efikasnosti je od iznimne važnosti za BiH. Struktura potrošnje energije je vrlo nepovoljna (glavnina potrošnje energije otpada na kućanstva) te je nužno razvijati programe energetske štednje objekata, aparata i slično, kako bi u roku 7-10 godina bh. potrošnja energije kućanstava dostigla relativnu razinu zemalja članica EU.

254. U poređenju s prosjekom zemalja komparatora (EU-4) emisije karbon dioksida (CO₂) po jedinici BDP-a (kgCO₂/2000\$) su u BiH u 2009. godini bile veće za 40% i taj procenat se povećao u 2010. godini za 10%.

⁶⁴2nd Environmental Performance Review Bosnia and Herzegovina, UNECE 2011

⁶⁵ Energetska intenzivnost bruto društvenog proizvoda jednaka je prosječnoj količini energije potrebnoj za proizvodnju jedne jedinice BDP-a (npr. u toe/1000 \$). toe/000 2000\$ - jedinica za energetske intenzivnost, koja znači tona ekvivalentne nafte po 1.000 USD BDP-a prema kursu iz 2000.

V.2. Benchmark indikatori

Tabela 19: Benchmark održivi razvoj

Cilj Održivi razvoj	Bazna vrijednost indikatora je benchmark odnosno prosjek EU4=100								
	Nivo	Izvor	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012
Održivi razvoj*	BiH	3	:	:	81	:	63	:	:
Kvalitet puteva	BiH	3	:	:	59	59	59	58	83
Troškovi poljoprivrednih politika	BiH	3	:	:	103	111	104	99	107
Tehnološka spremnost	BiH	3	77	69	66	72	80	85	88
Opšti kvalitet infrastrukture	BiH	3	69	:	66	59	54	61	71
Željeznički transport - transport robe (miliona tona/km)	BiH	1	11	11	13	14	15	15	:
Emisija CO2 po BDP (kgCO2/\$)	BiH	5	68	64	64	59	48	:	:
Emisija CO2 po stanovniku (veća vrijednost predstavlja manju emisiju) (tCO2/stanov.)	BiH	5	132	121	109	99	97	:	:
Potrošnja el. energije po stanovniku (kWh/stanov.)	BiH	5	58	59	60	75	78	:	:
Potrošnja energije po BDP (toe/000 2000 \$)	BiH	5	97	90	93	85	68	:	:
Potrošnja energije po stanovniku (toe/stanov.)	BiH	5	51	57	61	67	69	:	:
Broj mobitela (na 100 stanovnika)	BiH	6	54	58	71	73	69	71	:
Broj korisnika interneta (na 100 stanov.)	BiH	6	77	68	71	74	90	:	:
Broj priključaka širokopojasnog interneta (na 100 stan.)	BiH	6	15	23	41	45	53	69	:

*dvo godišnji indikator; 1-EUROSTAT; 3-Svjetski ekonomski forum; 5-Međunarodna energetska agencija; 6-Međunarodna telekomunikacijska unija

255. Pokazatelji kvaliteta opšte infrastrukture u BiH nisu povoljni, s obzirom da je BiH u 2012. imala lošiju infrastrukturu u odnosu na zemlje komparatore⁶⁶. Prema kvalitetu opšte infrastrukture⁶⁷, Global Competitiveness Report 2012-2013 od ukupno 144 zemlje, rangira BiH na 139. mjesto.⁶⁸ Po kvalitetu cesta BiH je popravila svoju poziciju za 10 mjesta i rangirana na 134. mjesto, željeznička infrastruktura je takođe napravila pozitivne pomake i rangirana je na 74. mjesto, lučke infrastrukture na 142., a zračne transportne infrastrukture su u 2012. Rangirane na predposljednje mjesto što je lošiji rezultat u poređenju sa prethodnom godinom i zauzima 143. mjesto.

256. Bolje rezultate BiH je ostvarila za pokazatelj broja aktivnih fiksnih telefonski linija na 100 stanovnika gdje je rangirana na 48. mjesto, dok se po broju pretplatnika u mobilnoj telefoniji BiH nalazi na 104. mjestu (GCI 2012-2013).⁶⁹

257. Udio željezničkog transporta u ukupnom prevozu roba u BiH u periodu 2006.-2011. pokazuje promjenjivo kretanje, i manji je od cestovnog udjela (mil. tkm). U 2011. godini je iznosio 35,99% što predstavlja pad od 1,68 procentnih poena u odnosu na 2010. godinu. Najveći udio od 46,03% je zabilježen u 2006.

258. Obim prevezene robe željeznicom se povećao u 2011. u odnosu na 2010., međutim, povećanje je bilo znatno manje u odnosu na prosječno povećanje ostvareno u zemljama EU4. U poređenju sa prosjekom zemalja komparatora EU-4, količina ukupno prevezene robe

željeznicama u BiH u 2011. je bila niža za oko 84%, dok je ta razlika u 2010. bila nešto manja.

259. Sve veći broj korisnika u BiH ima pristup širokopojasnom internetu. Broj mobilne telefonije na kraju 2012. godine je iznosio 87,25 %, dok penetracija širokopojasnih pretplatnika u odnosu na ukupno stanovništvo BiH iznosi 12,60%. U strukturi širokopojasnih priključaka i dalje prednjači ADSL pristup sa 57,29% od ukupnog broja širokopojasnih priključaka, uz porast kablovskog pristupa internetu.

260. Uporedimo li telekomunikacijske indikatore za BiH i prosjek zemalja EU4 (Bugarske, Rumunije, Slovačke i Makedonije), možemo primijetiti da iako se BiH približava prosjeku EU4, još uvijek ostvaruje oko 30% slabije rezultate u odnosu na navedene zemlje, osim u slučaju udjela korisnika interneta, gdje čak i premašuje rezultate prosjeka EU4 zemalja. U 2012. je zabilježeno 87,25 mobilna pretplatnika na 100 stanovnika.

V.3. Analiza trendova

V.3.1. Poljoprivreda, proizvodnja hrane i ruralni razvitak

261. Poljoprivreda i srodne djelatnosti imaju veliki značaj za pretežno ruralnu zemlju i ruralno stanovništvo koje čini oko 60 % populacije BiH. Pored činjenice da preko polovine populacije BiH živi u ruralnim predjelima⁷⁰, ova oblast zapošljava petinu radne snage BiH.

⁶⁶ Svjetski ekonomski forum, podaci od 22. decembar 2010.

⁶⁷ Indikator kvalitete ukupne infrastrukture vrednuje (transportnu, telefonsku i energetska infrastrukturu) na skali od 1 (izrazito nerazvijena) do 7 (vrlo razvijena i efikasna po međunarodnim standardima).

⁶⁸ http://www3.weforum.org/docs/WEF_GCR_Report_2011-12.pdf, str. 123

⁶⁹ Ibid.

⁷⁰ SESMARD EU, Strateški plan BiH za harmonizaciju poljoprivrede, prehrane i ruralnog razvoja 2008-2011., str.

262. BiH im oko 45% neiskorištenih oraničnih površina što vodi ka stagnaciji u poljoprivredi a dodatne vremenske nepogode koje su zadesile BiH u posljednjih nekoliko godina prouzrokovale su velike probleme naročito tokom 2012. što je negativno uticalo na smanjenje proizvodnje i prinosa.

263. Prema izvještaju Analiza vanjskotrgovinske razmjene BiH za 2012. godinu, najznačajniji problem sa kojim se sektor poljoprivrede, tj. domaći proizvođači susreću duže vremena jeste nemogućnost izvoza poljoprivrednih proizvoda na strana tržišta a naročito tržište EU usljed nedostatka certifikacije i licenciranja poljoprivrednih proizvoda u skladu sa EU standardima.

264. U BiH je u 2012. godini zabilježen rast cijena od 2,1% g/g. Kretanje cijena hrane u BiH je značajno determinisano⁷¹ svjetskim cijenama hrane. Cijene hrane u svijetu u 2012. godini bilježe smanjenje od 1,8%⁷² g/g. Najveći doprinos rastu cijena u 2012. godini imale su kategorije hrane i bezalkoholnih pića, transport, alkohol i duvan, te stanovanje, vodosnadbijevanje, el. energija, plin i drugi energenti. Nepovoljni vremenski uslovi, odnosno suša i slaba žetva su prvenstveno uticali na rast cijena hrane u drugoj polovini godine.

265. Posmatrajući cijene hrane u BiH uočava se da su u 2012. godini u prosjeku ipak bile veće za 1,7g/g. Najveći doprinos porastu bh. cijena hrane su imale namirnice životinjskog porijekla, te voća i povrća. S druge strane, cijene hljeba i žitarica te masti i ulja su smanjene pri međugodišnjem poređenju i na taj način su donekle usporile rast cijena hrane u BiH.

266. Kretanje svjetskih cijena nafte u 2012. godini bilo je determinisano prilikama na Srednjem Istoku. Nakon smanjenja cijena nafte⁷³ u svijetu u K2 2012. godine tokom K3 i K4 je ponovo registrovano poskupljenje pomenutog energenta (g/g). U BiH cijena goriva i maziva je veća za 7,5% u odnosu na 2011. godinu. Dok je početkom 2012. godine registrovan najveći porast cijena pomenute kategorije, u K4 je primjetno usporavanje rasta cijena pri međugodišnjem poređenju.

267. Cijene u kategoriji stanovanja, vodosnadbijevanja, el. energije, plina i drugih energenta su u 2012. godini veće za 2,9% g/g što je posljedica većih cijena komunalija. Iako u 2012. godini nije bilo poskupljenja el. energije i gasa, zbog povećanja cijena spomenutih energenata u P2 2011. godine registrovan je međugodišnji rast cijena ovih energenta.⁷⁴

Cijena vode je veća za 7% g/g u 2012. godini zbog poskupljenja iz K2 2012. godine.

268. Udio poljoprivrede, lova, šumarstva i ribolova u BDP-u BiH se smanjio sa 7,09% u 2010. na 6,95% u 2011., što uz činjenicu da je u ovoj privrednoj grani angažovano 19,7% bh. radnog stanovništva, navodi na zaključak da su produktivnost i efikasnost ovog sektora niske, te da se ljudski, prirodni i kapitalni resursi ne iskorištavaju na optimalan način.

269. Konkurentnost bh. poljoprivrede i dalje je niska. Poljoprivrednici i proizvođači iako imaju potencijal da domaće tržište obezbijede mnogim od proizvoda koji se uvoze, većina domaćih poljoprivredno – prehrambenih proizvoda nisu cjenovno konkurentni obzirom na višestruko manja izdvajanja sredstava iz vladinih budžeta za subvencije u poljoprivredi u odnosu na zemlje okruženja.

270. BiH je potpisala veliki broj bilateralnih ugovora i multilateralnih sporazuma sa susjednim zemljama, ne efikasni mehanizmi trgovinske politike koji trenutno postoje u BiH nisu doveli do značajnog porasta izvoza poljoprivredno-prehrambenih proizvoda.

271. Ključna aktivnost koja je realizovana u 2012. godini je izrada podzakonskih propisa iz "higijenskog paketa", gdje je Vijeće ministara donijelo set pravilnika iz tzv. „ higijenskog paketa sa ciljem ispunjavanja obaveza o harmonizaciji bh. propisa sa zakonodavstvom EU.

272. Najveći rast izvoza ostvaren je u izvozu mlijeka i drugih mliječnih proizvoda, jaja peradi, ptičijih jaja, meda, jestivih proizvoda životinjskog porijekla, a najveći pad izvoza je ostvaren kroz mineralna goriva, mineralna ulja i proizvoda njihove destilacije.

273. U robnoj razmjeni poljoprivrednim proizvodima za 2012. godinu u odnosu na prethodnu godinu zabilježen je pad uvoza od 13,65% dok je na strani izvoza zabilježen blagi rast od 2,45%. Kao posljedica toga došlo je do pada deficita od 18,81 % i većeg procenta pokrivenosti koja iznosi 28,81%

274. BiH karakterizira i veoma nizak odnos poljoprivrednog zemljišta i stanovništva. Prema podacima iz 2009., na jednog stanovnika dolazi 0,26 ha oraničnih, 0,14 ha zasijanih i 0,56 ha poljoprivrednih površina. Struktura se nije značajnije mijenjala posljednjih godina.

275. Prema podacima BHAS, nakon perioda rasta zaposlenosti žena u poljoprivredi (2006.-2009.), sa zabilježenim učešćem od 45% u 2009. došlo je do pada ovog učešća na 43% u 2010. te 39% u 2011.

276. Raste interes za uzgoj organskih proizvoda u poljoprivrednoj proizvodnji u BiH. Sve veći zahtjevi tržišta za kvalitetnom zdravom hranom predstavljaju razvojnu

⁷¹ Obuhvatnost i različit udio pojedinih proizvoda u CPI indeksu hrane u BiH i indeksu hrane u svijetu uticao je da stope rasta/smanjenja cijena hrane budu malo drugačije između bh. i svjetskog indeksa hrane. Međutim, generalno posmatrajući trend oba indeksa je prilično sličan (pojašnjeno u Ekonomskim trendovima januar-juni 2012. godine).

⁷² Izvor: Indeks hrane, MMF baza podataka, DEP kalkulacije.

⁷³ Izvor: MMF baza podataka, UK Brent.

⁷⁴ Cijena električne energije u 2012. godini je veća za 3,1% a gasa 13,7% u poređenju sa prosjekom u 2011. godini.

moгуćnost za ruralna područja, koja mogu potaći razvoj brendiranih proizvoda, turizma te cijelog lanca snabdijevanja, čime se kreiraju nova radna mjesta i generira prihod.

277. BiH trenutno nema niti jedan proizvod zaštićen prema EU šemi. Zaštita brendiranih proizvoda u BiH još nije zaživjela. Prema podacima DOOP baze podataka Evropske komisije⁷⁵, u EU je registrovano 1.056 zaštićenih poljoprivrednih proizvoda, 157 aplikacija čeka na odobranje, a objavljeno je još 69 aplikacija.

278. Bosanskohercegovački potencijal za brendiranje se procjenjuje na 150-160 originalnih proizvoda, koji bi se mogli izvoziti na strana tržišta. Prema istraživanju Generalnog direktorata Evropske komisije za poljoprivredu i ruralni razvoj, trgovinska vrijednost 820 zaštićenih proizvoda iz grupe PDO (proizvodi proizvedeni i pripremljeni u datom geografskom području korištenjem priznatih praktičnih znanja) i PGI (proizvodi originalni po proizvodnji i pripremi i usko vezani za geografsko područje, jer se bar jedan stadij proizvodnje ili pripreme odvija u datom geografskom području) u 2007. je iznosila 14,2 milijarde eura⁷⁶.

279. Sektor poljoprivrede u BiH se smanjuje jer se iz godine u godinu suočava sa širokim spektrom ograničenja. Niske proizvodne cijene, nedostatak objekata za uskladištenje i pakovanje poslije žetve, rascjepkani lanci snabdijevanja, skupa logistika i ograničen pristup dostupnim finansijama.

280. U podsektoru šumarstva u BiH imamo isti problem neiskorištenosti potencijala gdje šume pokrivaju 53% teritorije BiH a nisu efikasno iskorištene a jedan od razloga tome je i nepristupačni tereni i mine.

281. Prema izvještaju Evropske komisije o napretku Bosne i Hercegovine u 2012. u oblasti poljoprivrede i politike ruralnog razvoja nije bilo nekog napretka. Pored slabih kapaciteta za kreiranje politika i koordinaciju na državnom nivou, u oblasti poljoprivrede i ruralnog razvoja ne postoji sveobuhvatna strategija za usklađivanje sa pravnom stečevinom EU (acquis-em)⁷⁷.

282. Još uvijek se čeka na provođenje državnog **Strateškog plana za harmonizaciju poljoprivrede, prehrane i ruralnog razvoja 2008.-2011. i Operativnog programa BiH za poljoprivredu, prehranu i ruralni razvoj.** Sa državnim zakonom je neophodno uskladiti entitetske dokumente - Strateški plan ruralnog razvoja i Akcioni plan Republike Srpske, kao i Operativni program FBiH za harmonizaciju poljoprivrede, prehrane i ruralnog razvoja. Srednjoročna strategija razvoja poljoprivrednog sektora (2006.-2010.) FBiH je produžena za dvije godine⁷⁸.

283. Nalazi Evropske komisije ukazuju da je u oblasti sigurnosti hrane postignuto malo napretka, usvajanjem provedbenog zakonodavstva o nekim vrstama prehrambenih proizvoda, brzozmrznutoj hrani i materijalima koji dolaze u kontakt sa hranom, te unapređenjem sistema za kontrolu korištenja genetski modifikovanih organizama (GMO)⁷⁹.

284. BiH je usvojila provedbeno zakonodavstvo za rezidue pesticida i radioaktivnih kontaminata i standarde vezane za ove proizvode. Potrebno je izraditi strategiju za mogućnost laboratorijskih kapaciteta da vrše analizu uzoraka iz lanaca hrane i hrane za životinje.

285. Vrlo mali napredak ostvaren je u sektoru veterinarstva, postignut usvajanjem provedbenog zakonodavstva o zaraznim bolestima, mjerama kontrole bolesti životinja, trihinele, rezidua veterinarsko-medicinskih proizvoda i zabranjenih supstanci, te usvajanjem odluke o nusproizvodima životinjskog porijekla, zatim unapređenjem državnog plana kontrole rezidua i provedbom kampanje za vakcinaciju protiv bruceloze i klasične svinjske kuge⁸⁰. Bez adekvatno uspostavljene kontrole zdravlja životinja nema ni izvoza proizvoda životinjskog porijekla iz EU.

286. Usvojeno je i provedbeno zakonodavstvo o uspostavljanju fitosanitarnog registra i pasoša za biljke, mjerama kontrole štetnih organizama na biljkama, biljnim proizvodima, postrojenjima i fitofarmaceutskim preparatima⁸¹. Fitosanitarne kontrole na svim graničnim prelazima su poboljšane zahvaljujući uvođenju jednoobraznih lista biljaka, biljnih proizvoda i drugih objekata koji su podložni inspekciji zdravlja bilja. Provođi se i program za praćenje bolesti krompira.

287. U BiH još nije usvojena strategija za poljoprivredu, ako ni zakon o poljoprivrednom popisu. Potrebno je unaprijediti poljoprivrednu statistiku i informacijski sistem za poljoprivredu i izvršiti međusobno usklađivanje posotjećih sistema.

288. Preporuke za poboljšanje stanja u oblasti poljoprivrede, hrane i ruralnog razvitka su:

- Uspostaviti sistem monitoringa i evaluacije u sektoru poljoprivrede što podrazumijeva i procjenu uticaja mjera podrške;
- Jačanje organizacionih i ljudskih resursa u državnim i entitetskim institucijama, te unapređenje koordinacije aktivnosti u cilju korištenja dostupnih EU sredstava.
- Pripremiti Strategije ruralnog razvoja s usklađenim mjerama i podmjerama s radnim planovima i budžetima i IPARD programom;
- Izrada i usvajanje Zakona o organskoj proizvodnji;

⁷⁵ DOOR baza podataka http://ec.europa.eu/agriculture/quality/schemes/index_en.htm

⁷⁶ Newsletter 2010, http://ec.europa.eu/agriculture/quality/schemes/newsletter-2010_en.pdf

⁷⁷ Izvještaj o napretku Bosne i Hercegovine u 2011, (2011.) Evropska komisija, dostupno na web stranici: www.dei.gov.ba

⁷⁸ Ibidem

⁷⁹ Ibidem

⁸⁰ Izvještaj o napretku Bosne i Hercegovine u 2012, (2012.) Evropska komisija, dostupno na web stranici: www.dei.gov.ba

⁸¹ Ibidem

- Uspostaviti organizacione jedinice za oblast ribarstva i morskog ribarstva u okviru MVTEO Sektora poljoprivrede, prehrane, šumarstva i ruralnog razvoja;
- Donijeti zakon o pomorskom ribarstvu;
- Donijeti strategiju razvoja pomorskog ribarstva;
- Popuniti organizacionu strukturu Sektora poljoprivrede, prehrane, šumarstva i ruralnog razvoja MVTEO;
- Uspostaviti mreže ruralnog razvoja;
- Definirati manje razvijene ruralna područja u cilju posebnih mjera podrške ruralnom razvoju;
- Prioritetizirati deminiranja poljoprivrednog zemljišta i ključnih ruralnih područja;
- Uređenje regulative i prenošenje standarda EU u oblasti slatkovodnog ribarstva;

V.3.2. Ekologija, energija i obnovljivi izvori energije

289. BiH vlasti su započele sa prioritizacijom i usklađivanjem ekoloških pitanja a donatori su povećali svoju prisutnost i ulaganja u ovaj sektor. U 2011-2012 godini ostvaren je neujednačen napredak reformskih procesa u oblastima zaštite okoliša, kvaliteta zraka, kvaliteta voda i upravljanje otpadom na različitim nivoima vlasti u BiH.

290. Vijeće ministara BiH je donijelo Odluku o osnivanju ovlaštenog organa za provođenje projekata Mehanizma čistog razvoja Kjoto protokola Okvirne konvencije Ujedinjenih naroda o promjeni klime u BiH.

291. Napredak je ostvaren u pitanjima klime, putem unaprijeđenja administrativnih kapaciteta kako bi se rješavala pitanja klimatskih promjena.

292. Prema nalazima Drugog izvještaja UNECE-a o učinkovitosti u oblasti zaštite okoliša u BiH poboljšana je mreža monitoringa kvaliteta zraka, monitoring vode, povećane su aktivnosti na smanjenju emisija i praćenju emisija velikih emitera, te uspostavljanju katastra emisija polutanata i razvoju registra emitovanih zagađivača i registra transfera zagađujućih materija.

293. U oba entiteta evidentan je napredak u pogledu kvaliteta zraka, gdje je Republika srpska usvojila novi Zakon o zaštiti zraka a Federacija BiH je usvojila novi pravilnik o metodama praćenja kvaliteta zraka, definisanju tipova zagađivača i standarda kvaliteta zraka.

294. U 2012. je došlo do rasta emisije stakleničkih gasova iz poljoprivrednih djelatnosti od 1% u odnosu na emisiju stakleničkih gasova u 2011. godini. Ukupna emisija stakleničkih gasova u sektoru poljoprivrede u 2012. godini iznosi 2.885 gigagrama CO₂

Tabela 20: Emisija stakleničkih gasova iz sektora poljoprivrede, BiH

Poljoprivreda		2007	2008	2009	2010	2011	2012
A. Stočarstvo – fermentacija	CH ₄	985	965	970	1.052	967	936
B. Upravljanje org. đubrivom	CH ₄	124	120	122	130	125	120
	N ₂ O	213	210	213	224	213	208
D. Poljoprivredno zemljište	N ₂ O	1.707	1.382	1.612	1.835	1.539	1.608
F. Spaljivanje polj. ostataka	CH ₄	11	13	13	11	11	10
	N ₂ O	4	5	5	4	4	4
Ukupna ESP emisija		3.043	2.696	2.936	3.255	2.858	2.885

Izvor: BHAS, 2013. (Saopštenja – okolišna statistika, BHAS, 2012.)

295. Pored poljoprivrednih aktivnosti, najviše stakleničkih gasova se emituje kroz metalnu industriju i termoelektrane.

296. Ukupno smanjenje emisija GHG (ne uključujući podatke o emisiji iz upotrebe zemljišta, promjene namjene zemljišta i šumarstva – LULUCF) u EU-27 u periodu 2008.-2009. je iznosilo 7,1% (355 mil. tona CO₂) i uglavnom je posljedica pada potražnje za energijom uslijed ekonomske recesije, pada potrošnje fosilnih goriva te povećanog udjela upotrebe obnovljivih izvora energije⁸².

297. BiH je ispunila uslove za punopravno učešće u globalnim razgovorima o adaptaciji na klimatske promjene i mjerama za ublažavanje njihovih posljedica. Kao zemlja koja ne pripada Aneksu I UN Okvirne Konvencije o klimatskim promjenama (UNFCCC), BiH nema definisan cilj za smanjenje emisije GHG u prvom obavezujućem periodu, ali se očekuje da će on biti obuhvaćen narednim ugovorom poslije 2012.

298. U 2012. su nastavljene aktivnosti za uključivanje BiH u projekte čistog razvoja (Clean Development Mechanism - CDM), jednog od tri fleksibilna mehanizma Kyoto protokola⁸³. Ovlašteno tijelo - DNA (Designated National Authority) je zvanično uspostavljeno u septembru 2011., čime je zadovoljen preduslov za aktivno uključivanje BiH u CDM mehanizam.

299. CDM projekti će omogućiti privlačenje stranih investicija i transfer čistih tehnologija, čime se stimuliše razvoj na održivim osnovama. Projekti koji trenutno čekaju na odobravanje (iz oblasti obnovljivih izvora energije i povećanja energetske efikasnosti) predviđaju smanjenje emisije GHG od 2,5 miliona tona CO₂ u narednih sedam godina. Njihova procijenjena vrijednost iznosi 350 miliona eura (UNDP BiH).

300. BiH je napravila iskorak u modernizaciji i unapređenju mreža za monitoring okoliša. U toku je uspostava sistema za izvještavanje u skladu s indikatorima Evropske agencije za okoliš i zahtjevima Evropske informacione i opservacijske mreže. Na nivou države je ažuriran i Corine Land cover

⁸² Summary GHG Inventory 2011 - Annual European Union greenhouse gas inventory 1990–2009 and inventory report 2011

⁸³ BiH je pristupila Kyoto protokolu 2008.

projekat⁸⁴, a u toku je i kreiranje seta podataka o kvalitetu tla i podataka za monitoring zagađenja u skladu sa sistemom za praćenje korištenja zemljišta i analize sadržaja karbona tzv. Lucas sistem (Land Use and Carbon Analysis System) iz sredstava IP.

301. Procjenjena količina proizvedenog komunalnog otpada na području BiH iznosi 1.306.663 tona tj. 340 kg po stanovniku godišnje ili 0,90 kg dnevno. Količina proizvedenog otpada po stanovniku je u porast i očekuje se daljni rast uzrokovan očekivanim povećanjem potrošačkih navika stoji perma izvještaju Ministarstva vanjske trgovine i ekonomskih odnosa BiH.

302. Ukupna količina izvezenog neopasnog otpada u 2012. godini iznosi 188.089 tona što je u odnosu na prethodnu godinu manje za 13,8%. Udio izvezenih količina neopasne šljake i pepela u ukupnoj izvezenoj količini otpada u 2012. godini i iznosi 39,1% i metalni otpad sa 36,6%. Ukupna količina uvezenog neopasnog otpada u 2012. godini iznosi 13 866 tona što je za 31,2% manje u odnosu na prethodnu godinu

303. Zemljište, kao izuzetno značajan resurs, zahtijeva plansko i sistemsko upravljanje te adekvatne agroekološke politike. Prema podacima Federalnog ministarstva okoliša i turizma, veliki dio bosansko-hercegovačkog tla se može okarakterisati kao osjetljivo, s obzirom da 84,2% teritorije ima nagib veći od 13%, te da je 40% zemljišta pliće od 30 cm, dok su 17% zemljišta vrlo plitka tla⁸⁵. Premda trenutno ne postoji registar degradiranih površina, predratni podaci nalažu da je oko 0,5% teritorije BiH (cca 20.000 ha) kategorisano kao tehnogena pustinja⁸⁶.

V.3.2.1. Energija

304. Poslovni rezultat sektora Energetike u 2012. godini dodatno je oslabio ukupnu industrijsku proizvodnju u BiH. Prema podacima DERK-a ukupna proizvodnja električne energije u BiH u 2012. godini je iznosila 12 935 GWH što predstavlja smanjenje od 8% u odnosu na isti period prethodne godine.

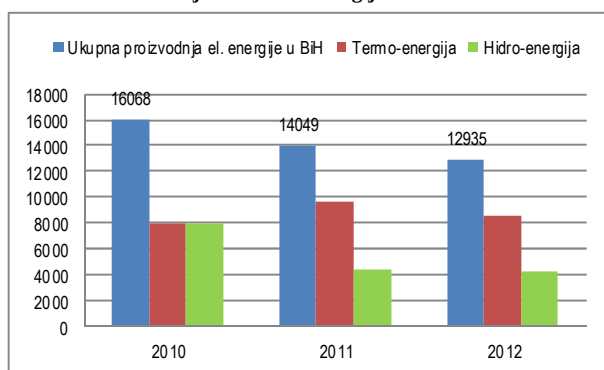
305. Nepovoljne vremenske prilike i loša hidrološka situacija tokom cijele godine rezultirali su godišnjim smanjenjem proizvodnje električne energije u hidroelektranama od 4% u odnosu na prethodnu godinu. Remontni radovi na termoelektrskim postrojenjima negativno su uticali na pogoonsku spremnost termoelektrana koje su zabilježile godišnji pad proizvodnje od 10%.

306. Smanjenje električne energije u termoelektranama negativno se odrazilo i na poslovanje rudnika uglja u BiH koji su zabilježili godišnji pad proizvodnje od 3,5% u odnosu na prethodnu godinu. Smanjeni nivo proizvodnje u energetskom sektoru BiH rezultirao je padom fizičkog obima izvoza električne energije od oko 40% što je dodatno oslabilo ukupni BiH izvoz tokom 2012. godine. BiH uvoz električne energije tokom 2012. godine uvećan je za oko 13,5% u odnosu na isti period prethodne godine.

307. Ukupnoj potrošnji električne energije tokom 2012. godine nije došlo do značajnijih promjena (rast od 0,3%), dok je potrošnja velikih kupaca smanjena za 2,1% u odnosu na prethodnu godinu što je razumljivo s obzirom na pad privredne aktivnosti u BiH.

308. Proizvodnja nafte i naftnih derivata u posljednjih nekoliko godina ima sve značajniju ulogu u strukturi energetskog sektora u BiH. Tako se prema podacima iz energetskog bilansa RS-a procjenjuje da je ukupna proizvodnja nafte u Rafineriji Bosanski Brod u 2012. godini iznosila 1,035 miliona tona što predstavlja smanjenje za oko 8% u odnosu na prethodnu godinu.⁸⁷ Pad proizvodnje nafte i naftnih derivata rezultirao je godišnjim smanjenjem izvoza nafte i naftnih derivata od oko 15%, što se negativno odrazilo na ukupni izvoz i industrijsku proizvodnju u BiH tokom 2012.godine.

Grafik 28: Proizvodnja električne energije u BiH u GWh

Izvor: DERK

309. Prema izvještaju DERK-a ukupna proizvodnja svih elektrana bila je 12 935 GWH, što je smanjenje od 7,9% u odnosu na prethodnu godinu. U prethodnih sedam godina manja proizvodnja je zabilježena samo u 2077 godini.

310. Tokom 2012. godine počeo je rad prvih solarnih elektrana u BiH uz ostvarenu proizvodnju od 261 MWH. Zadnjih godina prisutna je izgradnja obnovljivih izvora ali njihova proizvodnja je još uvijek niska i u 2012. godini je iznosila 1,3% od ukupne proizvodnje.

⁸⁴ CORINE land cover baza podataka je rezultat CORINE Land Cover projekta (za izradu prostorne mape) koji je u toku: projekat je iniciran od strane Evropske agencije za okoliš i pokriva zemlje EU-25 (sa izuzetkom Kipra i Malte), kao i Albaniju, Andoru, BiH, Makedoniju i obalske zone Tunisa i Sjevernog Maroka.

⁸⁵ Ibidem

⁸⁶ Stanje okoliša u FBiH, 2010., Federalno ministarstvo okoliša i turizma., str. 42, 43

⁸⁷ Energetski bilans RS-a za 2012 i 2013. godinu: prema podacima iz energetskog bilansa za 2011. godinu ukupna proizvodnja nafte u rafineriji iznosila je 1,125 miliona tona nafte, dok je procijenjena proizvodnja nafte za 2012. godinu iznosila 1,035 miliona tona.

311. Preuzimanje električne energije sa prenosne mreže iznosilo je 11 919 GWh što je povećanje od 0.1% u odnosu na 2011. godinu. Gubici električne energije na prijenosnoj i distributivnoj mreži su i dalje u porastu i prijenosni gubici iznose 308 GWh tj 1,84% u odnosu na ukupnu energiju na prijenosnoj mreži.

312. Prosječna prodajna cijena električne energije za domaćinstva porasla je za 4,9% i iznosi 13,46 feninga /kWh a početkom 2012. godine povećane su tarife za kupce električne energije koje snabdjeva Elektroprivreda BiH.

313. Državna regulatorna komisija za električnu energiju i Agencija za statistiku BiH su 19. aprila 2011. potpisale Memorandum o zajedničkoj saradnji na području prikupljanja statističkih podataka od značaja za funkcije obje institucije.

Tabela 21: Cijene el. energije i plina za period 2010-2011, (EUR/kWh)

	Cijena električne enegije (kWh)				Cijena plina (kWh)			
	Domaćinstva		Industrija		Domaćinstva		Industrija	
	2010	2011	2010	2011	2010	2011	2010	2011
EU 27	0,173	0,184	0,105	0,112	0,057	0,064	0,034	0,038
Bugarska	0,083	0,087	0,066	0,067	0,043	0,047	0,030	0,032
Mađarska	0,157	0,155	0,105	0,100	0,055	0,057	0,036	0,044
Rumunija	0,105	0,109	0,081	0,080	0,028	0,028	0,022	0,025
Slovačka	0,164	0,171	0,120	0,126	0,045	0,051	0,037	0,041
Hrvatska	0,115	0,115	0,090	0,089	0,038	0,037	0,039	0,043
BiH	0,074	0,079	0,062	0,064	0,045	0,054	0,047	0,055
FYROM	:	:	:	:	:	:	:	0,046

Izvor: EUROSTAT

314. Prema Izvještaju o napretku BiH u 2012. koji publikuje Evropska komisija, ocijenjeno je da su pripreme u oblasti energije još uvijek u ranoj fazi, te da su potrebni intenzivni naponi da BiH ispuni sve zahtjeve Ugovora o Energetskoj zajednici, unaprijedi sigurnost snabdijevanja, uspostavi funkcionalno preduzeće za prenos i integrisano energetsko tržište⁸⁸.

315. Kao posebno deficitarnu oblast EK je ocijenila nuklearnu sigurnost i zaštitu od zračenja, uz preporuku izrade državnog plana djelovanja u slučaju opasnosti i strategiju upravljanja radioaktivnim otpadom i preuzimanja i sprovedbe *acquisa* iz oblasti nuklearne sigurnosti.

V.3.2.2. Okoliš

316. Potrošnja supstanci koje oštećuju ozonski omotač u BiH smanjena je u posljednjih 20 godina sa 14 tona na 3 tone, što je rezultat projekta za postupno smanjenje upotrene supstanci koje oštećuju ozonski omotač.

317. Gubici vode u BiH u periodu od 2004. do 2011. godine zbog velikih šteta na vodovodnim mrežama su u porast. Strateškim dokumentom „Vodna politika u BiH“, planirano je da se prosječni gubici vode u BiH smanje na nivou ispod 20% do 2035. godine, prema izvještaju MVTEO. Većina evropskih zemalja se drži preporuke Svjetske banke po kojoj se gubici vode moraju držati ispod 25%.

318. Razvoj urbanizacije, industrije i intenzivne poljoprivrede i povećanje standarda stanovništva dovode do zagađenja okoliša a u najteže oblike spada zagađenje voda.

319. Za potrebe javnog snabdjevanja vodom koji iznosi 45% zahvaća se podzemna voda, a preostalih 55% zahvaćaju se površinske vode kao što su izvori, potoci i drugo. U strukturi potrošnje vode najveći su potrošači domaćinstva gdje troše oko 76% od ukupno isporučene vode iz javnog vodovoda.

320. U BiH većina otpadnih voda ispušta se u vodotoke bez prethodnog prečišćavanja. Mnogi gradovi i naselja nemaju pokrivenost kanalizacionim sistemom za odvođenje otpadnih voda na lokaciju postrojenja za tretman, a nisu izgrađeni ni uređaji za tretman otpadnih voda.

321. Otpadne vode uglavnom nastaju u domaćinstvima, te industrijskoj i građevinskoj djelatnosti. Ukupna dužina zatvorene kanalizacione mreže u 2011. godini iznosila je 4.102 km, što je u odnosu na prethodnu godinu više za 5,7%

322. Priključenost na sistem javne odvodnje iznosi 30% prema izvještaju MVTEO i u BiH je priključenost stanovništva na uređaje za prečišćavanje komunalnih otpadnih voda je u blagom porastu i to samo 1,8% od ukupnog broja stanovništva što je jako malo.

323. U BiH je trenutno osam postrojenja za prečišćavanje otpadnih voda gdje njih pet provodi samo sekundarno prečišćavanje.

324. U 2012. zabilježen je nedovoljan napredak u procesu unapređenja legislativnog okvira u oblasti energije i obnovljivih izvora energije. Strategija razvoja energetskog sektora u BiH ne postoji.⁸⁹ U pogledu implementacije obaveza iz Mape puta⁹⁰ u oblasti električne energije, BiH je na nivou regionalnog prosjeka, dok u reformi gasnog sektora nije napravljen napredak. Iako je napravljen određeni napredak u definisanju i usvajanju legislativnog okvira za energetsku efikasnost i korištenje energije iz obnovljivih izvora, BiH značajno kasni za zemljama regiona.

⁸⁸ Izvještaj o napretku Bosne i Hercegovine 2012., Evropska komisija, 2011. <http://www.dei.gov.ba/dokumenti/?id=8562>

⁸⁹ Strateški plan i program razvoja energetskog sektora FBiH usvojen je marta 2009., a Nacrt strategija razvoja energetike Republike Srpske do 2030. maja 2010. Energetsku efikasnost je jedan od ključnih prioriteta oba ova strateška dokumenta.

⁹⁰ Mapa puta je definisala akcije koje BiH treba poduzeti za implementaciju EU direktiva propisujući razvoj zakonodavnog i institucionalnog okvira

325. Napredak koji je ostvaren u oblasti zaštite i unapređenja životne sredine je ocijenjen kao ograničen. Prema Izvještaju o napretku BiH, u 2012. baš kao ni u prethodnim godinama nije došlo do značajnijeg napretka.

326. U razvoju zakonodavnog okvira u oblasti zaštite okoliša je postignut izvjestan napredak. BiH je ratifikovala Konvenciju o procjeni uticaja na okoliš u prekograničnom kontekstu (Konvenciju Espoo) i Štokholmsku konvenciju o trajnim organskim zagađivačima.

327. U septembru 2011. godine, ratifikovani su Pekinški amandamni na Montrealski protokol o supstancama koje oštećuju ozonski omotač.

328. Preporuke za unapređenje sektora zaštite okoliša, sektora energije i obnovljivih izvora energije uključuje:

- Obezbijediti uslove za uspostavu državne Agencije za zaštitu okoliša;
- Osnovati Fond za zaštitu okoliša/životne sredine na nivou države;
- Usvojiti Zakon o zaštiti okoliša na nivou države;
- Usvojiti zakon o gasu na državnom nivou;
- Izraditi i usvojiti Strategiju razvoja energetskog sektora BiH 2011.–2030.;
- Nastaviti harmonizaciju regulatornih okvira sa zahtjevima Ugovora o energetskoj zajednici i EU standardima (uključujući upotrebu biogoriva);
- Izraditi regulativu za izdavanje koncesija za korištenje obnovljivih izvora energije;
- Pripremiti studiju opravdanosti uključivanja BiH u trgovinu emisijama (Emission Trading System) u skladu sa UNFCCC;
- Uspostaviti sistem za praćenje klimatskih promjena i svih sastavnica okoliša;
- Educirati o značaju energije i energetskih resursa za razvoj društva te podizanje nivoa svijesti o štednji energije;
- Unaprijediti mehanizme okolišnih taksi/poreza, naknada za izdavanje koncesija i slično, radi provođenja programa i projekata zaštite okoliša i povećanja energetske efikasnosti;
- Uvesti i redovno pratiti nove, inter-dimenzionalne indikatore sukladno iskustvu zemalja EU (prikupljanje reciklažnog otpada, kvalitet vode, uticaj zagađenja na zdravlje ljudi i sl.);
- Uvesti i redovno pratiti Okolišni barometar (koji bi pružao uvid u implementaciju okolišnih politika, uvažavajući specifičnosti geografskih regiona, npr. osjetljive ekosisteme, glavne ekonomske resurse, turističke potencijale i itd.);
- Sprovesti *acquis* Energetske zajednice o sigurnosti snabdijevanja gasom i električnom energijom;
- Minimizirati gubitaka el. energije na prenosnim mrežama.

- Jačati kapacitete za pripremu studija procjene uticaja na okoliš (EIA) na svim nivoima i u nevladnom sektoru;
- Destimulirati nekontrolisan izvoz prirodnih resursa, primjerice trupaca, u cilju očuvanja šumskog fonda i okoliša;
- Uspostaviti praksu periodičnih i tematskih sastanaka nadležnih institucija posebno između entitetskih i kantonalnih institucija te između kantona i opština u sektoru voda i okoliša;
- Napraviti studiju mogućnosti uspostavljanja Regulatorne agencije za sektor komunalnih djelatnosti koja bi analizirala i donosila odluke o opravdanosti tarifa koje omogućavaju održivo poslovanje vodovodnih odnosno komunalnih preduzeća.
- Napraviti analizu implementacije postojećih propisa iz oblasti voda i zaštite okoliša uključujući i analizu zakonodavno-pravnog i institucionalnog okvira sektora voda i zaštite voda u BiH.

V.3.3. Transport i komunikacije

329. U BiH i dalje kao glavni prioritet rastuće ekonomije i društvenog razvoja treba uključivati obnovu transportne infrastrukture i izgradnju nove infrastrukture kao i usklađivanje njenog zakonodavnog okvira sa EU *acquisom*.

330. Prema razvijenosti cestovne mreže, BiH spada u slabo razvijene zemlje. Iako je u obnovu oštećene transportne infrastrukture uloženo mnogo sredstava kroz razne projekte, aktualno stanje je još uvijek nezadovoljavajuće, djelimično i zbog nedovoljnih sredstava za redovno održavanje.

331. Izgradnja dionica na Koridoru Vc u BiH se nastavlja. Koridor Vc, ukupne dužine kroz BiH od 336 km, koji će BiH povezati s evropskim transportnim sistemom, bi trebao biti završen do 2020.

332. Implementacija druge i treće faze obnove željezničke infrastrukture u BiH je toku. U prvoj fazi su sanirane pruge za male brzine bez odgovarajuće signalizacije i telekomunikacije, u što je investirano 70 miliona US\$. U okviru druge faze rehabilitacije vrši se obnova pruga i pružnih postrojenja s modernizacijom. Do sada su urađeni remont pruga na Koridoru Vc i paralelnom Koridoru X; stanična signalizacija i osiguranje putnih prelaza, daljinsko upravljanje električnom vučom, sanacija tunela Jedrinje kod Mostara, nabavka i instalacija informacijske opreme u ukupnoj vrijednosti od 65 miliona eura. Prioritetne aktivnosti u okviru projekta *Regionalni projekti željeznica I i II* su finansirane iz bankarskih kredita. Treća faza se odnosi na rekonstrukciju pruga na Panevropskom koridoru Vc i Paralelnom X prema standardima Transevropskih željeznica.

333. U februaru 2012. godine oba entiteta usvojila su Zakone o izmjenama i dopunama Zakona o željeznicama. Ovaj vid transporta je od velikog značaja za BiH da bi tržište postalo konkurentnije i profitabilnije.

334. Transportna mreža vodenim putem je takođe jedan od prioriteta ali problem predstavljaju minirana područja i obnova plovnog puta rijeke Save. Ovaj vid prevoza je od velike važnosti jer direktive EU nalažu da se svaki opasan teret mora prevoziti riječnim putem, u cilju rasterećenja i veće sigurnosti u okviru putnog i željezničkog saobraćaja.

335. Analiza omjera prevoza robe cestovnim i željezničkim transportom, kao i u prethodnim periodima ukazuje na znatno veću zastupljenost cestovnog u odnosu na željeznički transport.

336. Kvalitet cesta je nezadovoljavajući. Odnos dužine cestovne mreže u BiH i broja saobraćajnih nezgoda i u kontinuitetu od 2008. do 2010. iznosi 0,59. Što je omjer veći kvalitet cestovne mreže je lošiji.

337. Prema istraživanju EuroRAP⁹¹ (engl. European Road Assessment Program), **čak 51% magistralnih puteva u BiH se smatra nesigurnim**⁹².

338. Broj registrovanih vozila u 2012. godini je 60 912 cestovnih motornih vozila, što je za 0,7% više u odnosu na prethodnu godinu. Po tipu korištenja pogonske energije 79,1% putničkih motornih vozila koristi dizel, a 20,8% benzin.

339. Prema podacima Međunarodne telekomunikacijske unije, u 2012. je registrovano 22,74 telefonskih priključaka na 100 stanovnika, što predstavlja blagi pad u odnosu na zabilježenih 26,56 u 2010. godini. U poređenju sa 2012. godinom i dalje se uočava pad telefonskih priključaka na 100 stanovnika koji u ovom periodu iznosi 23, 5%. Pored tri dominantna, devet novih operatera je dobilo dozvolu za pružanje javnih fiksnih telefonskih usluga.

340. Premda je u 2010. zaustavljen brzorastući trend u broju priključaka mobilnih telefona na 100 stanovnika na 82,72 (2010.), u 2012. se ovaj trend rasta nastavio na zabilježenih 87,25 priključaka na 100 stanovnika.

341. U sektoru vazdušnog saobraćaja **usvojen je Zakon o Direkciji za civilno zrakoplovstvo (2009.) te Zakon o Agenciji za pružanje usluga u vazdušnoj plovodbi (2010.)**. BiH je ratifikovala Sporazum o uspostavi Zajedničke zrakoplovne oblasti (European Common Aviation Area - ECAA) i potpisala radni aranžman s EASA, čime je prihvatila

obavezu primjene propisa Europske unije u oblasti civilnog zrakoplovstva.

342. U 2011- 2012 godini Direkcija za civilnu avijaciju BiH je uskladila i transponirala najveći dio zakonodavstva Eu u domaće zakonodavstvo i uspješno ispunila sve zahtjeve propisane od Evropske agencije za sigurnost zrakoplovstva vezano za izdavanje dozvola zrakoplovnoj letačkoj posadi.

343. Broj korisnika interneta, kao i broj priključaka širokopojasnog interneta na 100 stanovnika u periodu 2006.- 2012. bilježi konstantan porast, što se takođe može reći i za broj sigurnih internet servera. Broj priključaka širokopojasnog interneta na 100 stanovnika u 2012. je iznosio 12,60, što predstavlja rast u odnosu na registrovanih 11,47 u 2011.

344. Kvalitet opšte infrastrukture je nezadovoljavajući. Pregled ocjene infrastrukturnih indikatora, po metodologiji Svjetskog ekonomskog foruma, je dat u tabeli 35

Tabela 22: Infrastrukturni indikatori WEF izvještaja za BiH, (2011-2012)

	Ocjena (1-7)	Rang od 144 zemlje
Kvalitet opšte infrastrukture	2.7	139
Kvalitet cesta	2.5	134
Kvalitet željezničke infrastrukture	2.5	74
Kvalitet lučke infrastrukture	1.7	142
Kvalitet infrastrukture zračnog saobraćaja	2.3	143
Kvalitet snabdjevanja el. energijom	6.0	31

345. BiH je aktivno uključena u regionalnu suradnju u oblasti infrastrukture i transporta. Članica je regionalnih organizacija SEETO, zatim SEECF, SEETAC te SECI. Osnovna regionalna transportna mreža SEETO je proširena, čime su se stekli preduslovi za ulazak BiH u transevropsku prometnu (TEN-T) mrežu.

346. BiH značajno zaostaje u odnosu na zemlje regije u implementaciji aktivnosti iz eSEE Agende Plus, koja ohrabruje razvoj širokopojasne mrežne infrastrukture i na njoj baziranih širokopojasnih elektronskih servisa kako bi se ubrzao razvoj informacionog društva i postigli postavljeni ciljevi iz Akcionog plana eSEE Agenda Plus.

347. Razvoj e-zakonodavstva i e-vlade u BiH još uvijek nisu zadovoljavajući. Kao potpisnica Inicijative za elektroničku Jugoistočnu Evropu (eSEE), BiH je prihvatila obavezu stvaranja institucionalnog okvira za izgradnju informacionog društva u skladu s EU smjernicama i uvođenja informaciono-komunikacijskih tehnologija u upravljanju, poslovanju, zdravstvu i obrazovanju.

348. Savska komisija je izradila ažuriranu Strategiju za provedbu Okvirnog sporazuma s Akcionim planom 2011.-2015. Protokol o zaštiti od poplava potpisan je 1. juna 2010. Nacrt Protokola o iznenadnim situacijama uz Okvirni sporazum, kao i Nacrt Protokola o upravljanju nanosom uz Okvirni sporazum su u postupku završnog usuglašavanja.

⁹¹ EuroRAP predstavlja jedan od najznačajnijih i opsepnih globalnih programa i metodologija za ocjenu sigurnosti cesta. Bazira se na uspostavljanju međunarodnih procesa i protokola kojima bi se osigurao globalni okvir za realizaciju programa za unapređenje performansi koje se odnose na sigurnost saobraćaja na cestama. /podaci preuzeti sa stranice BIHAMK

⁹² http://bihamk.ba/dokumenti/akcije/Tabela_rizika.pdf

349. Zakonodavni okvir u oblasti komunikacija treba dodatno unaprijediti. Vijeće ministara BiH je 2004. usvojilo Politiku, Strategiju i Akcioni plan razvoja informacionog društva u BiH (2004.-2010.). Zakon o elektronskom potpisu je usvojen 2007., Zakon o elektronskom pravnom i poslovnom prometu u 2007. te je donijeta Odluka o elektronskom poslovanju i e-vladi u 2010. U cilju stvaranja zakonskog osnova za elektronske usluge usvojene su i Izmjene i dopune Zakona o općem upravnom postupku 2009.

350. Zbog sporosti u implementaciji zakona o elektronskom potpisu kasni se s uspostavom poslovanja zasnovanog na elektronskom potpisu. Podaci u sigurnosnim institucijama u BiH se prenose putem visokosofisticirane komunikacijske mreže u SDH tehnologiji (tehnologija sinhrona digitalne hijerarhije), koju tehnički održava Agencija za identifikacione dokumente, evidenciju i razmjenu podataka BiH (IDDEEA).

351. U BiH je ostvaren ograničen napredak u prelasku s analogne na digitalnu televiziju. Razlog u tome je harmonizacija zakonskog okvira u ovoj oblasti sa zakonskim okvirom Eu koji je još uvijek u fazi pripreme.

352. Sistem digitalnog tahografa je u 2011. uspostavljen na osnovu Zakona o radnom vremenu, obavezanim odmorima mobilnih radnika i uređajima za evidentiranje u drumskom prevozu (Službeni glasnik BiH, br. 48/10).

353. U Izvještaju o napretku BiH u 2012. Evropska komisija je zabilježila napredak u oblasti trans-evropskih transportnih mreža. Naime, BiH primjenjuje i prati višegodišnji plan 2011.-2015. Transportne opservatorije za Jugoistočnu Evropu, te aktivno učestvuje u provedbi Memoranduma o razumijevanju o razvoju Glavne regionalne transportne mreže Jugoistočne Evrope⁹³.

354. U sektoru transporta je bilo malih pomaka u unapređenju legislativnog okvira. Nacrt Transportne strategije BiH s Akcionim planom (2007.) je izrađen, ali je uslovljen usvajanjem Transportne politike BiH (2008.-2020.). U odsustvu strategije primjenjuje se Transportni master Plan iz 2005.

355. U oblasti putnog transporta, EK je pozitivnim ocijenila usvajanje Zakona o bezbjednosti saobraćaja na putevima Republike Srpske, kao i usvajanje provedbenog zakonodavstva neophodnog za uvođenje sistema digitalnih tahografa. ATA i TIR karnet se izdaju u sklopu Sektora za transport Vanjskotrgovinske komore BiH⁹⁴.

356. Regulatorni odbor željeznica BiH je izdao licence i propise o željeznicama koji su usklađeni s *acquisem*, ali još uvijek nije preuzet *aquis* o obavezama javnih usluga. Entitetske željezničke kompanije su u nezavidnoj finansijskoj i organizacijskoj poziciji, te je malo vjerovatno da će ozbiljna kapitalna ulaganja biti sprovedena bez temeljnih reformi.

357. Preporuka za bolje funkcioniranje sektora transporta i komunikacija:

- Usvajati Transportne politike Bosne i Hercegovine za period 2010.-2020.;
- Izrada i usvajanje strategije i akcionog plana razvoja transporta (IPA 2011)
- Izrada i usvajanje Strategije i akcionog plana sigurnosti na cestama (IPA 2011)
- Usvajati Zakon o Agenciji za informaciono društvo u Bosne i Hercegovine;
- Usvajati Strategiju razvoja telekomunikacija na državnom nivou;
- Usvajati Strategiju širokopojasnog pristupa u BiH;
- Nastaviti usklađivanje postojeće i izradu nove regulative iz oblasti emitovanja usklađene s evropskom praksom, prvenstveno s Direktivom Evropske unije o audiovizuelnim medijskim uslugama⁹⁵;
- Nastaviti harmonizaciju domaćeg zakonodavstva u oblasti transporta s direktivama EU;
- Nastaviti aktivnosti na izgradnji mostova, te aktivnosti deminiranja obala i dijela korita rijeke Save na bh. strani;
- Nastaviti aktivnosti na uspostavi riječnog informacijskog servisa rijeke Save (RIS);
- Nastaviti aktivni angažmana na realizaciji obaveza iz Memoranduma o razumijevanju za razvoj Osnovne transportne mreže u Jugoistočnoj Evropi (SEETO) kao i uspostave i djelovanja transportne zajednice (EU i zemlje Zapadnog Balkana);
- Intenzivirati izgradnju širokopojasne pristupne infrastrukture;
- Poticati razvoj digitalnih sadržaja i servisa;
- Osiguravati računare i širokopojasni pristup internetu i vezu na sve škole i obrazovne institucije;
- Izgradnja i operacionalizacija akademske i istraživačke mreže u Bosne i Hercegovine.
- Prihvatanje i primjena EU direktiva iz oblasti transporta

⁹³ Izvještaj o napretku Bosne i Hercegovine 2012., Evropska komisija, <http://www.dei.gov.ba/dokumenti/?id=8562>

⁹⁴ Izvještaj o napretku Bosne i Hercegovine 2012., Evropska komisija, <http://www.dei.gov.ba/dokumenti/?id=8562>

⁹⁵ Godišnji izvještaj RAK-a za 2010.